

doğa ve kadın:
eko|ojik
dönüşümde
feminist
tartışmalar

---

derleyen: emet değirmenci

İÇİNDEKİLER

Sunuş - KADAV	 07
Önsöz- Emet Değirmenci	 09
I. EKOLOJİK FEMİNİZMDE TEORİ VE FELSEFE	
<i>Kadınlar Doğaya Sahip Çıkıyor</i> - Fatmagül Berktaş	 17
<i>Kentli Kadının Ekofeminizm</i> - Nur Elçik	 21
<i>Ekolojik Feminizm Penceresinden Büyümeme (Degrowth) Ekonomisine Bir Bakış</i> - Emet Değirmenci	 29
<i>Yabanıl Politika- Manifestosu</i> - Susan Hawthorne	 45
<i>Andlar'da Yerli Kadın ve Pachamama İlişkileri</i> - Nidia Bustillos Rodriguez	 49
<i>Kadının, Doğanın ve Erkeğin Düzeni</i> - Pervin Erbil	 55
II. EKOLOJİK FEMİNİZMDE UYGULAMA VE EYLEMLİLİK	
<i>Çizgilerle Doğa, Kadın ve Şiddet</i> - Serpil Odabaşı	 69
<i>Küresel Sermaye, Yerel Direnişler: Ekolojik Hareketlerde Kadınların Vatandaşlık Talebi</i> - Ronay Bakan ve Zeynep Kadirbeyoğlu	 73
<i>İklim Değişikliği ve Kadınların Adalet Mücadelesi</i> - Menekşe Kızıldere	 85
<i>Uygarlığın Tohumu Köylü Kadının Sandığında</i> - Gamze Göker	 99
<i>Kadınlar Üretirken Ekolojik Dönüşüm Gerçekleştiriyor: Kars'ın Boğatepe Köyü'nde Tıbbi Aromatik Yaşam Bahçeleri</i> - Emet Değirmenci	 111
<i>Nükleer karşıtı Hareket İçinde Kadının Yeni Dünyayı İnşa Etme İmkânı</i> - Pınar Demircan	 121
<i>Yerin Yüzünde Ev</i> - Elif Arıç	 131
<i>Bir Proje Vasıtasıyla Maori Kadınlardan Öğrendiklerim</i> - Emet Değirmenci	 141
<i>Her Ay Dünyayı Kurtarmak: Menstruasyonunuz Ekolojik Mi?</i> - İlknur Urkun Kelso	 149
<i>Şile'de Slow Food Odaklı Ekoloji ve Kadın Uyanışı</i> - Fatma Çam Denizci	 159
<i>Yabancılaşma ve Tüketim</i> - Selma Hekim	 165

*Bu kitabı yetişme döneminde kaybettiğim, beni
yüreğinde taşıyan güzel gözlü ve mahsun bakışlı
anama adıyorum.*

*Sesli gülmeyi sevdiğin toplumun baskısına
benim daha az maruz kalmam için bilinçli
ya da bilinçsiz desteğine sayısız teşekkürlerimle...*

Sunuş

Ekofeminizm kavramının ortaya atıldığı 1970’lerden beri sorulmakta olan “Feminizm ve ekoloji nasıl buluşur?” sorusu, ekolojik bir krizin açtığı yaraları dayanışma ağlarıyla sarmak için yola çıkan KADAV’ın da daima gündeminde olan bir soru oldu. Bu hem feminizmin ve ekolojizmin ortaya koydukları yaklaşım ve uygulamaların çoğulluğunun hem de feminist ve ekolojist teori ve pratiklerde yaşanan önemli değişimlerin dayattığı bir sorgulamaydı. Bu soruyu hâlâ sorarken farklı yaklaşımlardan beslenen, bu yaklaşımlara eleştiriler getiren ve bu yaklaşımlar tarafından eleştirilen ekofeminizmin tek ve doğru bir tanımında buluşmadığımızı söylemek doğru olacaktır. Bu çoğulluğu ve kendini devamlı yenileme halini teorik ve pratik bir zayıflık değil bir güç olarak gördüğümüzü de belirtmek gerekir. Sizlere sunmuş olduğumuz Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar da çoğulluğun ve değişimin bir iz düşümüdür. Başka bir deyişle kitabı oluşturan makaleler bize ekofeminizm teori ve pratiğine dair farklı bakış açıları ve örnekler sunmakta ve sadece yazarlarının görüşlerini yansıtmaktadır.

İklim değişikliğinin ekolojik bir kriz halini aldığı, gezegenin yeni bir toplu yok oluş evresine doğru hızla ilerlediği, doğanın tüm bileşenlerinin çoklu bir saldırıya maruz bırakıldığı günümüz koşullarında feminizmi ve ekolojizmi bir arada ve bir ilişki sistemi içinde ele alan bakış açılarına belki de hiç olmadığı kadar ihtiyaç duymaktayız. Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar’ın bu ihtiyaca karşılık geldiğini düşünüyor, başta feminizm ve ekoloji alanında mücadele yürüten kişi ve kurumlar olmak üzere herkes için yararlı bir kaynak olmasını ümit ediyoruz.

Bu kitabın editörü Emet Değirmenci’ye, kitaba katkı sunan tüm yazar ve çizerlere ve kitabın basılmasını sağlayan Heinrich Böll Stiftung Derneği’ne teşekkürlerimizi sunuyoruz.

KADAV

Önsöz

Topluluk için öyküler neyse, kişiler için düşüdüdür. Onlar olmasa çölgüne döneriz.

-Isabel Allende

Türkiye dahil dünyanın çeşitli yerlerinde ekolojik oluşumların içinde 20 seneden fazla yer aldım. Şunu söyleyebilirim ki Türkiye’de 80’li yıllarda başlayan ekolojik ve yeşil hareketlerde kadınlar hep aktif ve çoğunluk olarak var oldu, hatta en ön sıralarda ve liderlik özellikleriyle... Akkuyu’da ilk yapılmak istenen nükleer santrale, Yatağan termik santraline karşı direnişte en yaratıcı eylemleri önerenler belki de onlardı. Yakın geçmişte, Gerze’deki kömür santraline karşı yürütölen direnişe başarılı bir şekilde liderlik ettiler. Türkiye’de altın madenlerinin yayılmaması için yürütölen ve zihinlere kazınan Bergama’daki siyanürlü altına karşı mücadelede de neredeyse bir kuşak çabaladık. 2000’li yıllarda başlatılan “Genetiğı Değıştirilmiş Organizma” (GDO)’lara karşı yürütölen “Soframda GDO İstemiyorum” kampanyasına birçok hareketten yine kadınlar oldukça aktif destek verdiler. Hala süre giden hidroelektrik santrallerine (HES), başka bir deyişle suyun özelleştirilmesi projelerine karşı direnişlerde özellikle Karadeniz’de aylarca ısrarla gece nöbeti tutup ateşin sönmemesini sağlayan onlardı. İstanbul’daki 3. Boğaz Köprüsü ve 3. Havalimanı gibi yarattığı tahribat Trakya’dan Adapazarı’na kadar uzanan mega projelere, Kuzey Ormanları’nın, kentlerdeki yeşil alanların, parkların ve tarihi eserlerin rant alanı olarak görülüp yok edilmesine karşı kadınlar meslek odalarında ve birçok başka alanda ekoloji gündemini hep korudular, hatta en önlere taşdılar.

Ancak her zaman göz ardı edilen bir durum vardı; her şeyin rakamlarla ifade edildiğı kapitalist patriarkal toplumda kayda geçirilmeyen hiçbir şeyin değeri yoktur. Dünyadaki gayrimenkulün %10’u kadınlar üzerine kayıtlıyken, Türkiye’de bu oran bazı bölgelerde yüzde beşe kadar gerileyebilmektedir. O halde kadın özgürlüğü için kayıtların oldukça önem taşıdığını vurgulamalıyız. Dolayısıyla kadınların ekoloji hareketi içinde yer alması “çocuğunu doğal gıdayla besle” ya da “naylon poşet kullanma” gibi söylemlerden öteye taşınmalıydı. Bu kitap projesi tam da bu gereksinimden yani kadınların

etkin olarak yer aldığı tüm bu tarihin ekolojik feminizm açısından kayda geçirilmesi fikrinden doğdu.

Kitabımızın bugünkü halinin 2010 yılında Yeni İnsan Yayınevi tarafından Kadınlar Ekolojik Dönüşümde adıyla çıkarılan baskısından çok farklı bir içerik taşıdığını en başta vurgulamalıyım. Bu sebeple adının Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar olmasını daha uygun gördük. Çeşitli nedenlerle yukarıda sözünü ettiğim tüm konulara el atamadık. Örneğin gıda bağımsızlığı kapsamında, üretimden tüketime kadar sürecin etik temelli bütünleşmesi konusunda kadın emeğinin görünmezliğine de yer vermek gerekiyordu. Hatta kadınların kurdukları ve parçası oldukları gıda kolektiflerine ve kooperatiflerine doğru hangi kaygılarla ve neden yola çıktıklarının ve bu süreçte nasıl evrildiklerinin öyküsünü feminist bir bakış açısıyla aktarmak lazımdı. Henüz alçak sesle var olabilen ekolojik çiftlikler ve eko-topluluk girişimleri içindeki erkek egemen anlayış ve yapıların dillendirilmesi gerekiyordu. Bu girişimlerden bazılarında eleştirel yaklaşım armağan ekonomisinin kadınları gerçekten güçlendirip güçlendirmediklerini de tartışmalıydık. Dünyada kadınlar toplumsal cinsiyet konusuna daha derinlemesine kafa yorarken aynı zamanda küresel iklim değişiminin etkileri, savaş alanları, ırk ayrımı, sığınmacıların hakları ve acil afet bölgelerinde kadınların durumu gibi konularla ilgilenip alternatifler geliştirmeye çalışıyorlar. Dolayısıyla göçmen kadınların ekonomik durumlarını desteklemek için kurdukları göçmen mutfakları gibi örneklerle yer vermek gerekiyordu. LGBTİ+ mücadelesine ses vermek, türçülüğe karşı eleştirel bir bakış açısı geliştirip ekosistemin tüm canlı ve hatta cansız varlıklarıyla bir bütün olduğunu dillendirmek lazımdı.

Bu kitap projesi 2016'da OHAL döneminde şekillendi. Türkiye namus davalarında ve daha genel anlamda kadına karşı şiddette dünyanın en önde gelen ülkelerden biri... Özel ve kamusal alanda kadına karşı şiddetin, etnik kimlik ve cinsel yönelim temelli ayrımcılığın ve her türden farklılığa karşı nefret kültürünün beslendiği bu ortamda doğudaki kadın oluşumlarından kitaba katkı vermek isteyen değerli kadınlar oldu. Fakat günlük acılarıyla boğuşurken ne yazık ki kalemi ellerine alamadılar.

Konuya dünya ölçeğinde bakarsak, büyüme ekonomisi odaklı tüketim toplumunun yarattığı küresel ısınma yine kadınların başı çektiği "İklim Adaleti Hareketi"ni ön plana çıkarıyor. Yerele göre farklılıklar da taşıyan erkek

egemen kültürleri de göz önüne alarak özellikle Küresel Güney'in yoksul kadınlarının bundan nasıl etkilendiği ve etkileneceğini daha fazla duyurmaya ihtiyaç olduğu görülüyor. Örneğin, tarımda özellikle kadının bir tohum emanetçisi olduğu gerçeğini kimse yadsıyamaz. Küresel tohum tekellerinin yaşamı patent altına almasına karşı tohum koruma ve gıda özgürlüğü alanında bugün küresel bir çiftçi ağı haline gelen La Via Campesina kadınlarının her yıl 8 Mart'ta yayınladığı bildirimler bilincin oldukça yükseldiğini gösteriyor. Şimdi bize yerel projeler bazında bu düşünceleri uygulayıp daha fazla örnek oluşturmak ve tarihimizi kayda geçirmek düşüyor.

...

Cinsiyet konusunda köklü düşünmeme neden olan şey üniversitede öğrenci hareketi içindeyken “Neden kadın özgürlüğü üzerine de kitaplar okuyup tartışmıyoruz?” soruma verilen “bacı sizin kurtuluşunuz sosyalist devrimle olacak.” yanıtı olmuştu... Sonrasında erkek-egemen, militarist, doğada kendini efendi olarak gören insan merkezli anlayış her ne mecrada akıyorsa bu akıntıya karşı eleştirel durmak gerektiği kanısına vardım. Akıntıya kapılmak yerine mümkünse kendine ait bir oluşumu yaratmaya inandım. Çünkü Fatmagül Berktaş'ın bu kitapta da değindiği gibi -kapitalizmle yarış içinde olan- Marksist ideoloji dahi doğayı teslim almak ve “alt etmek”ten yanadır.

Teslim aldım doğayı; yarıp geçtim her yerini.

Kırdım kimsenin dokunamadığı mühürlerini.

Rahmini, göğüslerini ve başını,

Yani tüm gizlerinin saklı olduğu yerlerini, parçalayıp açtım.

(Vanity of Spirit parçasından)

Patriarkal kapitalizmin sesi olan 16.yy. dinci şairlerinden Henry Vaughan'ın şiirinde de vurguladığı gibi kapitalist patriarkal düzen doğaya nasıl alınıp satılacak, kâr için yağmalanacak bir nesne gözüyle bakıyorsa kadın vücuduna da öyle bakar. Doğum kontrolü için sattığı kimyasallar, pornografi endüstrisi, uzaktan gelin bulma (mail order bride) ve genç kadın vücutlarının doğum yapması için kiralanması (surrogate mother) bu alanlardan bazılarıdır.

Alakır'da HES inşa etmek ya da Doğu Karadeniz'in o muhteşem ormanlarında altın madeni açmak vb. de aynı şekilde doğaya yapılan tecavüzdür. Bu sebeple sorun, hem heteroseksist ve ikili karşıtıklara dayanan çerçevenin

dışından, hem de dünyanın değişmesinde feminizmle birlikte diğer özgürlük mücadelelerinin aynı nehrin kolları olduğuna inanarak ele alınmalıydı.

Ekolojist ve feminist kadınlar olarak bizzat kendi deneyim ve analizlerimizle bu özgürlük çağlayanını besleyecek önemli damarlardan birini yarattığımıza inanıyorum. Ve bu kitap projesinin ardındaki motivasyon tüm bu ekolojik çabaları yalnızca kayda geçirmek değil aynı zamanda kadınların öyküleri ve eylemleri vasıtasıyla başka kadınları cesaretlendirmeleriydi. Kitabımızın 2010'da çıkan ilk baskısı “ben de yapabilirim” anlayışını sağlamış oldu. O zamandan bugüne baktığımızda görüyoruz ki kitabın temas edebildiği kadınlardan bazıları ya bir sivil toplum kurarak ya da bir kampanya yürüterek yerel ve bölgesel anlamda yaşamı dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla Türkiye’de ekolojik feminizme eylemsel anlamda adım atılmasında kitabımızın önemli bir yeri olduğu duyumlarını almak sevindiriciydi. Şimdi biraz daha derine dalma zamanı olduğunu düşündük ve biraz akademik sayılabilecek alanlara el attık. Bu kitapla herkesi, kendimizi tüketim toplumunun nesnesi ve öznesi olarak sorgulamanın yanında düşünce ve hikayelerimizle ekolojik feminizmin değişik yansımalarını tartışmaya davet ediyoruz.

...

Kitapta farklı analizlere ve bakış açlarına rastlasanız da antikapitalist (tüketim yanlısı olmayan), feminist ve anti-hiyerarşik bir dilde birleştik. Yukarıda bahsi geçen tüm sorunları tek tek ele alamasak da konuya bütünlükçü bir açıdan yaklaşmaya çalıştık. Belirtilmesi gereken önemli bir nokta daha var; konuları biyolojik determinizmin ötesinde ele alarak olabildiğince ekolojik feminist bir bakış açısıyla irdelemeye çalıştık. Örneğin, kapitalizmin kendini yeşillendirerek sürdürmesine, “büyüme ekonomisine” karşı büyümeme (degrowth) konusuna, “kadının görünmeyen emeği” sorununa ekofeminist bir ekonomi penceresinden baktık.

İçeriğin büyük bir kısmını, 90’lı yıllardan bu yana Türkiye’de verilmekte olan ve benim de bir parçası ve kimi zaman yönlendiricisi olduğum ekoloji mücadeleleri oluşturdu. Türkiye dışından makale aldığım kadınlar ise bildiri sunarak katıldığım Dünya Kadın Konferansları (World Women’s Conference)’nda temas ettiğim ve Avustralya Melbourne Üniversitesi’nde “Toplumsal Cinsiyet ve Kalkınma” (Gender and Development) üzerine

yüksek lisans yaptıktan sonraki çalışmalarımın birebir tanıdığım değerli aktivist kadınlardır.

Kitabımız, ikisi yurt dışından (kendi alanlarında uluslararası düzeyde önemli) olmak üzere on beş farklı yazarın makalesi ve bir çizerin katkısıyla vücut buldu.

Uluslararası düzeyde bir dizi feminist projeye imza atmış yazar, akademisyen ve yayıncı Susan Hawthorne kadın vücudunu vahşi doğaya benzeterek endüstriyalist kapitalist sistemin bunu ısrarla yok etmeye çalışması üzerinde duruyor.

Kitabımız, yukarıda belirttiğimiz gibi “Doğa Ana = Kadın” gibi özcü bir anlayıştan uzak. Ancak Bolivyalı yerli bir kadın aktivist olan Nidia Bustillos yerli kültürde yeryüzü, gökyüzü, toprak ve suya bakış kadar tanrı ve tanrıçalara bakışın da çok farklı olduğunu belirtiyor. Bustillos, Bolıvyalı’daki yerli kültürde tanrıçaların ne anlama geldiğini açıklıyor ve günümüze yansıyan ritüellerinden öğrenilecek derin bilgiler olduğunu hatırlatıyor. Yazar aynı zamanda uzun yıllar boyunca yerli kadınlarla yürüttüğü projelere dayanarak kapitalizmin kadınların topluma mal olmuş şifacı özelliklerini nasıl bir meta haline getirip spiritüel endüstrinin malzemesi yaptığını iyi bir eleştiri getiriyor.

Elif Alakır HES direnişisi bağlamında kendini Alakır Nehri’ne adanmış bir kadın. Öyküsünde bir yandan doğayı dinleyip doğanın nimetlerini takdir ederken bir yandan da daha çok elektrik, daha fazla büyüme, tüketme ve kâr etme adına doğanın canı acıtıldığında sosyal, ekolojik ve bireysel anlamda neler yaşanabileceğini gözler önüne seriyor.

Emet Değirmenci değişik coğrafyalarda edindiği ekolojik gözlemlerle biri ekonomik büyümeye (degrowth) odaklı olmak üzere iki makale ve bir söyleşiye imza atıyor.

Fatma Çam Denizci Şile’de yerleştiği köydeki kadınlarla geliştirdiği gıda üretimi deneyimini ve bu sürecin kendisini nasıl özgürleştirdiğini anlatıyor.

Akademik çalışmalarıyla tanınan Fatmagül Berktaş’ın ekososyalist

pencereden ekofeminizme bakış yazısı bu baskıda değişmeden yer alanlardan.

Evladiyelik tohum, yaşam taşıyan bir nüve olarak yaşamın sürekliliği için esastır. Gamze Göker ilk baskıda çok ilgi gören ekosid ve tohum konulu makalesini güncelledi. Yine yörelere göre kadının tohum saklama bilgeliğini evrensel ekofeminist değinimler ve yeni röportajlarla zenginleştiriyor.

Nur Elçik son yıllarda ekofeminist forumlarda yer alan bir isim. Kentli kadının ekofeminizm anlayışını kendi gözlemlerine dayanarak irdeliyor. Elçik, ekofeminizmin bütünlükçü yanına dikkat çekerken bir yandan da bu bütünlükçü görüşten uzaklaşıldığında yaşanabilecek savrulmaları vurguluyor.

Pınar Demircan nükleer santrallerin risklerini Fukuşima ve Çernobil nükleer felaketleri bağlamında ele alıyor ve kadınların anti-nükleer hareket içindeki motivasyonuna dair tespitler yaparak mücadelenin içinden yeni dünyayı inşa etmenin imkânlarına işaret ediyor.

Menekşe Kızıldere iklim adaleti ve iklim değişimi bağlamında kadınların dünyada karşılaştıkları gerçekleri dile getiriyor.

İlknur Urkun Kelso menstrüasyon örneği çerçevesinde endüstriyel tıbbın kadın vücudunu nasıl tüketim alanı olarak gördüğünü anlatırken atık azaltma konusuna da parmak basıyor.

Pervin Erbil “Doğanın ve Kadının Düzeni” yazısını kendi doğa gözlemlerine ve antropolojik altyapısına dayanarak kaleme alıyor. Bu makalenin yanı sıra Sevgili Pervin’in Kibele’den Pandora’ya Kadının Tarihsel Yenilgisi adlı kitabını da okumanızı öneririm.

Serpil Odabaşı bu çalışma döneminde bir kız çocuğu dünyaya getirdi. Kitabı yeni çizgileriyle destekleyeceğini ilettiler ancak her görüntünün altına bir şeyler yazma imkânı olmadı. Çizgileriyle tarihte bir zihin yolculuğu yaparsanız onların kendini anlatacağı kanaatindeyiz.

Selma Hekim son yıllarda “tüketmiyorum” bloğuyla dikkat çekmişti. Hekim, kadın bakış açısıyla Fordist kapitalist endüstriyelleşme yöntemine eleştiriler getiriyor.

Bergama direnişine Oxford'da yüksek lisans çalışması yaparken eğilen Zeynep Kadirbeyoğlu, meslektaşı Ronay Bakan ile birlikte makalesini güncelledi. Kadirbeyoğlu ve Bakan ulusötesi Şirketlerin yarattığı ekolojik tahribata vurgu yaparken özellikle Türkiye'deki direnişlerde kadın duruşuna dikkat çekiyorlar.

Őunun altını çizmek isterim ki kitabın yeni bir içerikle sunulması altı yıllık gönüllü abama dayanıyor. Türkiye'nin ekonomik krize girdiği bu dönemde yayıncı bulmak epey sancılı oldu. Hiç bir yerden destek almadan yrtlen bu çabanın baskı aşamasında imdadımıza yetişen Heinrich Böll Stiftung Derneği (Türkiye) ve Kadınlarla Dayanışma Vakfı'na (KADAV) teşekkür ederiz.

Szmzn başında, Isabel Allende'nin de belirttiği gibi, bu kitap hem bir düşün ürünü hem de topluluk için öykülerin hasadıdır. O hasadın bereketini okurların daha da çoğaltması dileklerle, sevgiler...

Emet Değirmenci
5 Nisan, 2018
Melbourne – Avustralya

geri bildirimleriniz için
koru.ora@gmail.com

Kadınlar Doğaya Sahip Çıkıyor*

Fatmagül Berktaş

“Yüreğın, aklın bilmediğı nedenleri vardır.”

- Pascal

Hiç kimse, ya da ekofeministlerin deyimiyle yaşayan doğanın hiçbir kesimi, yeryüzündeki yaşamın son derece ciddi bir tehdit altında olduğunu inkâr edemez. Kadınlar, son yıllarda yeryüzü yaşamından eşit pay almak için verdikleri mücadelede önemli kazanımlar elde etti; ama haklı olarak eşit bir biçimde paylaşmaya çalıştıkları dünya, her anlamda çürümekte olan bir dünya. Hepimizi öldürmekte olan bir sisteme eşit bir biçimde katılmanın ne kadar anlamı var? Bu soru, feminist teori ve pratiğın gündemine girmek zorundaydı ve nitekim girdi de: Ekofeminizm, bu soruya yanıt arama çabasının bir ürünü.

Günümüzde yaşanan ekolojik kriz, feministlerin bu konuya eğilmeleri için kendi başına yeterli bir neden; ancak, ekolojiyi feminist felsefe ve politika açısından önemli kılan başka nedenler de var. Ekolojik kriz, doğal ve dişil olan her şeyden nefret eden, “beyaz, batılı ve eril” felsefi, teknolojik ve ölüm üreticisi sistemlerle bağlantılı. İşçi sınıfının, siyahların, yerli halkların, kadınların ve hayvanların sistematik bir biçimde aşağılanması, batı uygarlığının temelinde yatan düalist (ikicil) yaklaşımla yakından ilişkili. Bu yaklaşım, beden-akıl ikilemine dayanır ve erkeğı akılla özdeşleştirirken, kadını ve “aşağı” ırk ve sınıfları doğa ile ilişkilendirir. Doğayı ise, en açık seçik örneğini Descartes’da gördüğümüz biçimiyle, bedene indirger:

Teslim aldım doğayı; yarıp geçtim her yerini.

Kırdım kimsenin dokunamadığı mühürlerini.

Rahmini, göğüslerini ve başını,

Yani tüm gizlerinin saklı olduğu yerlerini, parçalayıp açtım.

(Henry Vaughan, Vanity of Spirit)

17. yüzyılın ortalarında, bilimsel devrimin heyecanıyla yazılmış olan bu şiir, doğa ile kadın bedeni arasında kurulan özdeşliği ve ikisinin aynı

kaderi paylaştığını çarpıcı bir biçimde sergiliyor. Şairin doğaya boyun eğdirme “sevdası”nı yansıtmada kullandığı dil, “kurban”ın uğrayacağı ve bugün acımasız sonuçları iyice ortaya çıkmış olan felaketleri haber veren bir erkeklik gösterisi. Bu gösterinin doruk noktası ise, gene şiirin ortaya koyduğu gibi ister doğaya ister kadına yönelsin “tecavüz” olgusundan başka bir şey değil. 17. yüzyılda “bilimsel devrim”i gerçekleştiren doğacı filozoflar, bilimsel uğraşmayı, esas olarak yaratıcı anaç niteliğinden tümüyle arındırılmış dişil bir doğanın zorla ele geçirilip teslim alınması, “bekaretinin bozulması” olarak görüyorlardı. Onlara göre doğa, erkeksi etkinliği edilgen bir biçimde karşılamaya hazır kadın bedeni gibiydi.

Dolayısıyla feminizm, daha en başından itibaren, Platon ve Aristoteles’in damgasını vurduğu Antik çağ düalizminden günümüzde Freud ve Lacan’a kadar uzanan ve kadın ile doğayı özdeşleştirerek bunları erkeğin yarattığı uygarlığın düşmanı olarak gören çok köklü bir erkek-egemen gelenekle baş etmek zorunda bıraktı. Ataerkillik, doğa ve kadın arasında kurduğu özdeşlik ile kadın “doğası”na ilişkin eril önyargıların ve kalıplaşmış varsayımların “doğal”, hatta doğa yasası olarak kabul edilmesini sağladı ve bu arada her ikisinin de “dizginlenip ehlileştirilmesi”ni meşrulaştırdı. Bu “ehlileştirme” çabasının nasıl bir “tecavüz”e dönüştüğünü ve ne tür felaketlere yol açtığını bugün artık görmemek mümkün değil.

Ekofeminizmi savunanlar, bugüne kadarki tüm özgürleşme felsefelerinin, belki de sosyal anarşizmin bazı formları dışında, hep insan merkezli bir yaklaşımı temel alarak insanın dışındaki doğanın giderek daha fazla boyunduruk altına alınmasını gerçek insan özgürlüğünün önkoşulu kabul ettiklerini belirtiyorlar. Bu yaklaşımın en etkili teorisyenlerinden biri olan Ynestra King, hiçbir sosyalist devrim deneyiminin doğa-kültür ikiliğini aşma yolunda ciddi bir çaba harcamadığı gibi, erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısını da ortadan kaldıramadığını söylüyor. Bu, temelde, reel sosyalist uygulamanın da aynı düalist mantık üzerine kurulu olması yüzündendir. Ne var ki, gene King’e göre, tarihin değerli bir mirası olan “sosyalist tin” bugün artık yeni özneler -feministler, yeşiller ve ırkçılığa karşı ya da yerli halkların varlığı ve ulusal kurtuluş için mücadele edenler- tarafından devralınmıştır. Ve bütün bu hareketler arasında içsel bir bağlantı vardır: Tümü de gerçekten yaşamı savunan dünya çapındaki bir hareketin parçaları olarak algılanmalıdır.

Hem feminizm hem ekoloji, kendi somut bedensel varoluşumuz da dahil olmak üzere, insan ile doğanın geri kalanı arasındaki ilişkinin yeniden kavramsallaştırılmasını talep ediyorlar. Bu açıdan aralarındaki bağ açık. Ancak ekofeministler, feminizmin var olan türlerinden hiçbirinin gerçekten anti-düalist, ya da diyalektik bir teoriyi ve praksiyi yeterli bir biçimde yaratamadığını savunarak aslında öğeleri bakımından yeni olmasa bile bütünsel yaklaşımı açısından yeni sayılabilecek bir teori öneriyorlar. Onlara göre, günümüzdeki liberal, sosyalist, kültürel (radikal) feminist teorilerin tümü kadın ile doğa arasındaki ilişkiyi ele almış olsa bile, her biri kendi yolunda düalist düşünce tarzından kurtulamamış, ya toplumsal olanı doğadan kopararak (sosyalist feminizm) ya da doğal olanı toplumsal olanı içine alacak biçimde genişleterek (kültürel feminizm) aynı ikiliğin iki karşıt kutbunda yer almışlardır. Ve ekofeminist bir bakış açısından her ikisi de yanlıştır, çünkü biri doğayı, diğeri kültürü seçmiş durumdadır. Oysa yapılması gereken böyle bir seçim değil, insan ile doğa arasındaki ilişkiyi yeni, diyalektik bir biçimde ele almamızı sağlayacak bir düşünsel yaklaşım üretebilmektir. Doğanın tahakküm altına alınması, toplumdaki kaynaklanmaktadır ve dolayısıyla da yine toplum içinde çözülmek zorundadır. Bu yüzden de ekofeminizmin öznesi, doğal yasanın ürünü olan değil, toplumsal ve tarihsel bir varlık olarak kadındır.

Ekofeminizmin temel analiz kategorisi, doğa. Doğanın birbiriyle ilişkili tahakküm edilme biçimleri -psişenin ve cinselliğin baskı altına alınması, insanın insan tarafından sömürülmesi ve insan dışındaki doğanın boyunduruk altına alınması- ile, kadınların bu tahakküm biçimlerine ilişkin tarihsel konumlarının analizi, ekofeminizmin temel hareket noktasını oluşturuyor. Ekofeminizm, sosyalist ve kültürel feminist geleneklerin her ikisinden de yararlanarak yeni bir senteze ulaşmaya çalışıyor: “Kültürel feminizm ile yüreğin sesine kulak veren bir politikanın gerekliliğini ve birbirimizle ve insanın dışındaki doğa ile olan bağımızı dikkate alan sevgi dolu bir topluluk özlemine paylaşıyoruz. Sosyalist feminizm ise bize, tarihi anlamamızı ve dönüştürmemizi sağlayacak güçlü bir teorik perspektif verdi. Bu iki yaklaşımdan her biri kendi başına ‘zihin’ ve ‘doğa’ ikiliğini devam ettiriyor ama bir arada ele alındıkları zaman, doğa ile kültür arasında yeni ekolojik bir ilişkiyi düşünebilmemizi mümkün kılıyorlar. Bu yeni ilişkide zihin ve doğa, akıl ve yürek, yeryüzündeki yaşamı ölümle tehdit eden içsel ve dışsal tahakküm sistemlerine karşı güç birliği içinde olacaktır.”

Bu yaklaşımın, özgürleşme peşinde koşan insanlar açısından çok gönül çelici olduğu açık. Ama insanın bütün bir uygarlık ve kültür tarihi boyunca düşünce kategorilerini belirlemiş olan ve tahakküm olgusuyla yakından bağlantılı bulunan düalizmi ve düalist düşünme biçimini alt edebilmesinin pek kolay olmadığı da açık. Ne var ki, ekofeministler, bu konuda bilinçli bir iyimserliğe sahipler; nihilizme ve kötümserliğe kapılmaya yer olmadığını, aynı şekilde tarihin ya da aklın “bittiği”ni ilan etmeye de gerek olmadığını -haklı olarak- düşünüyorlar. Bir diğer önemli özgürlük felsefecisi, Joel Kovel de onlarla aynı iyimserliği paylaşıyor. Ekofeminizmi, feminist perspektifin ekolojik politikaya bilinçli müdahalesi olarak çok önemli gören Kovel; “Logos [akıl], kadını ya cansız ya da vahşi olan doğa ile özdeşleştirmiştir. Dolayısıyla kadın, doğa için konuşarak (onun adına söz alarak) bu özdeşliği aşar. Ekofeminizm, yeryüzü için mücadele eder, aynı zamanda da kadını güçlendirmek için” diyor.

Kovel’e göre, bu politika tümüyle tinseldir, çünkü “benliği dönüşüme uğratar, yeryüzüne adalet getirir, benliğin doğa ile, kadının erkek ile, kadının kendisi ile ve herkesin sahiplenme ile olan ilişkilerini değiştirir.”

Aklım daha ihtiyatlı davranırsa bile, ben de bu iyimserliği paylaşmak istiyorum; çünkü Pascal’ın dediği gibi, yüreğin, aklın bilmediği nedenleri olabileceğine inanıyorum.

-----
* *Bu yazının biraz farklı bir versiyonu, Ağaçkakan dergisinin Mart 1996 sayısında yayımlanmıştır.*

Kentli Kadının Ekofeminizmi

Nur Elçik

Benim için ekofeminizm, dünyanın içinden geerirken yürüdüğümüz karanlık yolların iiğimi yakarak adaletsiz olan ne varsa ntmze serdiğ için kıymetli. stmze skn eden dertlerimize zm ararken, bizi sadece kendi dşimzdekilerden zm talep etmekte hapsedmediğ, bizleri meselenin zmne dahil ederken bir yandan da hayatı sağaltmanın bir yöntemini nerebildiğ için mühim.

Toprağa, doğaya baktığımda orada mkemmел bir uyum ve muvazene gördüğüm, tabiatın işleyişine hayran kaldığım, yahut doğurganlığımı hayatın-evrenin bir uzantısı olarak tanımladığım için ekofeminist olmadım ben. Ve hatta neredeyse hiçbir hayvanın tedirgin olmadan dolaşamadığı, yaşımanın idamesinin sahip olunan g ve tokluk üzerinden belirlendiğ, bir yaşımanın başıka bir yaşıama ya da lme bağımlı olduğu bu dizin aslında bana modern dünya kadar şekilsiz şemalsiz geliyor. Hani o tüm eşıtsizlikleri meşrulaştırmak için sık sık göndermede bulunulan doğanın-doğal olanın mkemmelliğ mitinin de içimi yeterince paklamıyor oluşunda gidecek yer bulamıyorum bazen. Yani demem o ki bir şeyin doğal olması, onun ontolojik olarak adaletli, eşıtcil ve dengeli bir yapıya sahip olduğunun ifadesi değil benim için. Ve tam bu noktada bana öyle geliyor ki benim için ekofeminizm, ekoloji ve feminizm konuşımalarını “doğal” olandan çıkartıp adaletsiz olana odaklamayı çok iyi beceriyor. Bana doğanın içinde, doğal olandan dahi daha iyi bir dünyanın mmknatını fısıldıyor. Beni, neyin doğal olduğunun önemi silininceye dek tefekküre salıyor. Üstelik bunu sadece doğa konuşımaları üzerinden yapmıyor. Elimize aldığımız bir tişörtün retildiğ fabrikada çalışan işçinin tabi kaldığı eşıtsizlik ve o eşıtsizliği üreten kapitalizmin bir ağacı hammaddeye indirgeyen kapitalizmle aynı şey olduğunu söylüyor. Diyor ki nasıl hayvanlar ehlileştirilip görsel bir şölene dönüştürülüyor ise kadınlara da aynı şey yapılıyor. Marketten rn almaya devam ettiğimiz sürece ntmze serilecek paket ürün hükümranlığı ile kadının toprak üzerindeki varlığının silinmesinin arasındaki bağları açık ediyor. Militarizmin kapitalizm ve erillikten beslenen aklının, toprağın ilk önce devletin, sonra erkeğin mülküne vermesiyle kuvvetlendiğinin altını çiziyor. Bu formuyla

ekofeminizm erkeğin yerine kadını koyarak değil, evrenin sistemini içerden oyarak bir değişim öngörüyor. Ve açık ki ekofeminist mücadele en çok da bu bütünsel bakış açısını kazandıkça kuvvetleniyor.

Ben tüketimin etik tutarsızlıklarına eklenerek kendi elimle çoğalttığım eşitsizliğin karşısında ezile ezile bitmek üzereyken tanıştım ekofeminizmle. Hangi süreçlerden geçerek masama vardığını tefekkür etmediğim yemeğimden kendimi alıkoymadan, o yemeğin yapımında çalışan işçinin sendikal hakkı için sokaklara dökülmemin tutarsızlığı karşısında ufalmamdan bahsediyorum özetle. Büyük ölçeklerde üretimden beslenen marketlerden alışverişe devam etmemin kaç tane tarım işçisini küçülterek köleleştirdiğini bilmezden gelmemden bahsediyorum, ya da evimi deterjanlarla parlatırken kirleterek susuz bıraktığım toprakların bende kalan helallik hakkından.

İşte ekofeminizmi tam da bu nedenle, hakikati sıradan olanda, umursamadığımda, bugün ne yaptığımda, günümde odakladığı için mühimsiyorum. Yani bu senelerdir mevzulaştırdığımız teori-pratik bütünselliği meselesinde beni sürekli bugünümde ürettiğim politikayla sınıyıp dünyanın toplam utancından payıma düşeni bir mücadele alanına dönüştürmemi sağladığı için. Gönül açıklığı ile ifade etmem gerekirse içimde şahlanan mikro iktidarlarla hesaplaşmamı erteledikçe, kendimi evimden çıkan çöp miktarını dert etmekten azad ettikçe, hayvanları tüketme/kullanma hakkını kendime teslim edişimdeki insan merkezli kibir ve tahakküm marazını açık etmedikçe, erkeğimin ilgisine mashar olmaktan aldığım keyfin hesaplaşmasını içsel bir filtreden geçirmediğim ekofeminizmin bende tam olarak şekillenemeyeceğini ve bu naif rıyanın ekofeminist mücadelenin bütünselliğinden alacağını biliyorum. Bu nedenle ekofeminizmin de ekofeminist mücadelenin tanımını da mümkün olduğunca bugün üzerime düşen utanç, sorumluluk ve mutluluk üzerinden yapmaya çalışıyorum. Mutluluğu özellikle ekliyorum zira ekofeminizmle çoğalan sorumluluk listemin bana altından kalkılamayacak ve yine kadınları eskitecek bir yorgunluk olarak değil, hayatımı başka açılardan kolaylaştıran, vicdanımın yerini adaletle dolduran bir tatmin olarak döndüğünün altını çizmek istiyorum. Bir mücadelenin bir insana mutluluk olarak dönmesindeki politik önemi bilerek hareket etmek, mücadeledeki tutarlılık potansiyelini görmemizi de, kendimizi adaletle çelişmeden mutlu etme yollarımızı çeşitlendirmemizi de kolaylaştırıyor. Sanıyorum ki ekofeminist mücadelemiz içindeki cevval

yorgunluğumuzun bıkmadığımız, dinlenip devam edebildiğimiz bir hareket olarak işleminde temel noktamız bu tutarlılık ve denge: Günümüz ve politikamız arasındaki tutarlılık, yorgunluğumuz ve keyfimiz arasındaki denge.

Ekofeminizmin, içine zaman zaman düştüğüm yeisi mücadeleye dönüştüren, kadın ve ekoloji mücadelesinde ortaklaşmanın önemini abartmaya yatkın sertlik takıntısına düşmeden anlatan bir yanı var benim için. Aşağıda ekofeminist mücadelenin önemli noktalarını ve tehlikelerini güven tazeleme derdiyle konuyu yüceltmeden aktarmaya çalışacağım.

Ekofeminizm, kadın ve doğa sömürsündeki ortaklıktan yola çıkarak farklı tahakküm biçimlerini açık etmenin bizi meselenin özüne zerk edeceğini iletir. Bu tahakküm biçimlerinin hesap edilmesinde kimi ekolojik oluşumların salt içtimai olana, kimi gruplarınsa yalnızca içimize sinen yönetme arzumuza göndermede bulunması bizi yanıltmasın. Ekofeminist mücadele, tarihsel, sembolik, teorik, deneysel ve toplumsal olarak destek görmüş tüm hegemonik tasarımların bizden, içimizde olandan başlayarak toplumsala varana dek hakkından gelmeyi dert edinir.

Herhangi bir mücadelenin bütünsel olması, onu oluşturan her bir parçanın ayrı ayrı desteğini içererek kuvvetlenmesinin yanında, sistemin adaletsiz, sömürücü, eril yapısının kökenindeki ortaklığa dikkat çekmeye imkân tanınması açısından efektiftir. Yani kırsaldaki dönüşüme ah edip, vitrinden kendimize elbise beğenmeye devam ettikçe para akışını sistemin sinameki yatırım araçlarına aktarmaya da devam edeceğiz. Aktardığımız para direkt yahut dolaylı olarak kadının toprakla kurduğu “geçimlik üretimi” kadının elinden alıp firmaların kitlesele üretimine çevirecek -ya da çevrilmesine katkıda bulunacak- bir araç haline gelecek. Misal marketten hazır çorba aldığımızı varsayalım. Bu çorbanın yapımında çalışan fabrika işçilerinin yoksun oldukları temel haklarından, çorbanın içinde kullanılan hayvansal ürünün tahakküm ile ilişkisinden, çorbanın üretiminde kullanılan hammaddenin (misal buğday) üretimi sırasında sömürülen tarım işçilerinden ve ürünü her seferinde aynı kalitede alabilmek için hibrit tohuma geçilerek tarihten silinmiş ata tohumundan da biz sorumluyuz. Ve hatta belki de bu çorba markasının ileriki zamanda hevesleneceği bir HES (Hidro elektrik santral) yapımından da. Daha mühimi ise, ekofeminist mücadelenin ancak tüm bu sorumlulukları eş inanç ve duyarlılıkta kapsayabildiği ölçüde

tutarlılık kazanması. Konuları onlarla bağılaşık sömürü ve tahakküm biçimleriyle birlikte değerlendirdiğimizde ekofeminizmin özüne indiğimizi söyleyebiliriz. Fakat ekofeminizmin özüne giden yolda kaybolmak da pek tabi mümkün.

Ekofeminizmin ilk tehlikesi özcü ekofeminizmin kadının doğurganlığına ve bir yavruyu besleyebilmesine yaptığı olumlu göndermelerle geleneksel kadınlık rollerini pekiştirme marjı. Bu önerme ile kadınların yaşam veren varlıklar olarak kodalanmalarıyla sevgi ve şefkat dolu olmaları arasındaki bağ doğrudan kurulur. Peki ya doğurmayan kadınlar? Sonradan kadın olan kadınlar? Ve dahası bunca yıldır feminizmin temel mücadele alanlarından biri olan çocuk aldırma meselesi bu özcü feminizmle birlikte kadının doğa ile varoluşsal olduğu iddia edilen ilişkisini koparmasına tekabül eden bir iddia haline geliyor.

Özcü ekofeminizmle birlikte tartışmamız gereken bir de “düalizm” meselesi var. Hani doğanın karşısına kültürü, kadının karşısına erkeği koyan ve tüm tahakküm ve iktidar ilişkilerinin zeminini oluşturan ikiliklerden bahsediyorum. Kadını, erkeğin karşısında doğurganlığı ile yücelttiğimizde ikilikleri ortadan kaldırmış değil, tersinden kurmuş oluyoruz ki bu da bu ikiliklerden beslenen tüm sömürge yapıların dolaylı yahut doğrudan idamesi anlamına geliyor çünkü.

Ekofeminizm açısından bir diğer tehlike ise ekofeminizmin feminizmden arınmış bir ekoloji hareketi yahut ekolojiden yalıtılmış bir feminist hareket haline gelmesi. Bu durum ekolojik perspektife geçişle birlikte ekolojik deterjan, “organik” yemek yapma ereğiyle evde geçirdikleri zamanı artan, erkeklerine daha hamarat ve daha ekolojik bir hanım haline gelen birçok arkadaşımın durumunu özetliyor. Feminizmin yıllarca peşine düştüğü kamusal alanı, cinsiyetler arası iş bölümü meselesini bu sefer ekoloji gibi “ulvi” bir sebeple ihlal ediyor oluşumuz feminizmde yaratacağımız kırılmaya mazeret teşkil etmeyebiliyor çünkü.

Ekofeminizme dair aklımızda saklı tutmamız gereken bir diğer soru da “doğa en iyisini bilir mi gerçekten?” sorusu olmalı. Bu soru bizi doğaya hakkı olanı vermekten alıkoymamakla birlikte, insanın doğayı sömürmesine mazeret teşkil eden “doğa zaten kendini yeniliyor” yaklaşımlarının da önüne

geçebilmesi açısından önemli. Fakat daha mühimi, insan merkezlikten kaçmaya çalışırken doğa merkezliğe kaçmanın doğanın kendi içindeki tahakküm biçimlerini görünmez kılma potansiyeli. Doğa da pek tabi merhametsiz olabilir, pek tabi yeterince layığıyla işletemediği bir sisteme tabi olabilir. Bu soruları taze tutmak, “doğa en iyisini bilir” derken kendi kendimize bir “doğa” tanımı yapmamızın ve üzerinde tahakküm kurmak istediğimiz her şeyde “doğanın öyle istediği” önermesine yaslanmamızın önünde bir bariyer olabilir.

Son olarak birçok hareketin de karşı karşıya kaldığı sınıfsallık tehlikesinden bahsetmek gerek. Şayet ekofeminizm kapitalizme karşıtlıkla ilişkisini salt malların birikimi, minimum maliyet ve stoklama gibi maddi değerler üzerinden kurmaya devam ederse hareketin üst sınıflara hitap eden bir hareket olma tehlikesiyle karşı karşıya kalınabilir. Meğer ki kapitalizm sadece malların değil, bilginin de tekelleşerek bir sınıfa atfedilmesi ise ve misal ekolojik deterjanın nasıl yapılacağı bilgisi üst bir sınıfın erişebileceği bir bilgi olmasının ötesinde, sadece o sınıfın merak ettiği, öğrenmek istediği bir sınıfsal alışkanlık halini alırsa bu sefer hareketin belirli bir sınıfa haiz bir hareket olarak anılması sorunuyla karşı karşıya kalınabilir. Oysa ekofeminist mücadele her seferinde yerel olanın önemini vurgularken, köyde yapılması planlanan hidroelektrik santrallere karşı yerelde kadınların verdiği mücadeleyi de öne çıkararak hareketin sınıfsallaşma trafiğine bir engel koyar misal. Tarımın kadim bilgisinin yerel kadınlar aracılığı ile yıldan yıla aktarılmasının önemini vurgular, ya da bugün edinmeye çalıştığımız o “ekolojik tavrın” seneler evvel tüm coğrafyanın ortak bir tavrı olduğunun altını çizer.

Özetle ekofeminizm, daha adil, eşitcil olmak adına şu ana kadar savunduğumuz her şeyi bir haysiyet alanı çizgisinden geçirerek bizi kendimize düşebileceğimiz kısır kavgalardan korumaya dair büyük bir potansiyel vadediyor kanımca. Sol hareketle, ekolojik hareketle, feminist hareketle ve en önemlisi kendimizle ve birbirimizle halleşmeye dair sorular sorduruyor. Bu sorular elbette her yaraya merhem değil, fakat etik ve prensipleri sadece yürüttüğümüz siyasetin bir parçası olarak değil, özgür irade alanı olarak hesaba açıyor. Ve diyor ki kapitalizmin ve erkekliğin, kadından ve doğadan aldıklarında elbet benim de bir payım var ve tam da bu sebeple kadınlığa ve doğaya borcum baki. Bu borcu ödemenin mümkün yollarından biri de ekofeminizmi bir mücadele alanı olarak benimsemekten geçiyor.

Kaynakça

- Alkan, A. (2009). Cins Cins Mekân, İstanbul: Varlık Yayınları
- Bihel, J.(1991). Finding Our Ways:Rethinking Ecofeminist Politics, Montreal, New York: Black Rose Book
- Berktaş, Fatmagül.(1996).”Ekofeminizm”, Ağaçkakan Dergisi, Sayı 28.
- Bora, Aksu. (1998). “Bulduğumuz Yol...”, Pazartesi, sayı 36
- Blanco, Verónica Perales.(2014). Ecofeminismo y Ciudad: Mujeres pensando una ciudad.. Murcia. Facultad de Bellas Artes Press
- Chaone. (2012).“What Is Ecofeminist Political Philosophy? Gender, Nature, and the Political”, Environmental Ethics, Sayı. 32
- Çetin, O.B.(2003).”Kentsel Alanda Atroposentrizm ve Ataerkillik”, Almanak, İstanbul: SAV Yayınları.
- Çiğdem, A. (1997). “Toplum, Doğa ve Eko-politik Hareketler”, Birikim Dergisi, Sayı 98,(Çevirimiçi) <http://www.birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=91&dyid=2163&yazi=Toplum,%20Do%F0a%20ve%20Eko-Politik%20Hareketler>
- Demir, M. (2013). “Çevre Olarak Konumlandırılmış Kadını ve Doğayı Birlikte Düşünmek: Ekofeminizm”, Doğu Batı, Toplumsal Cinsiyet, sayı 63.
- Kurt, Berna. (2001). “Ekofeminizm”, (Çevirimiçi). www.feministe.net
- Mellor, Mallory. (1997). Feminism and Ecology. New York: New York Press
- Mellor, Mallory. (1993), Sınırları Yıkarak; Feminist, Yeşil bir Sosyalizme Doğru, Çev. Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Özlüer, Fevzi. (2014) “Ekolojist Olanaklar Ve Siyasal İktidar”, (Çevirimiçi). <http://www.fevziozluer.av.tr/2014/02/23/ekolojist-olanaklar-ve-siyasal-iktidar/>

Salleh, Ariel. (1997). *Ecofeminism as Politics: nature, Marx, and the postmodern*. London: Zed.

Savran A., Gülnur. (2002), “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: ikilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru”, *Praksis, Sınıf Tartışmaları*, sayı 8

Sturgeon, Noel. (1997), *Ecofeminist Natures: Race, Gender, Feminist Theory, and Political Action*. New York: Routledge.

Turpin, Jennifer, Elliott, Lorraine. (1996) “Women, Gender, Feminism and the Environment”, *The Gendered New World Order: Militarism, Development and the Environment*, New York: Lois Ann Lorentzen.

Von Werlhof, Claudia. (2007). “No Critique of Capitalism without a Critique of Patriarchy! Why the Left Is No Alternative” *Capitalism, Nature, Socialism Dergisi*, Sayı.18.

Ekolojik Feminizm Penceresinden Büyümeme (Degrowth) Ekonomisine Bir Bakış

Emet Değirmenci

İnsan merkezli patriarkal tüketim toplumu ekolojik krizle birlikte ekonomik ve sosyal krizi de getirdi. Yaşam kalitesini; daha fazla tüketme ve daha fazla büyüme üzerine odaklayan kapitalist toplum tüm canlılarıyla birlikte doğayı, insanı ve de özellikle kadını tahakküm altında tutmayı artırdı. Pazar ekonomisi ise, dışı yeşil, içi ne idiği belirsiz maddeleriyle kadını tüketimin hem öznesi hem de nesnesi haline getirdi.

2002 Yılında Rio’da yapılan Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nden bu yana sürdürülebilirlik adı altında ekonomik büyüme (sustainable development) devam ediyor. Bunun için bazı terimler de ortaya atıldı. “Beşikten Mezara”, “Dairesel Ekonomi”, “Sıfır Atıklı Kentler”, “Atmadan Önce Tamir Et” bunlardan bazılarıdır. Aslında bu terimlerin anlamsız olduğu değil, nasıl uygulamaya geçirildiği önemli. Çünkü ölçek olarak merkezi düzeyde bir şeyleri ele alıyorsanız, bir avuç insanın kontrol etmesi kolaydır. Dolayısıyla kulağa hoş gelen bu terimler kapitalizmi çevreci/yeşilmiş gibi göstermekten öteye gitmez. Kısacası günümüzde kapitalizm kendini büyüme ekonomisi odaklı “yeşil” standartlara göre yeniden düzenlemeye devam ediyor.

Yukarıda sözünü ettiğim kadının tüketimin hem özne hem de nesne olmasına en belirgin örnek çoğunlukla kadının (ya da kendini kadın olarak tanımlayanların) daha fazla kullandığı güzellik malzemeleri ve temizlik ürünleri verilebilir. Dikkat ederseniz bunlar her gün daha fazla çeşitlendirilip pazara sürülüyor. Yazılı bir söyleşimde daha detaylı ele aldığım gibi (1), 21. yüzyıl kapitalizmin kendini yeşil bir posta büyüyüp elindeki savaşlarda kullanılan maddeler dahil değişik toksik maddeleri eritmeye çalıştığı bir asır olarak görülüyor. Uyanık olup bunları tüketmemek ise bize kalmış durumda... Toksik madde araştırmalarına göre günümüzde yeni doğan bir bebeğin vücudunda 200’den fazla toksik madde olduğu dikkate alınırsa daha insanlar doğmadan bu tüketim kalıplarının içine sokmuş oluyor. Patriarkal sistemin dayattığı iş bölümüne göre ise ev içi tüketim kararlarının çoğu

kadınlar tarafından alındığı için bu konumda kadın tüketimin hem öznesi hem de nesnesi değil midir?

Bu yazıda “büyümeme” (degrowth) konusuna patriarkal ekonomik büyüme sistemine kadın ve doğa açısından odaklanacağım. Kadının “doğasına” bakarken kısaca ekofeminist politik ekonomiye de değineceğim. Büyüme yerine ekosistemin bütünlüğünü dikkate alan yerli kültürlerden örneklerle büyüme ve ekolojik feminizme bir dokunuş yapacağım.

Kadın tüketimin hem öznesi hem nesnesi

Ev içi (domestic) görünmeyen emek vasıtasıyla kapitalist toplum kadına tüketim kalıplarında her gün yeni gereksinimler yaratırken aynı zamanda onun duygularına hitap edip manipüle etmeyi de çok iyi başarıyor. Bu tüketim döngüsünde kadın vücudunun nasıl nesneleştirildiğini dikkate alırsak Kapitalizmin kadını duygusal ve fiziki olarak her zaman tüketimin merkezinde tuttuğu görülür. Bu da kadını nesne ve kısacası tüketim maddesi olarak görmesi demektir. Öyleyse Endüstri Devriminden bu yana kadın kapitalizmin doğaya hâkim olma dönemine eşdeğer bir zamanda tüketim ekonomisinin daha fazla pasif öznesi olmaya başladığını öne sürebiliriz.

Hazır giysi endüstrisinde en iyi bilinen markalar, sweatshop dediğimiz özellikle kadın emeğinin yoğun olduğu yerlerde üretilir. “Gerçek Değer” (The True Cost) belgeseli bize 15-25 yaşlarında Bangladeş ve Kamboçyalı kadınların buralarda insanlık dışı koşullarda çalıştırıldığı ve sürekli hamilelik testinden geçirildiklerini ve hamile kalanların işten atıldığını da iyi vurgular. Bu durum Avrupa’nın hazır giyim endüstrisinde arka bahçe vazifesi gören Türkiye için de kısmen geçerlidir.

Ekolojik feminizm açısından kadının özel ve kamusal alanda tüketimin hem öznesi hem de nesnesi kılındığını iyi anlamak durumundayız. Çünkü bu durum doğayla ilişkisini onu tüketmesi ya da desteklemesi ve parçası olması yönündeki yolumuzu aydınlatacaktır. Öyle ki; vücudunu, yaşadığı ortamı tanımlarken tüketiminin kendi özelinde olduğu kadar topluma ve gezegene nerelere mal olduğunu iyi analiz etmeli. Çünkü tüketime ve üretime ilişkin tüm bu ilişki ağları için yeni çözümler üretmek durumundayız. Bu çözümler kadının özgürleşmesine hizmet ettiği kadar gezegenin geleceğine de ışık tutmalıdır.

Her şeyin rakamlarla ifade edildiği algoritmalarla yönetildiği çağımızda kapitalist toplum kadına ilişkin yıkıcı etkileri daha da artmaktadır. Kapitalist tüketim toplumu etkilerini çoğunlukla görünmez kıldığı kadar manipülasyon yöntemleriyle yeni de kadını yeni çarkların içine çekmeye çalışmaktadır. Bu durum çocuğunu şu pakette bu organik gıdayla beslemekten, başka güzellik malzemesinin daha doğal, şu paket daha yeşile kadar uzanıyor. Oysa o paket belki de “Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar” (GDO)’lu ürünler ya da Amazon ormanlarında korunması gereken canlılardan yapılmış olabilir.

Bir başka deyişle kapitalist patriarkal toplum doğaya ve doğanın varlıklarına nasıl alınıp satılıp kâr edilecek nesne gözüyle bakıyorsa kadına da öyle bakmaktadır. Örnekleri daha da arttırmak mümkündür. Mesela bu durum; doğum kontrolü için satılan kimyasallardan, pornografi endüstrisine ve hatta uzaktan gelin bulma (mail order bride) ve suni dölleme genç kız vücutlarını (surrogate mother) kiralamaya kadar da uzanmaktadır. Bu okadar doğal hale gelmiş durumda ki; Seattle da bir komşum ‘Bizim saragote mother da kamp yaptığımız yere yakınmış. Uzaktan gördük ve sevindik. Çocuğumuz şimdiden doğayı öğreniyor dedi. Kapitalist toplumun kadın vücudunu tüketim nesnesi olarak görmesi konusunda yüzlerce feminist çalışma vardır. İlaç tekellerinin sunduğu bilimum doğum kontrol yönteminden güzellik endüstrisine, birçok sektör kadın vücuduna, vajinasına, göğsüne, yüzüne kısacası görünen veya görünmeyen her yerini kesilip biçilecek şekilden şekile sokulup kar edilecek nesnelere bakmaktadır. Bu hizmetlere ulaşabilen yalnızca üst sınıf değil artık. Orta sınıf komşum da kolaylıkla ulaşabiliyor. Çünkü kapitalizm bir taraftan bolluk yaratıyor nesnelere ve hizmetlerine satabilmek için.

Doğanın kadınsılaştırılması

Ekofeminist anlayış kadın ve doğa üzerine kurulur. Çünkü her ikisi de büyüme ve nüfus artırma (reproduction) üzerinden yükselir. Ekofeminist ekonomi hakkında araştırma yapan sosyolog Mary Mellor, büyüme ekonomisi doğal değerleri ücretsiz kullanılacak nesnelere olarak görürken, “kadın emeği ya görmezden gelinir ya da değerinin çok altında görülür” (2) diye belirtmektedir. Doğa ve kadın bağlamında kafa yoran aktivist feminist yazarlardan Susan Griffin ise Kadın ve Doğa kitabında (3) kadının aynı doğa gibi tahakküm altına alınmasında dinin de büyük rolü olduğunu söyler. Yabancı Politika adlı kitabın yazarı Susan Hawthorne (4) -kitabımızda yazarın bir makalesi de

yer almaktadır- ise patriarkal toplum tarafından kadının var olan biyolojik yapısının vahşî doğaya benzetilerek nasıl tahakküm altına alındığına dikkat çeker.

Bu kitapta da makalesi bulunan Bolivyalı yerli araştırmacı Nidia Bustillo (5) Latin Amerikalı yerli kadınların yüzlerce yıl boyunca kuşaktan kuşağa geçmesi gereken şifacılığına dikkat çeker. Kadının tarih öncesine dayanan bitkilerle tedavi birikiminin İspanyol sömürgecileri tarafından Ant Dağlarındaki topluluklarda nasıl yok edilmeye çalışıldığını vurgulamaktadır. Bunun bir insanlık trajedisi olduğununun altını çizmek gerekir! Çünkü bu durum kadının tarihsel birikimine bir taciz olduğu kadar aynı zamanda kuşaktan kuşağa aktarılması gereken bilgilerde kopukluk yaratmaktadır. Bu, Ortaçağ'dan başlayıp günümüzde de değişik versiyonlarıyla devam eden bir cadı avıdır. Küresel kapitalizmin, endüstriyel tedaviyi tek çözümmüş gibi dayatmasının altında doğal şifacılık yöntemlerinin (witchcraft) uygulanmasına yasaklar getirme amacının olduğunu anlamak zor değildir. Çünkü bunlar kadınların bilgi ve deneyim birikimidir. Hatta bu Anadolu da hala doktora görünmeden önce ilk başvurabileceğimiz şifa 'koca karı' ilaçları olduğunu biliyoruz.

Tohuma ilişkin bilgeliğin ve becerilerin küresel kapitalizmle silinip süpürülmek istenmesi Maria Mies ve Vandana Shiva tarafından Ekofeminizm kitabında(6) dile getirilir. Kadınların büyüme ve kar etme ekonomisinden yana değil geçim ekonomisinden (subsistence economy) yana olması vurgulanır. Hindistan'da ormansızlaştırmaya karşı direnen Chipco hareketinden örnekler verilerek kadının pazar ekonomisi yerine yaşam ekonomisi ve yaşamın sürekliliğinden yana bir gidişatı benimsediğinin altı çizilir. Bir örnek vermek gerekirse tahrip edilen bir yerin yeniden ağaçlandırılması tartışmasında kadınlar o yöreye ilişkin (native) ağaç ve bitki türleri üzerinde dururken, erkeklerin pazara götürülüp hemen paraya dönüştürülebilir (cash crop) türler üzerinde durdukları görülür. Elbette burada rol modelleri biçilirken erkeğe "geçim derdi" yüklendiği gerekçesini öne sürebilirsiniz. Kısacası kadın ağacı bulunduğu ortamdaki ekosistemle uyumlu bir bütünlük içinde düşünürken, erkek palyatif çözümlerle pazar ekonomisi yanlısı olabilmektedir. Hatta bir kadın, kısa yoldan parayı ele geçiren adam gidip kumar oynayacaktır diye de en kötü alternatifleri dahi düşünebilmektedir. Çünkü bunlar olasıdır ve yaşanmış olabilir. Kadın o ağacın yaşadığı yerin yerel

türlerinden olmasında ısrar ederken belki de köklerini besleyen mantarlar ve mikroorganizmalarla birlikte düşünmektedir. Kadınlar o yerli türler üzerinde dururken yalnızca meyvesinden değil kabuğundan kökünden dallarından da şifa olarak yararlanılabileceğini hayal etmektedirler. Ormanları koruma direniş ortamındaki genç kadınlar belki de büyük annelerinden duyduklarını dikkate almaktadırlar. Bir başka deyişle sosyal ve ekolojiksel ekosistemi bir bütün olarak düşünmek durumundayız. Şeyleri kökten sorgulayıp yerine alternatiflerini bugünden yarına ortaya koymaya başlamadıkça aynı çarkın esiri olmaya devam ederiz.

Yıllardır Avustralya’da anti-uranyum kampanyaları dâhil nükleersiz bir dünya ve Türkiye’de altın madenciliğine karşı çabalara ön ayak olmuş ve bazılarına da destek veren biri olarak, büyüme ekonomisi için devasa maden ocaklarının yeryüzünde ve yeraltında açtığı yaraları iyi biliyorum. Örneğin, Avustralya dünyada en büyük uranyum üreticilerinden biridir. 200Li yılların başında katıldığım kampanyalarda Roxby Downs ve Marralinga daki yerlilerle de tanışma olanağı bulmuştuk. Yerlilerin nasıl yersizleştirildiklerini ve kuşaktan kuşağa kanser vakalarını beklemenin adeta olağan hale getirildiğine tanık olduk. Anadoluda Bergama’da altın madeni aşılırsa tüm Anadoluya yayılacak diye şirket avustralyalı iken oradan ses çıkarmaya çalıştık.

Büyüme ekonomisi odaklı bir gelişme zihniyetinde doğaya ve kadına sahip olma zaman zaman özdeşleştirilmektedir. Örneğin maden ocaklarının açılmasında onun (giriş sözünde belirttiğimiz gibi) “bakireliğini yırttım”, “sahip oldum” deyişlerine rastlayabilirsiniz. Literatür taraması yaptığımızda kendini ilerici olarak tanımlayan bazı yazar ve düşünürlerin dahi vahşi doğayı evcilleştirme anlayışını desteklediğine rastlarız. Mesela altın madenlerinde kullanılan siyanürle doğa önce zehirleniyor, sonra da kazılan ve zehirlenen toprak ve suyuyla “ırsına geçiliyor.” Bu durumun tecavüzcü kültürden farkı var mıdır? beslendiğini söylemek gerekir. Biri kendi yıkıcı ruhunu hayata geçirirken öteki gelecek kuşakların suyunu, havasını ve toprağını zehirliyor. Doğanın mecrasında akan dereleri, çağlayan nehirleri onun kendisini ifade etmesi ve ekosistemin kendini yenilemesi olarak görmek değil midir? Oysa yetkililerimiz, akarsuların boşa aktığı düşünen yetkililerimiz gibi... Bu durum kolonyalist tarihin bize öğrettiği yerli kabilelerin, özellikle de kadınlarının nüfus kontrolü adı altında kısırlaştırılmasını da anımsatıyor. Son yıllarda

küresel iklim değışikliği nedeniyle sular altında kalacak bazı Pasifik adaları ve Asya ülkelerindeki kadınların kısırlaştırılması da buna eklenebilir.

Patriarkal kapitalist kültür doğaya yaşayan bir ekosistem olarak bakmaz! Onun yerine parçalara ayırıp ayırıp çeşitli raflara konup alınıp satılacak cansız bir materyal olarak bakmaktadır... Burada dikkat ederseniz yalnızca satışçıların sorumluluğu değil alanların da önemli sorumluluğu olduğunu vurgulamka istiyorum. Büyüme ekonomisi iktisat teorilerine göre doğaya ne kadar kötü davranılırsa davranılsın varlıkları sonsuz kabul edilir. Bu döngü içinde eğer ilgili doğa parçasının kendini yenilemesi için ayağa kalkmasına yardımcı olunacaksa, kâr edilip edilmeyeceği yine dikkate alınır. Çünkü kirletirken de temizlerken de kâr edilmelidir. Bir bütün olarak ekosistemin kendini onarması için harcadığı emek aynı kadın emeği gibi görünmez kılınır... Çocukların, yaşlıların, engellilerin bakımında; ortalığın temiz ve düzenli tutulması görünmez kılınmaktadır. Büyüme ekonomisi anlayışı doğayı karşılıksız veren olarak gördüğu gibi kadını da doğası gereği özverili, karşılık beklemeyen olarak görmektedir. Çünkü doğanın fiyatı, fatura keseni yoktur ve kadınların da çoğunlukla 'ekonomiye kafası basmaz'. Oysa kadın bütünsel düşünme kapasitesine sahip olduğundan bir şeyleri ayırıp hesaplamayı akıl edemiyor olabilir. Bu durum doğası gereği değildir elbet. Bugün yeryüzündeki varlıkların yalnızca %10'unun (hatta bazı ülkelerde %5'inin) kadınların üzerine kayıtlı olduğu düşünülürse, maddi açıdan muhasebe terimleriyle düşünürsek, kadın adeta kendine ait olmayan yeryüzü parçalarının korunması için mücadele etmektedir.

Kadın doğası mı yoksa öğretilmiş alışkanlıklar mı?

Tarih araştırmacısı Gerda Lerner Patriarkanın Ortaya Çıkışı (7) adlı eserinde, "patriarkal toplum erkek rollerinin tanımlanması ve tekrarı üzerinden varlığını devam ettirmektedir" der. Araştırmasında tahılın ilk evcilleştirildiği Mezopotamya'ya da değinir. Tarih boyunca davranış biçimlerinin kültürle kuşaktan kuşağa geçerek hatta taşlaşarak devam etmekte olduğunu vurgular.

İnsan merkezli kapitalist patriarkal sistem, ürettiği katmanlı hiyerarşilerle kadın ve doğa üzerindeki egemenliğini sürdürür. Özgür ekolojik bir gelecek için bu katmanlı hiyerarşilerin üzerinde özellikle duran Toplumsal Ekoloji felsefesinin yaratıcısı Murray Bookchin, Özgürlüğün Ekolojisi (8) kitabında

erkeğin kadın üzerindeki egemenliğinin ilk ortaya çıkan tahakküm biçimi olduğunu vurgular. Burada cins durumunu yalnızca erkek ve kadın kısacası heteroseksüel olarak görmediğimi eklemeliyim. Söylemlerimde kendini kadın olarak tanımlayan her bireyi dikkate alıyorum. Çünkü sistem her cinsi sınıf, deri rengi, dil, etnisite, yaş, cinsel yönelim gibi kategoriler içinde, katmanlı olarak da ezilmektedir.

Bireysel anlamda var olan tüketim sisteminde gerçekten neye gereksinimim var diye düşünmeden hareket edersek pazar ekonomisinin tuzağına düşebiliriz. Elbette pazarda bir şeyin fiyatı değişmesin diye tonlarca domatesin çöp olarak görüldüğü gibi durumları da eklemek lazım. Birkaç yıl önce İstanbul’da kısa bir zaman geçirdiğim bir kadın arkadaşına bana bir konuda yardımcı olduğu için kendimce anlamlı bulduğum minik bir armağanla teşekkür etmek istemişim. O minik paketi alınca heyecanlanmış ancak açınca sükûtu hayale uğradığını gizleyememişti. Armağanım minik bir ağaçtan yapılmış bir yaka iğnesiydi. Meyveleri de mor, kırmızı, yeşil ve siyah... Beraber olduğumuz o kısacık zamanda özellikle yeşil üzerinde durup ekolojik tüketimden söz etmek istedim. O hiç ilgilenmediğini belirtircesine hemen “Ekoloji bizden çok uzak. Biz yurtdışında yaşıyoruz.” demişti. Oysa ben ekolojik duyarlılığı Türkiye’de iken kazanmıştım. Kendisi de bir hafta sonra kızıyla yılda birkaç kez gittiği Avrupa tatillerinden birine çıkacağından bahsetmişti. O ağacın mor meyvesine dokunmak bilinçli tüketimle yaşamımızı nasıl basitleştirebileceğimizden bahsetmem için fırsat dahi vermemişi. Ekolojik tüketimin sorumluluk gerektirdiğini, ekonomik olarak üst katmanın değil herkesin yapabileceğini, hatta kıtlık dönemlerinde dayanışmanın arttığını hemcinsime anlatamamanın burukluğuyla oradan ayrılmak durumunda kaldım. Arkadaş belli ki tüketimin öznesi haline gelmişti. Fakat oğlumun gittiği okullarda McDonalds vb. sağlıksız ve hızlı yiyecek firmalarının okula girmemesi için birkaç ebeveyn uğraşp başarabilmiştik. Demek ki birbirimize dokunabilmek için zaman ve sabır gerekiyor.

Elbette cins olarak biyolojik durum çok şeyin ifadesidir. Ancak her şey demek değildir. Kültürel olarak şekillenmelerin çoğu toplumsal odaklı olarak da şekillenir. Patriarkal kültür ki; biyolojik farklılıklar üzerinden kadın doğası ve erkek doğası gibi cinsleri kategorilere ayırarak da tahakkümünü sürdürmektedir. John Gray’in o meşhur kitabı “Kadınlar Venüs’den Erkekler Mars’tan”da (9) Patriarkal belirtildiği gibi kadın beyni

sol lobdaki rasyonaliteyle fazla uğraşmaz. Çünkü duygusaldır. Kısacası sağ beyni aktiftir. Dolayısıyla edilgendir. Ona yumuşak başlı ve barışçıl olması yakışır ve hatta öngörülür. Hakkını arayan kadın çirkindir ve çirkeftir. Erkek ise sol beyninin rasyonelliğiyle savaşçı saldırgan ve girişken olarak dünyayı fethetme maceralarına devam eder. Bu anlayışa göre kadın doğası itaatkâr olmanın yanında kurallara iyi uyan da olmalıdır. Yoksa “Kadın hava gibidir, her zaman değişebilir” der Gray. Büyüme anlayışının doğaya zapt edilip kontrol edilmesi gereken bir nesne olarak bakmasına ne kadar benziyor değil mi? Doğanın ehlileştirilmeyen parçası kalmamalıdır. Açları doyuracağımız maskesiyle çeşitlilik yerine, monokültür ve endüstriyel tarımla ona hâkim olup etkisiz hale getirmek gerekir.

Yine bu kitabımızın ilk baskısına da katkı sağlayan antropolog yazar Pervin Erbil’in Kibele’den Pandora’ya Kadının Tarihsel Yenilgisi kitabından (10) çıkarsama yapabileceğimiz gibi, avcı-derleyici toplumdan sonra toprak çevirmelerle kadın artık yavaş yavaş erkeğin malları arasında sayılmaya başlanmıştır. Erkekle kadın ava ya da derlemeye giderken her şey yolundaydı. Her ikisinin emeğine de saygı duyuluyordu. Hatta neolitik dönemde kadının derleyiciliği kısa bir dönem de olsa statüsünü artırdı. Ancak daha sonra kadının yeri kamusal alandan özel alana alınarak görünmeyen emeğin işçisi haline getirildi. Bu konuda John Berger’in Görme Biçimleri (11) kitabından yararlanabiliriz. Çünkü kadının özellikle kamusal alanda görülme biçimleri değişmiştir. Örneğin bir İngiliz derebeyinin tablosunda, adam arazinin yeşili ortasında koltukta oturan kadının yanındaki gururlu duruşuyla dikkat çeker. Çünkü arka plandaki geniş bir araziye olduğu kadar aynı zamanda koltukta oturan gösterişli şapkalı ve ince belli zarif kadına da sahiptir. Kadın ise o tabloda bakışları ve duruşuyla adeta yaşayan bir heykeldir. Erkeğini en iyi temsil etme kaygısında olan bir objedir. İş toplantılarıyla ilgili hafızanızı bir gözden geçirin, kaç tane erkekle karşılaştınız “eşimi temsil etmek için buradayım” diyen?

Kadını marjinalize eden bu anlayış onu özel alana hapsederken erkeği ise günlerce av peşinde koşması için kültürel olarak hazırlamaktadır. Bir araştırmaya göre av maceraları erkeğin beyinde 170’e yakın siniri uyanık tutarken, kadının ev içi monoton işleri ancak 70’e yakın uyarıcı canlı tutabilmektedir. Bu da doğaldır. Çünkü beynimiz görsel uyarımlarla tetiklenir, dört duvarla değil! Her ne kadar günümüzde “av” çoğunlukla

düzenlenmiş bir çevrede yapılarak biçim değiştirmiş olsa da bu heyecan ve renkli hayat ayrıcalığı devam etmektedir. Porno endüstrisinin en büyük tüketicileri erkekler olduğuna göre... Anti-porno araştırmacılara göre porno endüstrisi bugün birçok endüstriden daha kazançlıdır. Başarılı olması için erkeklere iş gezilerinde porno şovların teşvik unsuru olarak sunulduğunu biliyor muydunuz? Kapitalist büyüme ekonomisine ne güzel bir katkı değil mi?

Kadınlar doğaya daha yakın mıdır?

Ekolojik feminizm biyolojik determinizm den farklı bir temelde ele alınmalıdır. Kadınların doğurgan, bir canlı dünyaya getirme potansiyeli olması onları doğaya daha yakın kılar mı? Dikkat; ana olan kadın demiyorum. Çünkü bilinçli olarak ana olmamayı seçenlere de saygım var. Gelin bunu yine tarihsel olarak ele alalım: Avcı derleyici topluluklarda topluluğu besleyen %5-10 arasında erkek iken, % 95-80 oranında kadın olduğu belirtiliyor. Günümüzün Bangladeş’inde, Hindistan’ında hatta Türkiye’nin bazı bölgelerinde olduğu gibi, hâlâ tarım toplumunun yaşadığı yerlerde bu oran %70-80 dolayındadır.

Uzun yıllar yaşadığım Avustralya’da beni en çok zenginleştiren şeylerden biri çevre kampanyaları vasıtasıyla bazı Aborijin topluluklarını uzaktan da olsa tanımaya çalışmak oldu. Sayıları bugün çok az kalmış ve çoğunlukla beyaz kültürün yozlaştırmasına maruz bırakılmış bazı topluluklar mevcut. Örneğin, Kuzey Bölgesi’ndeki avcı-derleyici topluluklarında iş bölümü modelini düşünelim... Erkek saatlerce av peşinde koşsa da topluluğuna av eti getireceğinin garantisi yoktur. Oysa kadınlar kök bitkiler, yapraklar, kabuklar, mantarlar, kurumuş ağaç gövdesi içindeki doğal bal, böğürtlenler ve tohumlara kadar sepetini onlarca değişik besinle doldurabilir. Erkek ise nadir de olsa büyük bir hayvan avıyla döndüğünde adeta bir kutlama yaşanır. Çoluk, çocuk; genç, yaşlı topluluğun bütün üyeleri ganimeti bir ritüelle hazırlar. Yere taşlarla yapılan bir fırına sarkıtılacak hayvanın içi, ete lezzet katsın diye yaprak ve bazı bitkilerle doldurulur. Pişikten sonra da hayvan ortaya konur ve herkes istediği kadar eliyle yer. Sonra birbirlerine bakarlar... “Doydun mu?” dercesine. Bu istisnai andan herkesin keyif alması önemsenir. Bu da elbette erkeği onurlandırır. Oysa kadının derleme işi neredeyse her günkü görevidir. Ayrıca sepetine yalnızca gıdalar değil, boya

veren bitki ve kökleri, hatta ölü börtü böcekkabukları da koyarak topluluğun sanat ürünleri için malzeme toplar. Dolayısıyla doğaya daha bütüncül bir gözle bakması gerekir. Kısacası doğada gezinirken dahi topluluğunun çok boyutlu ihtiyaçlarını gözetir. Benzeri bir bakış açısını Yeni Zelanda'da Maoriler'le çalıştığım zaman da gözlemledim. Maoriler için ormandan ziyade su kıyısında avlanmak önemlidir. Dolayısıyla yıllardır arazi hakkı yanında nehirler ve okyanus kenarları dâhil su hakkı için de mücadele ederler. Kadın okyanus kıyısına derlemeye gittiğinde yalnız istiridye, deniz tarağı, midye, kumsalda yetişen bitkiler, kaplumbağa yumurtası gibi ürünler değil, aynı zamanda kıyılardaki yenilebilir bitkileri, tohumları, içi boşalmış deniz kabuklarını da toplar.

Amerikalı deniz biyoloğu Rachel Carlson'un 1950'lerden itibaren başta DDT olmak üzere kullanımı hızla artan haşere öldürücülere dikkat çektiği kitabı Sessiz Bahar (12) ilk olarak 60'lı yılların başında yayınlandı. Kuşların ve böceklerin artık yoğun olarak kullanılmaya başlayan haşere öldürücüler nedeniyle bahçelerine gelmemesi her yeri sessizleştirmişti. Çünkü doğa canlılığını kaybediyordu. Bu yalnızca estetik yoksunluğu demek değildi. Gıda zincirinde kıtlık başlangıcıydı... Çünkü tozlaşmayı sağlayan kanatlılar azalıyordu. Kuzey Amerikalılar Şükran Günü'nde (Thanksgiving) geleneksel bir yemek olan hindilerini kranberi sosuyla tatlandıramayınca durumu fark etmeye başladılar. O tarihten bu yana belki DDT'nin yasaklandığını ama böcek ve haşere öldürücülerin listesine yüzlercesinin daha eklendiğini dikkate alırsak, biyoçeşitliliğin ne kadar zarar gördüğünü siz düşünün... Rachel Carlson'un bir kadın olarak bunu fark eden ve bu konuda kitap yazan ilk araştırmacı olması tesadüf değildir. Çünkü yukarıda değindiğim nedenlerle kadının derleyicilik algısı ve gıda zincirinin etkilenmekte olduğunu fark etmesi adeta genlerine işlemiştir. Anadolu'da sandığında yüzlerce yıldır tohum saklayan ninelerimizin benzeri algıyla kıtlık olasılığına karşı daima önlem almaları bundandır. Anadolu'muzda tohuma ilişkin ilginç kadın öyküleri bulunur. Örneğin evlenecek kız gittiği yerde aç kalmasın diye çeyizine bir avuç evladiyelik tohum konur. Dünyanın değişik yerlerinde de benzeri tohum ve kadın öyküleri vardır. Ekolojik yenilenebilir peyzaj tasarımcısı olarak Amerika'da dinlediğim bir hikâye de şöyle: Köle olarak getirilen Afrikalı kadınlar başka saklayacak yerleri olmadığı için evladiyelik tohumları yıllarca o kıvrıcık ve gür saçları arasında barındırmışlar.

Nasıl bir ekofeminist ekonomi?

Büyümeme, 18. yüzyıldan itibaren sanayileşmenin doğada açtığı yaraları tamir etmeye yöneliktir. Hepimizin ürettiğinin dört katını tükettiği bir dünyada yaşadığını dikkate alırsak gerçek ihtiyaçlarımızı yeniden gözden geçirerek daha az tüketmemiz mümkündür. Bu da yeni bir tuzak olan doğa dostu diye “Yeşil Tüketim” kalıplarına girmeden ve “Yeşil Kapitalizm”i desteklemeden mümkündür. Örneğin güneş, rüzgâr vb. yenilenebilir enerjilerin ölçeğini de sorgulamalıyız. Çünkü bugün Chevron ve Shell gibi fosil yakıt devleri de yenilenebilir teknolojilere yatırım yapıyor. İnsani ölçeği dikkate alarak herkesin bulunduğu yerdeki yenilenebilir enerjileri yönetmesi için ‘enerji demokrasisi’ diye bir kavram geliştirildi. Takip edebildiğim kadarıyla bu sayı da mahalle ölçeğinde 200 haneyi aşmayacak düzeyde.

Gelişmiş ülkelerin kirli sanayilerinin gelişmekte olanlara hızla kaydırıldığı bir yüzyılda birçok bileşeni bir arada düşünmek zorundayız. Küresel Güney’in özellikle iklim değişiminden fazla etkileneceğini düşündürsek Küresel Kuzey’in gerektiğinden fazla tüketen insanları, patriarkal büyüme ekonomisini farklı şekilde etkilemektedir.

Avrupa’daki aydınlanma çağında dahi, örneğin Fransız Devrimi’nde, kadınların taleplerinin göz ardı edildiği dikkate alınırsa (13) patriarkal toplumda kadınların, kendi büyümeme ekonomik modellerini oluşturması gerekir. Bunu da dayanışma ekonomisiyle (solidarity economy) yapmak mümkündür. Dayanışma ekonomisi hem kolektif yapılara dayanır, hem de ölçek itibarıyla küçük ve kâr etmeye değil ihtiyaçları karşılayarak yaşam kalitesini artırmaya yöneliktir. Yaşam kalitesinin içinde insanların birbirine yabancılaşmasını tamir etmek de en önemli nüvelerden biridir. Örneğin Meksika’nın Oaxaca bölgesinde, Hindistan’da yoksul kadınların bir araya gelip ekoköylerini kurmaları da dayanışma ekonomisi sonucudur. Hem sağlıklı ürün yetiştirerek çocuklarına bir arada bakabilmekte hem de kapitalizmin yoksullaştırmasından kurtulmaktadırlar. Türkiye’de de benzeri esintileri görmeye başlamak sevindiricidir. Bazı köylerde kadınlar erkeğinin ve köy muhtarının karşı çıkmasına rağmen kendi ekonomik bağımsızlıklarını sağlamak için gıda kooperatifleri kurmaktadırlar.

Son yıllarda küresel iklim değişimine çare olarak karbon ticareti gibi

ekonomik terimlerle doğanın materyalleştirilmesi ancak “Yeşil Kapitalizm”e hizmet etmektedir. Sürdürülebilir kalkınma adı altında ilk başta “kirlüten öder” ilkesi yanlıştır. Gücü olduğu için zengin olan kirlendirir ve parası da vardır öder geçer anlamına gelmektedir ki yansımalarını küresel ölçekte (örneğin 2010 yılında Meksika Körfezi’nde meydana gelen kazanın yarattığı petrol kirliliği) izliyoruz. Üstelik uluslararası tekeller bedel ödememek için yaptıkları kazaları kolaylıkla manipüle edebilmektedirler.

Sonra; doğal varlıkların, yağmurun yağışının, toprağın onu emmesinin, yükselen toprak kokusunu ekonomik rakamlarla resmedebilir misiniz? Kısacası dayanışma ekonomisinden söz ederken yerli toplulukların doğaya bakış açısını esas almalıyız. Onlar doğayı canlı ve cansız varlıklarıyla ekosistemsel bir bütünlük içinde görür. Çoğu yerli topluluklar her şeyin bir ruhu olduğuna inanır ve onları ataları olarak kabul eder. Örneğin Kızılderililer geleceğe yönelik projelerinde atacakları her adımın gelecekteki yedi kuşağı nasıl etkileyeceğini hesaba katarak hareket eder. Amerika’da bu konsepti yerli bir arkadaştan duyduğumdan bu yana ekolojik tasarım çalışmalarımda öğrencilerime “şimdi Yedi Kuşak prensibini dikkate alma zamanı” diyorum.

Büyüme ekonomisi güçlünün zayıfı tüketmesi üzerine kuruludur ve şiarı da “ya büyü ya öl”dür. Oysa güçsüzle güçlünün karşılıklı yarar sağlayarak birlikte var olması mümkündür. Dayanışma ekonomisi 1937’de İspanya İç Savaşı döneminde kent ve kırdaki insanların birbiriyle ekonomik olarak dayanışması amacıyla ortaya çıktı. 1980’li yıllarda Şili vb. Latin Amerika ülkelerine yayıldı. Dayanışma ekonomisi yerelliğe dayandığı gibi kendi yerel para birimine de dayanabilir. Bu yolla Latin Amerika’da yoksul halk evsizlere ev, okul, yol, hatta klinik yapmışlardır. Küçük ve yerel ölçekli olmazsa büyüme ekonomisine hizmet etme tehlikesi olabilir.

Bölgesel ölçekte, ekonomik krizlerin arttığı son yıllarda hem doğrudan demokrasi pratiği olarak hem de işyerlerinde, mahallelerde, köylerde endüstriyel sistem vasıtasıyla kaybedilen dayanışmayı geri getirmek için genellikle örgütlü emekçilerin üretimlerine ve yaşamlarına kendi elleriyle sahip çıkması adına kolektif bir yapıyla ihtiyaçların giderilmesi hedeflenir. ABD’de bu işi yaygınlaştırma çabasında olan kadınlardan biri Emily Kawano’dur. Atık üretmeden ekosistemin kendini yenilemesini gözeterek patriarkal ekonomi yerine alternatif üretmenin mümkün olduğu belirtilir

(14). Özellikle atık konusu önemlidir. Çünkü atıklarımızı besin döngümüzün içindeki döngüde çevirmeye başladığımızda ihtiyacımız kadar tüketmeyi, hatta doğadan almadan önce yerine ne koyacağımızı düşünmeye başlarız.

Sonlarken

Yaklaşık 12000 yıl önce tarımla birlikte bitkiler ve hayvanlar evcilleştirilip toprak çevirmeler başladığında kadını mal olarak sahiplenme de başlamıştır. Bu da doğaya tahakkümle kadına tahakkümün birbirine paralel gittiğini gösterir. Artık avcı-derleyici toplumda yaptığı işlerle saygınlık gören kadının yerini, bugün doğal gıdalarla ailesini besleyip, doğal temizlik malzemeleriyle evini çekip çeviren kadın almıştır. Ancak “doğal” adı altında kendilerine ne satıldığının farkında olmalıdırlar. Çünkü “Yeşil Kapitalizm” geleceğimizi de büyüme ekonomisi yerine sürdürülebilir kalkınma ile ipotek altına alma çabasındadır. Doğanın kendini yenilemek ve onarmak için olan değerlerinin tüketim maddesi halinde görülmesiyle kadının sağlıklı gıda ve evladiyelik tohum peşindeki mücadelesi büyüme ekonomisinde istatistiksel rakamlarla ifade edilemez.

Türkiye’de Sınırları Yıkmak kitabıyla (15) ekolojist ve yeşil çevrede epey tanınan sosyal bilimci ve feminist yazar Mary Mellor’un Petra Kelly’den yaptığı bir alıntıyla devam edersek; “Erkekler yel değirmenleri inşa ederken kadınların sessizce söz dinledikleri, ekmek pişirip kilim dokudukları bir ekolojik toplum istemiyoruz” diye vurgular Alman Yeşiller Partisi kurucularından bir kadın. Belki kendi ekmeğini insanın kendi yapması, kilimini kendi dokuması ekolojik bir eylemdir. Üstelik el emeğinin sıcaklığını yansıtmaktadır ve beyni boşaltan iyileştirici bir tarafı da vardır. Ancak bu durum toplumsal işbölümünde işiniz haline geldiğinde sıkıcıdır ve kadınların özel alana kapatılmasını destekler. Eğer büyümeden yana olmayan ekolojik ve eşitlikçi bir gelecek istiyorsak toplumda belirlenmiş işbölümlerine de radikal bir şekilde karşı ses yükseltmeliyiz. Son 15 yıldır değişik ülkelerde ve Türkiye’de gıda özgürlüğü bağlamında düzenlenen ekolojik beceri edindirme kurslarında öncelikle kadın arkadaşların, alet tutmasını önemserim.

Toplumsal işbölümünde kadınlara yine toplumsal işbölümünce dayatılan roller gereği kadına özel alanda biçilen duygusal emek, önemli bir yer

tutmaktadır. Çünkü neredeyse tamamıyla görünmeyen işten ibarettir. İnsan duygularıyla var olduğu halde çoğunlukla ortamdaki ahengi sağlamaya yönelik bu çabalar olmadığında, toplum birbirine girdiği halde çoğu zaman nedeni fark edilmez. Örneğin 90'lı yıllardaki Asya Krizi'nde "Asya Kaplanları" yıkıldığında, iş adamlarının eşlerinin onlara yeterince moral destek sağlayamadığı dahi konu edilmişti. Sanki var olan ekonomik, sosyal ve politik kriz kadınları etkilemeden teğet geçmektedir.

Büyüme ekonomisi yerine ihtiyaçlarımızı yeniden gözden geçirip yaşamımızı sadeleştirdiğimiz "dayanışma ekonomisine" kadınların daha fazla ihtiyacı vardır. Böylece gereksinimlerin giderilmesi ve birbirimiz arasındaki bağların güçlendirerek duygusal tarafımızı ve yaratıcılığımızı geliştirecektir. Eskiden yerlilerin her mevsim düzenledikleri takas şenliklerini anımsayalım. Örneğin Avustralya Aborijinleri yaptıkları aletleri, sanat ve zanaat ürünlerini; avcılık için yeni geliştirdikleri teknikleri, bumerangın nasıl daha etkin kullanılacağı gibi becerileri paylaşmışlardır. Günümüzde küçük çiftçilerin ürünlerini getirip doğrudan tüketiciye sattıkları ortamların yavaş yavaş böylesi takasların ve şenliklerin yapıldığı yerler haline gelmesi umut vericidir. Böylece üretim ve tüketim büyüme ekonomisinden yana değil yetinme ekonomisine kaydığında yaşam daha eğlenceli olacaktır. Bu da Maorilere has bir deyişle "doğadan bir şey almadan yerine ne koyacağımızı önceden düşünmekle" mümkün! Doğanın sınırsız kabul edilip aşığılanıp yıpratılmaması bunu gerektiriyor. Böylece aramızdaki güven yeniden inşa edilecek ve dünyayı "atalarımızdan miras değil, gelecek kuşaklardan ödünç aldığımızı" hatırlayarak bu sorumlulukla hareket edeceğiz.

Tüketmeye değil yaşatmaya dayalı bir gelecek için, patriarkal büyüme ekonomisi yerine cinsler arası eşitliğe giden yolda yeterlilik ilke ve etiğiyle ekolojik feminizm yolunda doğayı ve kadını özgürleştirmeye selam olsun!

Kaynakça

1. Emet Değirmenci, Fikret Başkaya ile söyleşi: Yeşil Kapitalizm ve Çıkış <http://www.birikimdergisi.com/kisi/7458/emet-degirmenci#.WN3mtKKkKbQ>

2. Mary Mellor, Ecofeminist Political Economy. Integrating Feminist Economics and Ecological Economics. Feminist Economics 11 (3), 120-126, 2005.

-
3. Susan Griffin, *Woman and Nature: The roaring*. San Francisco, CA: Sierra Club Books, 1978.
  4. Susan Hawthorne, *Wild Politics*. Spinifex Yayınevi, 2002.
  5. Nidia Bustillo Rodriguez, *Andlarda Şifacı Kadınlar Ekolojik Dönüşümde*, (1. Baskı). Yeni İnsan Yayınevi, 2010.
  6. Maria Mies & Vandana Shiva, *Ecofeminism*. Fernwood, Halifax, Nova Scotia. 1993.
  7. Gerda Lerner, *The Creation of Patriarchy Vol I*. Oxford University Press, NY and London (1986)
  8. Murray Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi*. Ayrıntı Yayınları, 1994

Yabanıl Politika- Manifestosu

Susan Hawthorne

Yeni Ekonomik Dünya Düzeni bir dizi baskıcı kontrol mekanizmasının sonuncusudur. Endüstriyelleşme kurumsallaşmış ve yabancılaşmış çalışma biçimleriyle ve kadınların vücutlarının ve ruhlarının tıbbileştirilmesiyle insanların hayatlarına giderek daha çok müdahale etmektedir. Bu müdahale artık yaşamsal faaliyetlere kadar uzanmaktadır.

Ataerkil kapitalizm kontrole karşı direnen yabancı unsurları kontrol etmeyi amaçlar. Bizlerin ise vahşi tohumlar, vahşi alanlar, vahşi tarım, vahşi halklar, vahşi kadınlar, vahşi üreme, vahşi cinsellik ve vahşi piyasaları içeren bu yabancı unsurların kontrol edilmesine karşı direnmek için yabanıl bir politika geliştirmemiz gerekmektedir.

Yabancı ya da vahşi türler genetik biliminde düzenlenmemiş genetik yapıları tanımlamak için kullanılır. Yabancı türler bütün canlı organizmaların içinde vardır ve çiftleştirme ya da melezleştirme biçimindeki insan müdahalelerinin bir sonucu değildir. Yabancı türler genetik çeşitliliğin kaynağıdır ve gezegenin biyolojik çeşitliliğinin devamı için şarttır.

Bitkileri geçim sağlamak veya sürdürülebilir bir yaşam biçimi için kullanan insanların ellerinde kalan tohumlar yabancı tohumlardır. Bu tohumlar her ülkede, her kültürde ve dünyanın bütün coğrafi bölgelerinde kullanılır. Aborjinler yabancı tohumları ve onların ürünlerini yiyecek, ilaç, reçine yapmak, dekoratif ve kültürel ürünler üretmek için kullanırlar.

Hintliler Neem ağacından 200'den fazla amaç doğrultusunda faydalanırlar. Amazon toplulukları da yabancı bitkilerden yaşamlarını sürdürebilmek için yararlanırlar. Yerliler ve köylüler geleneksel yöntemlerle canlıları iyileştirmek için tohum, ot ve kök gibi yabancı ürünleri kullanırlar.

Bu tohumlar ve bitkiler GATT'ın (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) son turunda ortaya çıkan TRIPS (Entelektüel Ürünlerin Ticari İlişkilere Dair Anlaşması) politikasının tehdidi altındadır. Bu tehdit ABD

patent yasasının evrensel olarak uygulanması yoluyla çeşitlilik kaynağının kontrol edilmesine dayanmaktadır.

Yabanıl bölgeler ve alanlar hala el değmemiş olan ve özel mülkiyet dışında kalan yerlerdir. Yaban geleneksel sahiplerinin yiyecek ve ilaç bulabilmek için avlanması ve toplayıcılık yapması sayesinde yenilenen döngüsüne girer. Yabanıl alan istilacı tarım metotlarına maruz kalmayan yerdir.

Yaban kendi ekosistemleri içinde insan müdahalesinden asgari düzeyde etkilenir ve içinde birçok yabancı tohum, yabancı bitki ve yabancı hayvan barındırır.

Vahşi tarım oldukça verimlidir ve ürün fazlası için değil geçim için yapılır. Yerel koşullara ve çevreye dair detaylı bir bilgi birikimi gerektirir. Vahşi tarım kendi kendini idame ettirir, yeniden üretir ve yayılmacı değildir. Vahşi tarıma Aborjinlerin geliştirdiği mozaik yakma metodu, bitki ve hayvanlardan elde edilen tıbbi maddelerin kullanımı, doğal su baskını döngüsüne göre yapılan sulama, az sayıda hayvanın avlanması ve güdülmesi gibi örnekler verilebilir.

Yabanıl Halklar

Azınlıklar, yerli halklar ve kabile halkları “Genom Projesi” gibi kuruluşlarca “yabanıl” olarak değerlendirilir. Bu gruplar, insan gen havuzlarında genetik bilgi bankası oluşturmak için yanak içlerinden kazıntı alınması gibi çeşitli testlere tabi tutulurlar. Bu testler cinayetlere, çevresel tahribata, yerinden edilmeye maruz bırakılan, kültürleri ve dilleri yok edilen halkların var oluşunu tehdit eden politikaların sadece bir kısmını oluşturur. Bu gruplar çok uluslu kuruluşlarca “yabancı halklar” olarak değerlendirilirler çünkü içinde buldukları yere, onun kaynaklarına ve ekolojisine duydukları saygıdan köklenen politikalar oluşturarak kapitalist pazar ekonomisi içinde boğulmamak için direnirler.

Yabanıl Kadınlar

Kadınlar “yabancı türler” olarak değerlendirilir. Çünkü yakın bir zamana kadar pazar ekonomisinin küçük bir parçasını oluşturmuşlar ve ev işi ve çocuk bakımı gibi üretken olmadığı düşünülen işleri yapmaya devam etmişlerdir.

Kadınların “yabani” olmasının başka bir sebebi de üremenin yakın bir zamana kadar varlıkların yabani ve kontrol edilemez bir yönünü oluşturmasıdır. Kadınların yabanıllığı yeni üreme ve doğum kontrol teknolojilerinden, çeşitli yollarla yaşamlarının tıbbileştirilmesine kadar uzanan birçok baskıcı nüfus kontrol politikasının tehdidi altındadır.

Hükümetler tarafından desteklenen üreme metotları ile yaşamın her alanında artan düzeylerde kontrol sağlanmaktadır. Doğum kontrol hapları, rahim içi araçlar, Nor-Plant, Depo-Provera, aşılama ve kısırlaştırma gibi giderek daha da müdahaleci hale gelen yöntemlerle doğum kontrolü yapılmaktadır. Desteklenen üreme IVF, GIFT, mikroenjeksiyon, amniosentez, korion villus biyopsi, ultrason ve doğumun mekanikleştirilmesi yöntemlerini içermektedir. Bu prosedürlerin tamamı doğacak çocuğu kontrol eder ve çocuğa araştırma ve geliştirme, iş gücü ve teknik müdahale üzerinden değer biçer. Amaçlanan sonuç vahşi çocukların -yani görülür veya gizli sakatlıkları olan çocukların – doğmamasıdır. Bu çocuklar sakatlıkları nedeniyle gözden çıkarılabilirler çünkü pazar ekonomisine kolayca dâhil edilemez ve hizmet veremezler.

Yabanıl Üreme

Kural hala vahşi üremezdir. Ancak üremeye yapılan ve giderek artan bu müdahaleler sonucu yabanıl üreme bir isyan ve direniş haline gelecektir. Çocuğun cinsiyetini öğrenmek için amniosentez yaptırmayı veya istenmeyen genlerin bulunması için genetik taramayı reddetmek birtakım yaptırımlarla sonuçlanacaktır. Örneğin genetik tarama reddedilip bunu takiben sakatlığı olan bir çocuk dünyaya getirildiğinde hiçbir sosyal destek hizmeti alınamayacaktır. Yabanıl üreme çocuğun cinsiyetini veya genetik karakteristiklerini bilmemek ve bilmeyi reddetmek anlamına gelir. Yabanıl üreme yabani türlerin oluşumuna izin vermektedir.

Yabanıl Cinsellik

Yabanıl cinsellik homojenleştirilmiş bir erotizm modeline uymayı reddeden cinselliktir. Bu kadın ile erkek arasında beklenen güç oyunlarını oynamayı veya bu modelleri taklit etmeyi reddetmek anlamına gelir. Yabanıl cinsellik evlilik, heteroseksüellik, baskın/teslimiyetçi cinsellik gibi kurumların ataerkil bir bakış açısıyla yapılan tanımlarını ve metalara dayanan ya da metalaştırılmış cinselliği reddeder.

Yabanıl Pazarlar

Ana akım ekonominin dışında da ekonomiler vardır. Yabanıl pazarlar para değış tokuşuna dayalı değildir. İnsanların, vergi indiriminden yararlanmak için yapılmayan ve çıkarıcı bir “yardım” anlayışına dayanmayan bağışlanmış iş gücünün veya malların karşılıklı düzenlenmelerini içerir. Yabanıl pazarlar yabanıl politikayla uğraşan yabanıl kadınlar ve/veya yabanıl halklar arası bilgi değış tokuşunu ve vahşî tarımla uğraşan toplumlar arası değış tokuşları içerir.

Yabanıl Politika

Yukarıda özetlendiği gibi, yabanıl politika ataerkil ve kapitalist kurumların ortağı olmayı reddeden felsefeyi benimser. Yabanıl politika yaşamı olumlar, farklılığa, özgüvene, yaratıcılığa ve eşitliği destekleyen kültürel geleneklerin sürdürülmesine değer verir. Aldığı kadarını veya fazlasını veren üretkenliği yüreklendirir, büyüme ve birikime dayalı değildir. Yabanıl politika feministtir ve yerli halkların, yoksulların ve marjinalleştirilenlerin direnişleriyle uyum içindedir. Koka-kola sömürgeciliği ve sermaye birikimine, aşırı tüketime, köktencilige ve baskılayıcı ideolojilere, kitle iletişimine, orduya ve uluslararası sermaye, bilim ve kültür seçkinlerinin müdahalelerine karşı direnir. Yabanıl politika bir neşe politikasıdır.

“Nüfus Perspektifleri” konferansında ortaya koydukları fikirlerle ve tartışmalarla bu metnin ortaya çıkmasını sağlayan kadınlara teşekkürlerimi sunuyorum.

Susan Hawthorne, Comilla, Bangladeş, 15 Aralık 1993

Çeviren: Latife Ebru Talum Gürpınar

Gözden geçiren: Emet Değirmenci

Andlar'da Yerli Kadın ve Pachamama İlişkileri

Nidia Bustillos Rodriguez*

Kadim zamanlardan bu yana kadınlar Toprak Ana'yla direkt ilişki içinde oldular. Hayatın yeniden yaratıcıları olan kadınlar doğurgan canlılar olarak Pachamama** (Gaia ya da Toprak Ana) ile aynı gezegende bulundular.

And kozmik görüşünün bu konuya dair açıklamaları bizim bugünkü bakışımıza yansımaktadır. Bunun farkında olmak hayatı bizden daha farklı yaşayan topluluklardan öğrenmemizi sağlayabilir.

And kozmik görüşünde evren cinsiyet ekseninde ayrılmıştır. Yıldızlardan yeryüzüne ve yeraltına kadar evrenin her seviyesi kadın ve erkeğin katılımı göz önüne alınacak şekilde, bütünü birbirini tamamlayan birer parçası olarak görülür. Karşıt güçlerin evreni şekillendirdiğine inanılır. Bu da hayatın ve toplumun oluşması için gerekli olan karşılıklı dayanışma ve bütünleyiciliği sağlar. Kadınlar ve erkekler aynı inancı taşırlar ancak bazen kendilerine özgü farklı inançları da olabilir.

Kadın ve erkeğin yaşam alanları net bir şekilde ayrılmış olsa da aralarındaki ilişki kültürün oluşması için elzemdir. Bu nedenle kadın ve erkek arasındaki ilişkiler belli bir sınırlandırma ve hiyerarşi ile düzenlenmez. Ancak ulusal sınırları çizilmiş –örneğin- Kolombiya'nın bağımsız bir ülke olmasından önceki topluluklarda kadının statüsünün ideal olduğu da söylenemez. Kolonizasyonla birlikte patriarkal görüş hâkim olmuş, kadın ve erkek arasındaki dengesizlikler artmış, kadın “güçsüz” olarak konumlandırılmıştır. Bu da insanların hem birbirleri ile hem de onları çevreleyen doğa ile aralarındaki ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır.

Her şeye rağmen kadim dönemlerdeki bakış açısı bazı alanlarda hala sürdürülmektedir. Kadınlar kaybolan dengeyi tekrar sağlamak için çalışmakta, erkekler de tıpkı kadınlar gibi karşılıklı saygıya dayanan ilişkiler ve doğayla daha uyumlu bir yaşam istemektedirler.

Kadınların doğayla ilişkilerini açıklamak için birkaç örnek verilebilir:

Pachamama'ya (Doğa Ana veya Yeryüzü) tapınma İnka döneminden daha eskidir. İnka döneminde bu tapınma Doğa Ana'nın gücünü politik amaçlar gereği tekrar tanımaya dayanır. Pachamama ve diğer tanrıçalar arasındaki ilişki betimlenirken Güneş ve Ay arasındaki ilişkiye dayanan benzetmeler kullanılmıştır.

Kadınlar her zaman Pachamama'ya bir bağlılık hissetmişlerdir. Bu nedenle sadece kadınlar tarafından hazırlanan ritüeller vardır. Pachamama kadınların doğurmalarına da yardım eder. Bu sebeple kutsal olarak görülen ebelerin anası olarak kabul edilir ve onlara yardımcı olduğuna inanılır.

Bir de tarih öncesi güçleri kızlarına geçen Mamayutas (Mısır Ana) figürü vardır. Hem Pachamama hem de Mamayutas sadece kadınlar tarafından değil erkekler tarafından da saygı görürler.

İnka döneminden kalan diğer bir inanış da kadınların kendilerini su üzerinde etkisi olan Ay ile bağlantılı görmeleridir. Mamacocha (Deniz Ana) kızlarını farklı bir şekilde yönlendirir. Ay tüm suyun, nehirlerin ve onların hizmetindekilerin annesidir. Su ve Ay için kadınlar tarafından su ürünleri sunakları yapılır.

Tawantinsuyu'da ilkbahardaki Qoya Raymi şenlikleri sırasında Ay şerefine büyük bir kutlama yapılır. Coya ve onun kadın rahiplerinin yönettiği bu tören tarım döneminin ve yağmur sezonunun başlangıcı olarak da kabul edilir.

Sadece kadınlara atanmış olan birtakım görevler de hala geçerliliğini korumaktadır. Bunlardan biri topraklar sürüldüğünde kullanılacak tohumların saklanmasıdır; çünkü bu şekilde ürünün katlanarak artacağına inanılır. Ancak kadınların toprağı sürmesi uygun görülmez; kadınlar toprağı sürerse kötü bir hasat elde edileceğine inanılır.

İnka döneminde Toprak ve Su gibi simgelerle tanımlanan öncü kadınların ve kadın şamanların yerine getirdiği bu görev günümüzde geleneksel şifacı kadınlar tarafından sürdürülmektedir. Şifacı kadınlar hala iyileştirici bitkilere ve onların hazırlanma yöntemlerine dair bilgilere sahiptir. Bu da kadınların kadim bilgiyi kuşaklar boyunca koruyup aktardıklarını göstermektedir.

Andlar'daki arkeolojik çalışmalarda kadınların şifaya dair bilgilerinin bulunduğu belgelere rastlanmıştır. Bu belgeler kadınların kendi yaşadıkları köylerin yönetimine direkt olarak katıldıklarını yani toplumda aktif bir rol oynadıklarını da göstermektedir. Ancak patriarkal sistem kadınların toplumdaki statüsünün yitirilmesine sebep olmuş ve endüstriyelleşme kadınların şifacı özelliklerini sekteye uğratmıştır. Kadının ve erkeğin güce erişimindeki eşitsizliğin güçlenmesinde kolonyalizmin de elbette önemli bir payı vardır. Kolonyalizmle birlikte kadının kaynaklara ulaşımı ve kaynakları kullanımı engellenmiştir. Kadın otorite tarafından değersizleştirilmiştir.

Yine de kadınlar kadim bilgiyi bugüne taşıyarak şifa çabalarına devam etmektedirler.

O dönemde “Dünya kadını nasıl görüyordu, geleneksel şifacı kadınlar kendilerini nasıl görüyordu?” gibi soruların yanıtını aramak lazım. Onlar hem kendilerini hem de kız ve erkek kardeşlerini özgürleştirecek bilgiyi arıyorlardı. Çünkü kendi gücüne yeniden kavuşan kadın yaşamda zorluk çekmez.

Şifacı kadınların emeğini tanımalı ve haklı olduklarını savunmalıyız. Çünkü patriarkal toplum beynini kadınların katkısını görmezden gelecek şekilde programlamıştır, oysa onların topluma katkıları önemlidir.

Kuzey Peru'da yapılan arkeolojik kazıların bulguları İspanya'nın sömürgecilik öncesi tarihiyle bağlantı kurmamızı sağlıyor, kültürel sürekliliği geçmişten günümüze taşıyor. Bu “Tarih Öncesi” dönemde belli konularda uzmanlaşmış şifacılar tanrılarla iletişim ritüelleri de yapıyorlardı. Bu şifacıların çoğu kadın olsa da aralarında bazı erkekler de vardı. Şimdi kent ve kırdaki yaşayan şifacılar küreselleşme ve modernleşme vurgularıyla Kolombiya'nın tarih öncesi pratiklerine ilişkin semboller taşıyarak uygulamalarını bugün de sürdürmektedirler.

Antik zamanlardan beri kadın Pachamama ile direkt bağlantılı oldu. Evrenin kozmik görüntüsü kadın ve erkeğin birbirini tamamlayacak şekilde ayrılmasıyla şekillenir. Yıldızların yüzleri kadının ve erkeğin birbirini tamamlayan parçaları gibi görünür.

Yerlilerin ritüelleri kapitalist küreselleşme çağında ne yazık ki

nesneleştirilmektedir. İnsanlar yerli kültüre ilişkin bilgilerin ve özellikle kadınların uygulamalarının altını oymaktadırlar. Kadın şifacılar kendi toplumlarının dışını ve paranın değerini göremeyen savurgan kişiler olarak klişeleştirilmiş durumdadır. Ekonomik küreselleşme çağında egzotik güzellik merkezleri, turizmciler ve yeniçağ modacıları bu kadim bilgilerden kar sağlamakta, ulusötesi modacılar bizim uygulamalarımızı homojenize edip sözde standartlara oturtarak niş pazarlarda büyük paralar kazanmaktadırlar.

Biraz da Tanrı ve Tanrıçalardan bahsedelim:

Bu konuda Andlar'da yapılan fazla araştırma yok. Bazı öykülerde Waruchiri şifa tanrıçası olarak geçmektedir. Onun şifa kaynağı bitkileri tanımak için değişik yerleri, bölgeleri dolaştığından söz edilir. Bu öykülerde ayrıca Waruchiri'nin deniz dibinde de yaşadığı ve denizi temsil ettiği söylenir. Deniz And ritüellerinde deniz ürünleriyle temsil edilir.

Dört kız kardeş Tanrıçalarından da söz ederiz. Onlar Lluncuhuachac, Chawpiñamka; Lljajsawatu, Mirawatu ve Urpaywachaj'dir. Birinin oğlu, erkek kardeşi ya da aileden biri hastalandığında tanrı ile haberleşmeye giden bu kız kardeşler erkekler tarafından saygı görürler. Bu da bu Tanrıçaların şifacı olduklarını göstermektedir.

Tanrıçalar yönlendiren, önden giden ustalar olarak görülürler.

Pachamama doğanın kadın adı. Yani doğaya verilen ad. Kadınlar tarafından olduğu kadar erkekler tarafından da ilahlaştırılır. Çünkü Pachamama'nın Ana adı altında tüm bitkileri yaratan olduğu da bilinir. Bizim Sara (mısır) Anamız***, Axomama (patates) Anamız ve Coca (kakao) Anamız vardır. Coyamama metali temsil eder, Sañumama ise kili. Antik çağlarda bahsedilen bir de Kinoa Anamız vardır.

Tüm tanrıçalar insanların geçiminden sorumlu olup tarımla ve balıkçılıkla direkt ilişkilidir. Ana adayı başkaları da vardır. Örneğin, Killa Mama (Ay Tanrıçası), Mama Qocha (Deniz Tanrıçası), merkez bölgesi Tawandinsuyu bölgesinde Urpay Huachac (Su Yılanı Tanrıçası) ve Mama Raiguana (Iguana Anamız) . Mama Raiguana dağ ve kıyı gibi yerlerden insanlara yiyecek temin eder. Pachamama ayrıca ebe yani çocuk doğurtandır. Kadınlara çocuk

doğururken yardımcı olanlara wawa wachachic denir. Onlar ebeden çok cadılar olarak bilinir ve rüyalardan öğrenirler.

Killa (Ay) kadının gücü demektir, suyu yönetir ve Mama Qocha (Deniz Ana) üzerinde de etkisi vardır. Killa kendini yeryüzünde nehirler olarak ortaya koyar. Yerden çıkan su, akan bir dere, hepsi kadınlara hürmet ifadesidir.

İnka Kraliçesi Qoya Qhapac Raymi Eylül'deki ekinoksta yapılan kutlamaları yönlendirir. Burada kadınlar çok özel seremoniler ortaya koyarlar. Bu kutlamalar aynı zamanda hasadın ve yağmurlu bir periyodun başlangıcıdır.

Coati'deki (Ay Adası) Titicaca Gölü'nde kadınlar tarafından yapılan ve bugünlere kadar süren bir kutlama vardır. Kırsalda Ispallas (Kutsal Tohum) gibi bazı yerlerde de bu kutlama devam etmektedir. Peru'da patates dikme döneminde, dikime önceden belirlenen özel bir alanın tam ortasından başlanır ve buna göre öteki yerlerde devam edilir. Bu ritüel tohum ekme zamanının en başlarında kadınlar tarafından yönlendirilen işin profesyonelleri tarafından gerçekleştirilir. Kadınlar genellikle iyi tohumu seçip yayacak (dağıtacak) kişiye verir. Tohum koruma depoları "pirwasdır". Kadınlar tohumları korumakla ve değiş-tokuş yapmakla sorumludur.

İnka öncesi dönemin kaya üstü resimlerinde törenler sırasında mısır tohumu seçen kadınları görmek mümkündür. Yani bu kadınlara ait bir görevdir.

Görülüyor ki evrenin feminen bir karşılığı vardır. Bu nedenle biz kadınlar onu oluşturan öğelerle çok daha etkili bir şekilde iletişim kurabilmekteyiz. Andlar'ın ve yağmur ormanlarının tanrılarının çocukları ve kızlarıdır. Kadına adeta bir nesilden ötekine taşınan doğayı koruma sorumluluğu verilmiştir. Bazıları "ağaçların kadınları" olarak da adlandırılan ağaçların koruyucularıdır ve onların gücü sanki Tanrısal bir güçle ilişkilidir...

Bizim gözümüzle gördüğümüz evren birçok canlı ve cansız varlığın oluşum eseridir. Bizler doğada yalnızca küçük bir yer kaplarız, onu yönetenler değiliz. Androposentrik (insanı evrenin merkezi kabul eden) bir evren görüşünü doğru bulmuyorum; evreni parçaların birbiriyle ilişkisi üzerine kurulu bütünlükçü bir yapı olarak tanımlıyorum. Bu parçalar ayrı bile olsalar hepsinin bütünlüğü yaşamın tamlığı için gereklidir. Bizi çevreleyen

ve doğadaki dengeyi bozan her Şey aslında herkesi ve hayatı ayakta tutan birlikteliği etkiler. İŞte biz kadınlar hem bu bütünü bir parçası hem de bu birliktelik görüşünü ayakta tutanlarız.

Notlar:

* Nidia Bustillos Bolivyalı araştırmacı, aktivist ve lider bir yerli kadındır. Aktardığı bilgiler Andlar'da kendi yürüttüğü projelere dayanmaktadır (ç.n).

** Pachamama Andlar'daki İnka mitolojisinde verimlilik tanrıçası anlamında kullanılır. Yeryüzünde yaşamı ve kendi kendine yeterliliği simgeleyen ilahdır. Gücünü Quechua yerli prensiplerindeki Su-Toprak- Güneş arasındaki bütünsel ilişkiden alır. (ç.n).

*** And kültüründe mısır önemli olduğu için birden fazla mısır anası olabilir (ç.n).

Çeviren: Emet Değirmenci

Kaynakça

Herbas, Ángel. "Los dioses mayores y menores de Huaruchirí". Traducción inédita, del manuscrito de Huaruchirí. Cochabamba

KUSKA. "Sistematización de talleres en salud sexual y reproductiva en el contexto de la medicina tradicional con enfoque intercultural". Kipus, Cochabamba, 2007.

Rostorowsky , María. "Ensayos de historia andina II". Instituto de Estudios Peruanos. Lima, 2006.

Silverblatt, Irene. Luna, sol y brujas: género y clases en los andes prehispánicos y coloniales. Centro de estudios regionales andinos "Bartolomé de las Casas", Cusco 1990.

Kadının, Doğanın ve Erkeğin Düzeni

Pervin Erbil

Kadın ve Düzeni

Doğanın bir varlığı olan insan on binlerce yıl boyunca doğa ile kurduğu pozitif yönlü ilişkiyi 5 bin yıl öncesine değin sürdürdü. İnsan, doğanın ekosisteminde mevcut yaşam zincirinin bir halkasıydı. Bu nedenle yeryüzünün diğer tüm canlı ve cansız varlıkları gibi onun çevriminden yararlandı ve varlığıyla ona katkı sundu.

Bu on binlerce yılı içine alan geniş zaman diliminde toplumsal yaşamın ve üretimin esas örgütleyicisi kadındı. Kadın, doğanın işleyişiyle uyumlu, yaşamın çevrimini destekleyen barışçı bir düzen kurmuştu ve insan ile doğa arasındaki pozitif yönlü ilişki bu düzenin bir ürünüydü.

Kadının kurduğu, doğanın işleyişiyle uyumlu, yaşamın çevrimini destekleyen barışçı düzen rastlantısal ya da isteğe bağlı olarak ortaya çıkmış bir olgu değildi. Bu olgunun temelinde kadın cinsinin onu erkekten farklı kılan anatomik ve fizyolojik özellikleri bulunuyordu. Kadın analık işlevine sahip doğurgan bir varlıktı ve cinsine özgü özellikleri doğayla uyumlu bir düzenin oluşmasını sağlayan etkinliklerini yönlendirmişti.

Erkek, yavruya biyolojik bakımdan bağımlılığı olmayan, bu nedenle ortak yaşam alanından uzaklaşmasında yaşamsal bir sakınca bulunmayan cinsti; kadınsa, bedeninde dişi, erkek yeni bedenler üreten, yavruya biyolojik bakımdan bağımlı, bu nedenle türdeşleriyle birlikte kaldığı ortak yaşam alanının dışına çıkamayan, hareketli bir yaşam biçiminin uzağında, doğurgan cins.

Erkek hareketli, hızlı, heyecanlı ve sertti; çünkü can alıyordu. Dikkatinin odağında tüm gücüyle kendisinden kaçan otçul hayvanlar vardı. Ekosistemin ona ayrılmış basamağında yer alabilmek için gözlerini, kulaklarını ve tüm aktivitesini bu canlılara odaklamak durumundaydı. Otçul avcısı erkek, ilgisini çevredeki fenomenlere kaydırmamalıydı.

Oysa kadın çevresindeki fenomenlerle ilgilenme olanağına sahipti. Yavrularıyla ve hemcinsleriyle birlikte bulunduğu bölgede, yaşamın çevrimine katılımını sağlayacak zengin materyallerle dolu cömert doğayı sükûnet içinde, sabır ve dikkatle izleyip gözleyebilirdi.

Düzenli bir biçimde her ayın belirli günlerinde kanamanın yarattığı sıkıntıya katlanan, yavruyu dokuz ay boyunca karnında taşıdıktan sonra acılar içinde dünyaya getiren, onu hayatta tutabilmek için özveriyle çalışan ve belirli alanlara hapsolan kadın için doğayı özgürce izleme olanağı, yaşadığı zorlukların bir tür karşılığı olsa gerek. Yavrusuna karşı geliştirdiği sevecen duygular da öyle... Sevmenin, bu duyguyu doyasıya yaşamının bir insanın erişebileceği en büyük mutluluk olduğu tartışmasızdır. Yavrusuna bakan bir annenin gözlerinde beliren ışıltı benzersizdir. Sevgiyle ışıldayan o gözler, sahibini ne denli sıradan olursa olsun dünyalar güzeli yapmaya yeter.

Ve kadın yaşamın ona sunduğu bu olanakları kendisine yaraşır şekilde, gerektiği gibi kullandı. Analığın güzelliğini iliklerine dek yaşarken çevresini tüm duyularıyla gözledi. Doğaya ilişkin gözlem ve izlenimleri sayesinde pek çok alanda yetkinleşti. Üstelik birikimi, beceri ve yetenekleri yalnızca onu geliştirmekle kalmadı; kadın, erkek ve çocuklardan oluşan topluluğun temel sorunlarına çözümler üretmesine de yol açtı. İlerleyen süreçte sosyal statüsünde meydana gelen yükseliş bu durumun bir sonucuydu.

Belirli bir alanda yaşamak zorunda olan kadının tüm duyularıyla pür dikkat izleyip gözlediği doğa, onu yaşam zincirine katacak cömert bir kaynak değildi yalnızca. O, aynı zamanda değerli bir öğretmendi de. Çünkü onun iç işleyişinden öğrenilecek çok şey vardı.

Doğanın Düzeni

Kadının gözlemlediği doğanın iki temel unsuru bulunmaktaydı: Yeryüzü ve gökyüzü. Doğadaki fenomenlerin hepsi bu iki temel unsurun yapısı içinde varlık buluyordu. Yeryüzü toprak ve sudan; gökyüzü hava, güneş, ay, yıldızlar ve bulutlardan oluşmaktaydı. Bünyesinde bin bir çeşit minerali bulunduran yeryüzü, aynı bünyede bin bir çeşit bitki ve hayvana da yer veriyordu. Gökyüzünde parlayan güneş enerji taşıyan ışınlarla, bulutlarsa tatlı suyla doluydu.

Kadın bakışlarını göğe çevirdiğinde yağmurun, karın yağdığını, sonrasında güneşin açtığını görüyordu. Aynı gözler yere çevrildiğinde bu kez toprağın hareketlendiğine, üzerinde filizlerin belirdiğine, bir süre sonra da bu filizlerin boy verdiğine tanık oluyordu. Boy vermiş filizlerin üzerinde meyve, sebze ve tohumlar yetişmekteydi. Bu meyve, sebze ve tohumları otçul hayvanlar, otçul hayvanları da etçiller yemekteydi. Yenmeyip yere düşerek toprağa karışan taneler ise, ertesi yıl gün ışığıyla yeniden buluşma şansı elde etmekteydi ve bu durum böylece sürüp gitmekteydi.

Kırlangıçların çamurdan yuva yaptığı, kuğuların çalılarının dibine yumurtalarını bıraktığı, örümceklerin ağlarını ilmek ilmek dokuduğu, kuşların güzel sesleriyle cıvıldaştığı bu dünyada suların üzerinde kütükler yüzmekte ve doğanın bir unsuru olan ateş çevreye kimi zaman ısı ve ışık, kimi zaman da felaket saçmaktaydı.

Bütün bu fenomenleri içinde barındıran doğa bin bir çeşit renge, desene ve gönül okşayan güzelliklere sahipti. Günün doğuşu ve batışı; ayın ve yıldızların gökyüzünde oluşturdukları ahenk; ufku saran gökkuşağı, her şeyi yıkayıp arındıran ve suya doyuran yağmur, karaların üstünü ipeksi bir örtüyle kaplayan kar; salınan dalların ıslığı, yücelik duygusu veren dağlar, bu dağlardan çağıldayarak akan berrak sular; üzerinde yaprakların keyifle yüzdüğü göller, sevinçle açan çiçek, sessizce kanat çırpan kelebek, vızıldayan arılar, ötüşen kuşlar ve narin yaprakların salınışı... Bu benzersiz görünümü tuvaline başarıyla yansıttığı için hayranlık duyduğumuz ressamı yaratan da Goethe'nin deyişiyle yine doğaydı. “Yalnızca doğanın zenginliği sonsuzdur” diyordu Goethe, “ve büyük sanatçıyı da yalnızca doğa yaratır” (1).

Kadın; Doğanın Öğrencisi

Yiyeceğini doğanın bağrında sükûnet içinde arayan kadın onun bütün bu fenomenlerine kulak kabarttı, gözünü ve yüreğini açtı. Böylece doğanın gözlem gücü yüksek iyi bir öğrencisi oldu. Onun önüne serdiği malzemelerden olabildiğince yararlandı ve türünün biyolojik ve sosyal gereksinimlerini karşılayacak çözümler üretti.

Doğaya yönelen dikkati sayesinde bitkilerin özelliklerine ilişkin pek çok bilgi edinmişti. Yenilebilirleri yenilebilir olmayanlardan ayırmış, bazı bitkileri

zehirlerinden arındırmayı öğrenmiş, değişik pişirme teknikleri geliştirmişti. Bitkilere ilişkin edindiği bir diğer bilgi de hasta ve yaralı sağaltımında kullanılabilirmeleriydi. “Tıp ya da ilaç (medicine) sözcüğü “bilgi” ya da “akıl”, “zeki kadının aklı” anlamına gelen bir kökten türetilmiştir. Mitolojiye göre çeşitli otlarla hastalıkları iyileştirici büyüler yapan “büyücü kadın” Medea’nın adı da aynı kökten gelmektedir.” (2). Pek çok ülkede bugün bile varlık bulan halk hekimliği uygulaması bitki eczacılığında uzmanlaşmış kadın birikimine dayanmaktaydı.

Halat ve ip yapımını sarmaşık bitkisinden, dokumayı örümcekte ilham alarak geliştiren kadın, suyla temas eden toprağın kolay şekil alan yapısını keşfettiğinde de çanak yapımına geçmişti.

Tarımsal üretim de bitkinin yaşam döngüsünü izleyip aynı süreci yapay bir biçimde tekrarlamasıyla ortaya çıkan bir olguydu.

Kadının doğadaki işleyişi izleyerek ve doğanın önüne serdiği malzemeyi kullanarak ortaya koyduğu her şey, onun gözlem gücünün ve yaratıcı etkinliklerinin bir ürünüydü. Kadının yaratıcı etkinliklerinin kapsamına sanat da girmişti.

Doğa, Sanat ve Kadın

“Anasal işlevleri, uzun bir evrim süreci içinde, onda erkeğin gelişmesinde hiç görülmeyen bir uyanıklık, dikkatlilik, başkalarını düşünme yetisi, yapıcılık eğilimi geliştirmiştir” (3) der Briffault. Analık işlevi sayesinde kadının kendisinden başka varlıkların acılarını, sıkıntılarını ve sevinçlerini de içinde duyabilmesi, sanatı ortaya çıkaran temel etmenlerden biri olsa gerekir. Marilyn French ilk sanatçıların kadınlar olduğunu savlar. Öte yandan bu sanatçılar doğanın renklerinden, çizgilerinden, seslerinden ve onda var olan estetiksel uyumdan fazlasıyla etkilenmektedir. Öyle ki “güzelliğin yasalarına göre” onu yeniden yeniden yaratma edimi içine girmektedir. Dokuduğu kumaşa, halıya, kilime onda gördüğünü nakşeder; tabakladığı derinin, yaptığı çömleğin üstüne ya da barındığı mağaranın duvarına onu resmeder. Flütünden yükselen ezgiler kimi zaman yavrusunu kaybetmiş bir annenin acısını dile getirirken, kimi zaman da kuş cıvıltılarını, rüzgârın ıslığını, arıların vızıltısını seslendirir.

Kadın; Doğanın Bir Parçası

Doğanın içinde onun malzemeleriyle çalışan kadın ekosistemin bir parçası olduğunun hep farkındadır. O, doğanın bir varlığıdır. Kendini onun üstünde ya da ondan soyutlanmış hissetmez. Toprağı, suyu ve ateşi kullanarak yaptığı çanak bile kadın için “yalnızca bir çanak değildir. Bu, sesi ve kendine özgü bir istenci olan canlı bir kaptı(r)”. (4) Ona: “Yaratılmış bir şey” der. “Toprak eşyayı güneşte kuruttuktan sonra ona elindeki kazıyıcıyla vurur, çın çın ses çıkardığını görürdü. (...) Bu, yaratılmış olan varlığın konuşmasıydı. Onu fırına koyduğunda yanına yiyecek de koyardı. Toprak eşya fırında çatlarsa – içinde yeterli kum ya da dövülmüş taş yoksa çatlardı da – çıkan patlama sesi, yaratığın kaçarken attığı çığlık sayılırdı.” (5)

“Bazı toplumlarda mitler, kadınların, erkekler onları kandırmak ya da hileli bir biçimde çalmak suretiyle ellerinden alana dek flütleri ve enstrümanları olduğunu söyler” (6) Flüt ve diğer müzik aletlerini yaparak çalan kadınlar, doğanın seslerini taklit ederek ona katılmak istediler.

Etnolog Helmut Uhlig Yeni Gine’deki Papua kadınlarının annesiz domuz yavrularını emzirmelerine tanık olduğunu yazar. (7) Annesiz kalmış yavru hayvanları emzirmesi kadının kendisini doğanın diğer canlılarından ayırmadığının bir belirtisidir. O, sütüyle kendi yavrusunu, bir hayvanın yavrusunu, hatta toprağı bile besleyebileceğini düşünmektedir. Basit tarımsal etkinliklerin yapıldığı dönemde “Finli kadın çiftçiler tohumu tarlaya ektikten sonra memelerinden akıttıkları birkaç damla sütle bunları sulamaktaydılar”. (8) Bu edimin nedeni, kadının sütüyle sembolik de olsa, tohumu içine alan toprağı beslemektir.

Vajinal kan akıntıları da benzer bir işlevi üstlenmişti. “Kuzey Amerika’da ekinlere kurt girdiğinde, aybaşı görmekte olan kadınlar geceleri dışarı çıkıp tarlalarda çırılçıplak yürürler” (9) Bu yürüyüş sırasında tarlaya akan adet kanının zararlıları yok etmesi beklenmekteydi.

Kadının doğayla kurduğu pozitif yönlü ilişki yalnız kadını geliştirmedir. Doğanın da bu ilişkiden yararlandığı taraflar vardır.

Kadından Doğaya

Kadın, bazı kök ve sebzelere ulaşmak için ucu sivriltilmiş bir kazma çubuğu yapmıştı ve bu çubukla toprağı karıştırıp duruyordu. “Kök arayışı içinde toprağı kazımak (...) çoğı durumda toprağı zenginleştirmeye, daha verimli hale getirmeye ve böylece kök ya da otların çoğalmasına yol açmıştır. Ayrıca serpilmiş bulunan ve kadınların kazma çubuklarıyla altüst edilen toprağı karışan tohumlar da (...) aynı sonucu verecektir” (10).

Kadınların ellerindeki çubuklarla toprağı kazıp havalandırarak bitkilerin yetişmesine, yeni ve daha gelişkin çeşitlerin ortaya çıkmasına neden olmaları, ekosistemdeki işleyişe kadın cinsinin sunduğı yapıcı bir katkıydı.

Toplum Gözünde Kadın ve Doğa

Kadın doğanın dikkatli bir gözlemcisi, iyi bir öğrencisi, ekosistemin yararlı ve yaratıcı bir varlığıydı. Sidney Hartland, bazı ilkel dillerde “ana” sözcüğünün “üretici – yaratıcı” anlamına geldiğini söyler. Üretim ve yaratım etkinliğı kadını geliştirmiş ve bu gelişkin varlık içinde yaşadığı topluluğun başta beslenme ve sağlık olmak üzere pek çok sorununa çözümler üretmiştir. Çözümleri topluluğun yararına ulaşma olasılığını güçlendirmekte, doğurduğu çocuklar ise türün devamını ve yaşamı insan için garantilemektedir.

Sonuçta gözlem, deneyim ve doğa ile ilişkileri çerçevesinde ortaya koyduğu emeğı onu tüm topluluk için çok değerli bir varlık haline getirdi. Topluluk, yaşamın sürdürülmesi bakımından kadının da en az su kadar, hava kadar, toprak kadar önemli olduğuna karar vermişti.

Bu durum toplum bilincinde kadının doğa ile, özellikle de onun temel unsurlarından toprak ile özdeşleştirilmesine yol açmıştı. Doğa anaydı; tıpkı kadın gibi karnında yeni canlılar oluşturan toprak da öyle. Toprak: İçinde yaşamı barındıran, üstündekilere gereksinimlerini karşılamaları için her şeyini veren, sularını, barınaklarını sağlayan, atıklarını temizleyen, canlılığını yitirenlere bağrını açan varlık... Kadın yalnız analık işleviyle değil, türü için yaşamı olanaklı kılan tüm etkinlikleriyle de bu varlığa çok benziyordu. Toprak doğanın tüm canlıları için varlıklarını oluşturdukları ve huzur buldukları bir alandı; ana mekânı da her yaştan ve cinsten insan için

daima huzur ve güven ortamı oldu. İnsanlar onun mekânında kendilerini iyi hissediyorlardı.

Bu psişik durum ekosistemde yer alan diğer tüm canlılar gibi yaşam zincirine doğal bir biçimde katıldığı ilk aşamada insanı uterusu benzer evler yapmaya itti.

İlk yerleşim merkezlerinden Çatalhöyük'te evler bitişiktir ve bu evler Marilyn French'in ifadesiyle: "Kadın cinsel organının içi gibidir". (11) Eve tepedeki bir delikten girilir ve vajinal bir geçitten geçilerek uterus biçimli odaya ulaşılır. Uterus biçimli evlere Orkney Island'ın Neolitik köylerinde de rastlanmıştır. İlk yerleşmeciler bu korunaklı evlerin içinde kuşkusuz çok mutluydular.

Doğaya Kadın Duyarlılığı

Emek etkinlikleri ve çözümleyici sıcak varlığıyla içinde yaşadığı topluluğa güven veren ve bu nedenle herkes tarafından el üstünde tutulan kadın, yaşamını derinden etkileyen, onu değiştirip dönüştüren doğaya büyük bir tutku, ince bir ruh ve güçlü bir duyarlılıkla bağlıdır. Doğaya yönelik duyarlılığı hemen her dönemde şu veya bu biçimde kendini gösterir. ABD'de 1960'lı yıllarda DDT'nin kullanımına doğaya zarar verdiği gerekçesiyle başkaldıran Rachel Carson, Hindistan'da 70'lerde ticari amaçla kesilmelerini önlemek için ağaçlara sarılarak canlarını ortaya koyan kadınlar ve önderleri Gaura Devi, aynı yıllarda orman katliamını durdurmak için mücadele eden ve Afrika boyunca 30 milyon ağaç diken Kenyalı kadınlar ve önderleri Wangari Muta Maathei, 90'lı yıllarda Narmada Vadisi'ndeki baraj yapımına karşı çıkan Hintli yazar Arundhati Roy kadının doğaya duyarlılığının iyi bilinen örneklerindedir.

İnsan ile Doğa İlişkisinde Yeni Bir Aşama

İnsan ile doğa arasında sürdürülen bu, ekosisteme zarar vermeyen, hatta bir ölçüde onu besleyen ilişki, insanın gelişim çizgisinin belirli bir aşamasında biçim ve nitelik değiştirdi. Bir noktadan sonra insan ile doğa arasında sürdürülen ilişkinin pozitif yönlü olmaktan çıktığını ve mevcut ekosistemin bu yeni ilişki biçiminden zarar görmeye başladığını söyleyebiliriz.

Söz konusu gelişmeyi ortaya çıkaran olgu günümüzden beş bin yıl önce Geç Neolitik'in başında, kadının etkinlik alanı olan basit tarımsal üretime erkeğin tüm gücüyle katılması ve belirli bir sürecin sonunda, geliştirdiği yeni üretim aletlerini de devreye sokarak üretimi yoğunlaştırmasıydı. Etkinliği, doğası gereği çevreye zararlı etkilerde bulunma potansiyeline sahipti. Nitekim ilerleyen süreçte üretimin boyutlarının daha da artması yaşam döngülerinin birbiriyle uyumlu işleyişlerini bozmuş, ekosisteme ciddi zararlar vermiştir. Joel Kovel, Platon zamanında insan etkinliklerinin çevreye zarar verdiğinin gözlendiğini belirtir. (12) İçinde bulunduğumuz aşamada hiç de öyle olmak zorunda değilken insanın doğayı tükenme noktasına doğru sürüklediği görülmektedir.

Gezegimizdeki ekosistemleri tehdit eden bu öncesi olmayan yapılanma, insani ekosistemi de büyük ölçüde tahrip etti.

İnsani ekosistemin tahrip edilmesinden önce kadının kurmuş olduğu düzen nasıl bir yapıya sahipti?

Değişim Öncesinde Toplumsal Yapı

Bu sistemde insan topluluklarının dişileri ve erkekleri eşit haklara sahip özgür bireylerdi. Ortaklaşmacı bir yaşam sürer; besin edinimi için herkes çalışır ve edinilen besin ihtiyaca göre hakça paylaşıldı.

Neolitik döneme dek insan topluluklarının tükettiği besinler doğada hazır olarak bulunanlardı. Erkek çevredeki otçul hayvanların avcısı, dişi ise mevcut bitki, yumurta, bal, mantar ve yumuşakçaların toplayıcısıydı. Onun yaşamını sürdürebilmek için yürüttüğü etkinlikler doğanın diğer canlılarının etkinliklerinden çok da farklı değildi ve ekosistemin işleyişine zarar vermemekteydi.

Öte yandan bu yapı içerisinde bireyler, benzer yaşam çizgisine sahip çağdaş ilkel topluluklarda gözlendiği gibi, uygar olarak nitelenen sonraki dönem toplumlarının bireylerinden daha sakin ve huzurluydular. Kaliforniyalı bir yerli topluluğunu izleyen Jacop Baegert: "Bütün bir yıl boyunca bir Kaliforniyalı'nın başına dert olacak, onu öfkeliendirecek, yaşamın çekilmez olduğunu duyuracak, onda ölme isteği uyandıracak tek bir olay olmuyor. (...)

Kıskançlık, çekememezlik, yalancılık, yok yere suçlanma gibi olgular onun yaşamını acılandırmıyor; Kaliforniya yerlisi, sahip olduğu şeyleri yitirme korkusuyla karşı karşıya olmadığı gibi maddi varlığını çoğaltma isteği ile de hiç kavrulmuyor”. (13) demektedir. Bu sosyal yapının ve insan psikolojisinin insanlığın geçmişinde beş bin yıl öncesine dek uzanan çağlar boyunca varlık bulduğunu düşünebiliriz. O çağlarda insani ekosistemin işleyişi doğadaki ekosistemin işleyişi kadar doğal ve sürdürülebilirdi.

Ekosistemin doğal bir işleyişe ve sürdürülebilir bir niteliğe sahip olduğu geniş zaman diliminde kadının hem analık işlevi hem de beslenme, sağaltım vb. etkinliklerde üstlendiği yaşamsal rol gereğince sosyal statü bakımından biraz yüksekte olması topluluğun ortaklaşmacı ve eşitlikçi yapısına, başka bir deyişle insani ekosistemin işleyişine hiçbir şekilde zarar vermemektedir.

Bu işleyiş Geç Neolitik Çağ’a dek sürdü. Erken Neolitik’te tarımsal üretime geçilmiş olması da mevcut yapıyı bozmamıştı. Çünkü bu dönemde tarımsal etkinlik basit el aletleriyle kadınlar tarafından yürütülmekteydi ve doğaya müdahale sınırlı ölçülerdeydi. Yapılan işlem bir doğa olayının yapay bir biçimde basitçe tekrarlanmasından ibaretti. Bu süreçte bitki türlerinin gelişmesi ve çeşitlenmesinde artış bile kaydedilmişti.

Erkek Düzeninin Doğuşu

Erken dönem Neolitik Çağ’da kadının tarımsal etkinliğine zaman zaman “çalı çırpı toplamak, düşmüş ağaçları kaldırmak, toprağı kadınların işleyeceği duruma getirmek” gibi sınırlı etkinliklerle katılan erkek, Geç Neolitik başında çabalarını artırdı ve giderek uzman bir çiftçi olarak tarımsal alana giriş yaptı. Yapım tekniğı gelişkin taş aletleri, av peşinde koşarken edindiğı güçlü kasları ile tarımsal üretim alanına emeğini koyan erkek bir süre sonra hem doğaya hem de insana ait ekosistemlerin işleyişlerinde önemli değişimlerin altına imzasını atacaktı.

Söz konusu değişimin temelinde erkeğin emek yoğun etkinliklerinin ortaya çıkardığı ürün fazlası vardı.

İlk zamanlarda üretilenin paylaşılması geleneğince topluluk üyelerine dağıtılan fazla ürün, sonraları onu üretenin, yani erkeğin elinde kalır oldu.

Bu durum insani ekosisteme özgü hakça paylaşım ilkesine etkili bir darbe vurmuştu.

Öte yandan erkeğin emek yoğun etkinlikleri tarımsal üretim alanında kadın emeğini ve varlığını da sınırlamış, aynı emeği zanaat alanından da çıkarmıştı. Çünkü alet yapımındaki becerisi onu bu alanda da oldukça etkin kılacak bir düzeye erdirmişti.

Bir süre sonra fazlanın, yani artık ürünün değişime konu olması toplumda daha önce görülmeyen yeni olguların belirmesine yol açtı: Güçlü olma ve gönencili yaşama isteği... Sınır tanımayan güçlü olma ve gönencilik içinde yaşama isteği ürün fazlasını gündün güne artırma eğiliminin varlık nedeniydi; gündün güne artan fazla ise, toplumsal eşitsizliklerin, miras geleneğinin ve kadının erkeğe tabiiyetinin doğuş nedeni... Çünkü gücü ve gönencilik yaratan fazla herkeste eşit ölçüde var değildi. Bu nedenle korunumu ve devri sorunu gündeme geldi. Ürün fazlasının, yani servetin korunumu sorunu güçlülerce oluşturulmuş silahlı erkek birlikleri ve onları koordine eden siyasi bir organ aracılığıyla çözüldü.

Servetin devri sorununu çözmek için tutulan yol ise, kadının dört duvarın arasına kapatılarak erkeğin vesayeti ve hakimiyeti altına alınmasıydı. Hakimiyet altına alınan ve erkeğin özel mülkü haline gelen kadın, böylece, dört duvarın arasında ona, mirasını devralacak oğullar doğuracaktı. Erkek bu ereğe varabilmek için ekonominin dışında hukuksal, dinsel, mitolojik ve psikolojik alanda pek çok uğraş verdi. (14) Sonunda amacına ulaşmayı başarmıştı. Belirli bir sürecin sonunda hakimiyet altına alınan kadın eve kapatılmış, doğurduğu oğullar baba malını devralarak servetin dışarı çıkışını önlemişlerdi.

Görüldüğü gibi erkeğin elinde tuttuğu servetin korunumu ve geleceğiyle ilgili taşıdığı kaygı insanlığın daha önce varlığına hiç gerek duymadığı birtakım siyasi ve askeri oluşumlar yaratmış, kadını da aşağılayarak dört duvarın arasına kapatmıştır.

Kadın Dört Duvar Arasında

Kadın dört duvarın arasına kapatılmıştı ama bu, doğadan ve iş yaşamından soyutlandığı anlamına gelmiyordu. Çünkü yeni mekânında da daha önce olduğu gibi sabahtan akşama dek çalışıyor, bu bağlamda doğanın unsurlarıyla ilişkisi sekteye uğramadan sürüyordu. Ancak çalışmaları artık toplumsal üretim alanından çıkmış, ev ekonomisinin dar alanına girmişti. Ev ekonomisi içinde harcadığı emeğin değeri ise, tıpkı kendisinininki gibi kocaman bir hiçti. Üstelik bu emeği ortaya çıkaran çalışma göz ardı edilmiş, kadın tembelce yaşayan, oburca yiyen bir “kaşık düşmanı” ilan edilmişti.

Kadın ev ekonomisi içinde hangi işleri yapıyordu? Suyu ve külü kullanarak çamaşır yıkıyor, bulaşıkları kil ile temizliyordu. Yemeğini doğanın sunduğu malzemelerle pişiriyor, bebeğinin altını toprakla kuru tutmaya çalışıyordu. Ahırda ya da ağılda hayvan besleyen, sütü sağan, mayalayan oydu; bulguru kaynatıp, ekmeği yapan da o. Tarlada da babası ya da kocası için ırgatlık ediyordu. Dikiş diker, halı ve kilim dokur, aile fertleri için örgü özerdi. Kışlıkları yazdan hazırlamak da onun işiydi. Pekmez kaynatır, sebze kurutur, turşu kurardı. Bitkilerle her zamanki gibi uğraşmaktaydı. Tıbbın bilimin alanına girdiği son zamanlara dek bitkilerden hazırladığı ilaçlarla sağaltım işinde üstlendiği rol devam etmekteydi.

Kısacası kadının ev ekonomisinin dar alanında yaklaşık 4-5 beş bin yıl boyunca çalışırken kullandığı malzemeler yine doğanın ürünleriydi ve onun doğa ile kurduğu bireysel ilişki hâlâ pozitif nitelikliydi. Bu durum kapitalizm çağına dek devam etti. Kapitalizm çağında insan ile doğanın arasına büyük kentler ve dev makinalar girmişti. Büyük kentlerin beton yapıları ve dev makinaların gürültüsü arasında sıkışıp kalarak günlük yaşamın hızına yetişmeye çalışan kadının doğa ile kurduğu sıkı bağ gevşedi. Ancak ona karşı içinde taşıdığı sevgi ve duyarlılık yaşamaya devam etti. Evinde yetiştirdiği çiçekler, sokakta koruma altına aldığı kedi ve köpekler ile ağaçlar doğaya duyarlılığının sürdüğüne ilişkin birer belirtiydi.

Yeni Düzendeki Ekosistemlerin Durumu

Kadını dört duvarın arasında ev ekonomisi için çalışmaya mahkûm eden varlıklı erkekler, varlıklarını daha da artırmak için yalnız ürün fazlasının

değil, ürün fazlasını ortaya çıkaracak emeğin de peşine düştüler. Böylece, emek gaspına yol açan sonu gelmez savaşların devri başlamış oldu. Savaş sırasında ele geçirilen kadınlar ve erkekler yaşamın her alanında acımasızca çalıştırılan, can güvenliğinden yoksun kölelere dönüştüler. Borç batağına saplanan yoksullar da birer köle adayıldılar. Köleci sistem böyle doğmuş, bu sistemde çalışmak ve üretmek gönüllü ve hevesle yapılan bir etkinlik olmaktan çıkmıştı.

Sınıflara bölünmüş, hiyerarşinin egemen olduğu bu sosyoekonomik yapı, az çok değişikliklerle günümüze dek varlığını korudu. Özel mülkiyetin ortaya çıkışı insani ekosistemi çatlatmıştı; eşitsizlikler, baskı ve sömürü ise çatlakları derin yaralara dönüştürdü. Bu yeni ekosistem içinde artık insanın başına dert olacak, onu öfkeliendirecek, yaşamın çekilmez olduğunu duyuracak, onda ölme isteği uyandıracak pek çok olay oluyor. Kısırcaılık, çekememezlik, yalancılık, yok yere suçlanma gibi olgular yaşamı acılandırıyor. Sahip olduklarını kaybetme korkusu ile uykuları kaçan insan maddi varlığını çoğaltma isteği ile de yanıp tutuşuyor.

Öte yandan insanın daha fazla üretim, daha fazla ürün uğruna çeşitli yöntemler kullanarak doğayı aşırı ölçüde zorlaması ve 5 bin yıldır süregelen savaşlar doğal ekosistemin işleyişini bozarak ona büyük zararlar verdi. Bugün artık doğal ekosistemin işleyişinde aksamalar var. Doğa kendini yenilemekte güçlük çekiyor. Denizler, göller, akarsular ve toprak kirlendi. Bunların hiçbiri kendini yeterince temizleyemiyor. Atmosfere bırakılan gazlar ozon tabakasını inceltti. Doğanın ekosistemi, içinde açılan bu yarayı kapatamıyor.

Verilerin de ortaya koyduğu gibi, erkeğin sosyoekonomik yaşamın esas örgütleyicisi olduğu, özel mülkiyete dayanan sınıflı toplum biçimlerinde insanın doğa ile ilişkisi beş bin yıldır pozitif olmaktan çıkmış, giderek artan ölçüde negatif bir nitelik kazanmıştır.

Çözüm

Amerikalı ekososyalist, bilim insanı Joel Kovel insanların “doğuştan doğanın düşmanı olmak bir yana doğanın bolluğuna bolluk katan bir parçası” olabileceklerini söylüyor. (15) En eski çağlardan Geç Neolitik döneme dek on binlerce yıl boyunca doğanın bolluğuna bolluk katmayı başarabilmişse

insan, “yeryüzünü özel mülk yapmaması koşuluyla” aynı başarıyı yeniden gösterebilir. Böylece belki doğanın ekosistemi de yaralarını sarma ve doğal işleyişine kavuşma olanağı elde edebilir.

Yoksul erkeği varıl erkeğin, kadını da hem yoksul hem de varıl erkeğin egemenliği altına alarak insani ekosistemi bozan özel mülkiyet düzeninin sonlanması da hem erkeğin özel mülkü olarak görülen kadını, hem de toplumun diğer bireylerini 5 bin yıl öncesinde olduğu gibi özgürleştirirken, insani ekosistemi de sağlığına kavuşturabilir.

Sağlıklı insani ekosistem sınıfsal ve cinsel sömürünün olmadığı, ortaklaşmacı bir sosyoekonomik yapılanma biçimidir. Bu yapılanma içinde kadınlar ve erkekler toplumsal üretim alanında haklar ve sorumluluklar bakımından eşit, bilinç düzeyi gelişkin birer bireydirler. Bilinç düzeyi gelişkin, eşit hak ve sorumluluklara sahip bireyler hem sosyoekonomik yaşam içinde hem de ideolojik zeminde doğru bir konumlanışa sahiptirler. Bu konumlanış her iki cinsiyetten bireyin de sömürülmesine, aşağılanarak baskı altına alınmasına ve hak gaspına uğramasına izin vermeyecektir.

Sınıflı sistem ve özel mülkiyet düzeni Kovel’in deyişiyle: “İnsanın doğasına, dolayısıyla bizzatı doğanın kendisine bir tecavüzdür”. Ancak insan, “doğadaki bu en zararlı canlı”, ille de zararlı olmak zorunda değildir. Sınıflı sistemi ve özel mülkiyet düzenini ortadan kaldırabilir; böylece insanın insanla ve doğayla ilişkisini pozitif yöne çevirerek ekosistemlerde açtığı yaraları kapatabilir. Gücü, aklı ve zekâsı bunu yapmaya muktedirdir.

İletişim:

pervinerbil@hotmail.com

Kaynakça

1. Goethe, J.W., Genç Werther’in Acıları, Öteki Yayınevi, 1997, s. 16
2. R. Briffault, Analar, c.I, s.486’dan akt. Evelyn Reed, Kadının Evrimi, Payel Yay., 1994, c.I, s.153
3. R. Briffault, Age., c.I, s.490’dan akt. Evelyn Reed, Age., c.I, s.169

4. G. Thomson, İlk Filozoflar, s.58'den akt. Evelyn Reed, Age., c.I, s.161
5. G. Thomson, Age., s.58'den akt. E. Reed, Age., c.I, s.161
6. Marilyn French, From Eve To Dawn, A History Of Women In The World, The Feminist Press at the City University of New York, 2008, Volume I, s.13
7. Helmut Uhlig, Avrupa'nın Anası Anadolu, Telos Yay., 2001 s.278
8. A. V. Rantasalo, Ders Ackerbau im Volksaberglauben der Finnen und Esten mit entsprechenden Gebrauchen der Germanen verylichen, c.III, s.6'dan akt. Mircea Eliade, Dinler Tarihine Giriş, Kabalcı Yay., 2003 s.326
9. G. Thomson, Tarih Öncesi Ege, Payel Yay., 1988 c.I, s.255
10. J. G. Frazer, Altın Dal (Tahılın ve Yabanılın Ruhı), s.126-129'dan akt. E. Reed, Age., c.I, s.147
11. Marilyn French, Age., c.I, s.9
12. Joel Kovel, Doğanın Düşmanı, Metis Yay., 2005, s.43
13. Jacop Baegert, Reader in General Anthropology, s.77'den akt. E. Reed, Age., c.I, s.208
14. Bu konuda ayrıntılı bilgi edinmek için Arkadaş Yayınevi tarafından yayınlanan "Kibele'den Pandora'ya, Kadının Tarihsel Yenilgisi" adlı çalışmama bakılabilir.
15. Joel Kovel, Age., s.151

Çizgilerle Doğa, Kadın ve Şiddet Serpil Odabaşı

“Ben konuşmaya başlamadan önce resim yapmaya başlamışım” gibi söylemler çok bilindikdir. Altı yaşında sergi açan “dahi çocuk” da olmadım hiç. Resim yapmaya başlamam tamamen bir ‘terapi’ haliydi. Benim yaşlarımda birçok insan gibi çocukluğumun eğlenceli ve biricik olma hali 80’li yılların darbe ortamının gerginlikleriyle kayboldu. İyi standartlarda yaşayan bir aileyken bütün dengeler ‘80 darbesiyle tepetaklak oldu. Babam öğretmen kökenli, sonrasındaysa bir Alman ilaç firmasının Güneydoğu temsilcisiydi. Darbeden sonra büyük abimin Diyarbakır Cezaevi süreci başladı ve bu süreç ailemin hayatının yönünü değiştirdi. Annem günlerini Diyarbakır Cezaevi’nin

kapısında geçiriyordu. Beni ve kardeşimi unutmuş gibiydi. Diyarbakır Cezaevi'nin vahşeti annemin ruh sağlığını da ciddi anlamda bozdu. Annem, evde koltukların altında, dolapların içinde "ajanlar" olduğunu söylerdi, kardeşim ve ben, annemle birlikte "ajanları" arardık, anlamını bile bilmeden. Babam da fazla alkol tüketmeye başlamıştı. '84 ya da '85'te annem ve babam ayrıldı. Ben, Matematik Öğretmeni olan abimle onun ilk tayin yeri olan Çankırı'nın Şabanözü ilçesinin Gümerdiğin kasabasına gittim. Hayatımda ilk kez bir köyde yaşadım. Hayvanları görünce korkup kaçtım, ilk kez annemden ve kardeşlerimden uzak kaldım. Üstüne üstlük ilk kez orada "kuyruklu" gibi alaylarla "Kürt" olduğumu öğrendim. On bir yaşında, öfkeyle politize oldum. Beş ay kadar yaşadığım o köyde daha önce de sevdiğim ama orada benim için başka bir hal alan resme daha fazla zaman ayırdım. Okulda ve sokakta mutsuzdum, oyun alanımı resimde yarattım.

Diyarbakır'da Olağanüstü Hal uygulamalarının sürdüğü dönemde 1992'de Ziya Gökalp Lisesinin Fen-Matematik bölümünden mezun oldum. Mezun olduğum yıl, Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim Bölümünün sınavına girdim. Elbette kazanamadım, çünkü nasıl hazırlandığımı bile bilmiyordum. Kalemimi kâğıdımı alıp gitmiştim. Sonraki yıl Ankara'ya yerleşmiştik. ÖSYM, Merkezi Özel Yetenek sınavı yaptı. Bu sınava şimdi dostum olan Hocam Nuray Akkol'la hazırlandım. Bu sınav tek merkezden yapıldı ve 18 tercih hakkı tanındı. İlk tercihim olan Gazi Üniversitesi, Resim Bölümünü kazandım.

Uzun yıllar resim yapmak benim için “terapi” işlevini sürdürdü. Şimdi ise “sözümü söyleme biçimi” haline geldi. Herhangi bir teknikle sözümü söyleme artık benim için terapi olmaktan çıkıp tanıklığa dönüştü.

ÖZLEDİĞİM ŞEHİR - Diyarbakır

Bu resim Özlediğim şehir’de ki huzur arayışımın devamı ve bir rüya halidir. Diyarbakır umduğum gibi arınmış, kapılar açılmış ve beni karşılamaya annem gelmiş. Şimdi içeri girebilirim. Bu arınma hali dolayısıyla huzurun egemen olduğu kentte annemi daha güzel sevebilirim.

Diğer çizgilerimin kendini anlattığını düşünüyorum.

Küresel Sermaye, Yerel Direnişler: Ekolojik Hareketlerde Kadınların Vatandaşlık Talebi

Ronay Bakan ve Zeynep Kadirbeyoğlu

Feminist ideolojinin Batı'da ortaya çıkışı, ilk taleplerini şekillendirmesi ve kamuoyuyla paylaşması aydınlanma çağına denk gelir. Aydınlanma çağında ortaya çıkmasının da etkisiyle feminist düşünce, dönemin ürünü olan diğer ideolojik görüşler gibi akılcılığı ve nesnel bilgiyi esas almıştır. Batılı, beyaz, akılcı, orta sınıf erkeklerin evrensel dünya normlarını belirlediği bu dönemde kadınlar, ilk olarak eğitim, hukuk, ekonomi gibi alanlarda eşitlik talebiyle siyaset üretmeye başlamıştır. 1960'lardan sonra gelişen İkinci Dalga Feminist Hareket içerisindeki kadınlar, toplumun ataerkil bir kültürün ürünü olduğunu ve bu kültürün erkekler ve kadınlar arasında sistematik bir ezme ezilme ilişkisine neden olduğunu söylemiştir. Kadın kurtuluşunu toplumda var olan ataerkil kültürün tümünden değişmesinde gören bu yaklaşımın noksan yanıysa kadınları homojen bir kategori olarak ele almasıydı. 1970'lerde Amerika'da siyah feministlerin müdahalesiyle, ardından da 1990'larda kimlik politikalarına artan ilgiyle beraber feminist hareket sadece ataerkil toplumun ezdiği homojen bir kadınlık tanımlamasının ötesine geçmeye başladı. Özellikle kesişimsellik (intersectional) kavramıyla tabir edilen farklı kimliklere sahip kadınların birlikte ve aynı zamanda ayrı ayrı mücadele geliştirdiklerine tanık olundu. Irk, sınıf, etnisite, din, cinsel yönelim, cinsiyet kimliği, yaş gibi ayrımcılık ve sömürülme biçimlerinin arasındaki ilişkiye dikkat çekilmesi bu sürecin bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

Feminist hareketin bu tarihsel mirasının nüveleri ekofeminizm ya da feminist ekoloji diyebileceğimiz bugünkü yaklaşımların tartışmaları içinde mevcuttur. İlk kez 1970'li yıllarda, Françoise d'Eaubonne tarafından kullanılan feminist ekoloji kavramına farklı yaklaşımlar bulunsa da bu yaklaşımların ortak noktası kadınların sömürülmesiyle doğanın sömürülmesi arasında bir bağ kurmasıdır. Feminist ekolojiye farklı yaklaşımların ilki kadın ile doğa arasında doğal bir ilişki olduğunu varsayan özcü yaklaşımdır (Nightingale, 2006). Daha sonra kadının bir öze sahip olduğu fikrinden de uzaklaştıkça, kadınlarla doğanın ezilmesi arasındaki yapısal ilişkiden yola çıkan tarihsel-materyalist bir yorum gelişmiştir. Bu yaklaşıma göre

ekonomik kalkınma doğa ve kadın emeğinin sömürülmesiyle mümkün olmuştur (Tickner, 1993). Bu yaklaşım, erkeklerin ve kapitalist ekonominin işbirliği içinde çevreye olan kötü etkilerine daha ağırlıklı olarak kadınların duyarlı olmalarının normal olduğunu savunur. Önemli olan bu duyarlılığın kapitalist ekonomik ve erkek-egemen bir toplumsal yapı içerisinde nasıl daha etkin hale gelebileceğidir. Son zamanlarda gelişen üçüncü bir yaklaşımsa, feminist ekolojiyi toplumsal kimliklerin inşası ve bu toplumsal kimliklerin zaman ve mekan kavramları üzerinden değişimiyle açıklamaya çalışmıştır (Nightingale, 2006). Bu yaklaşıma göre biyolojik temelli cinsiyet ayrımı ve bunun üzerinden açıklanan gelişim süreçleri tek başına yetersizdir. Özellikle ekoloji hareketleri içerisinde kadınların öznellik durumlarının nasıl inşa edildiğini ve değiştiğini anlamak da feminist ekolojinin gündemlerinden biri olmalıdır.

Feminist ekolojinin hem feminist teoriye hem de toplumsal hareketler literatürüne kazandırdığı bu kavramsal araçlar birçok yerel direniş anlamlandırmak açısından faydalı olmuştur. Bu makale, Türkiye’de 1990’lardan sonra ortaya çıkan ekolojik hareketleri ele alırken feminist politik ekoloji perspektifinden kadınların hangi saiklerle bu hareketlere katıldığını, kadın öznelerin harekette nasıl var olduğunu ve geçirdikleri dönüşümleri irdeleyecek. Bergama’da altın madenine karşı başlatılan yerel direnişteki kadınların katılımı ve geçirdikleri dönüşüm bu yazıyı kaleme alanlarda Zeynep’in üzerinde daha önce çalıştığı bir toplumsal hareket olduğu için öncelikli olarak ele alınacak. Ardından Karadeniz’deki HES (hidroelektrik santral) karşıtı, Cerattepe ve Kaz Dağı’ndaki maden karşıtı ve Sinop’taki nükleer santral karşıtı yerel direniş örneklerine kısaca yer verip bu hareketler içinde kadınların durumuna dair genel bir bakış sunacaktır. Aşağıda da görüleceği gibi kadınların bu toplumsal hareketler içindeki ortak paydalarından en önemlisi özel alana sıkıştırılmış kadınlar ve anneler olmaktan çıkıp devletten çeşitli talepleri olan vatandaşlar haline gelmiş olmalarıdır. Toplumsal sözleşme teorilerine karşı çıkan feministlerin en ciddi eleştirisi bu sözleşmelerin kadınları özel alana, erkekleri ise kamusal alana yönlendirmesiydi (Pateman, 1988). Buna göre eşler, babalar ve erkek kardeşler doğdukları ilk andan itibaren kamusal alanda eşit temsile, ekonomik yaşamda eşit katılıma ve özel mülkiyet edinebilme hakkına sahipken; kadınlar bu erkeklerin boyunduruğu altında, özel alanda kalan anneler, eşler ve kız kardeşlerdi. Bu toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümlerini de

onaylayan bir yaklaşımdı. Bu yazıda ele alınan örneklerdeyse kadınlar özel alanın dışına çıkmış ve politik bir mücadele içerisinde devletten taleplerini dile getirmişlerdir. Bir anlamda kadınların vatandaşlık talebine de dönüşen bu mücadelelerle kadınlar bir yandan özel ve kamusal alan ikileminin dışına çıkmış diğer yandan bu taleplerini özel alanda kendilerine atfedilen bakım işlerine devam edebilmeleri üzerinden temellendirmişlerdir.

Neoliberal Küreselleşme ve Bergama Altın Madeni

Küreselleşme yeni bir olgu değildir (Chanda, 2007). Fakat küreselleşen dünyada 1990 sonrası dönemin önceye göre farkı neoliberal küreselleşmenin yaygınlaşmış olmasıdır. Neoliberal küreselleşme “Washington Consensus” olarak da adlandırılan özelleştirme, liberalleşme ve regülasyonların ortadan kaldırılması çerçevesinde devletlerin yapısal reformlarla küçülmesi ve küresel ekonomiye eklenmesini ifade etmektedir. Bu süreçte yaşanan birçok dönüşümden biri de maden sektörünün yabancı sermayeye açılması ve yapılan yasal değişikliklerdir. Küreselleşme, üretimden kaynaklanan risklerin ve faydaların eşitsiz dağılımına sebep olmaktadır çünkü çokuluslu şirketler üretim maliyetlerini düşürmek için iş ve çevre yasalarının daha az sınırlayıcı olduğu ülkeleri tercih etmektedir. Özellikle kalkınmakta olan ülkeler arasında, daha çok yabancı sermaye çekebilmek amacıyla, yaşanan rekabet sonucunda varolan kanunlar daha esnek hale getirilmekte ve çevre koruma/insan hakları konularında önceden kazanılmış olan haklar konusunda geri adım atılmaktadır. Şirketlerin ödemesi gereken vergilerde indirim yapılmakta ve yerel halkın riskli üretime karşı memnuniyetsizliği ve direnişi gözardı edilmektedir. Özellikle madencilik gibi sermaye yoğun ve çevresel riskleri yüksek olan sektörlerde şirket faydalanan taraf olurken yerel halk çevresel bozulmanın kötü etkilerine maruz kalmaktadır.

Bunun yanında küreselleşme sonucunda tüketici ile üretimin yapıldığı alanlar birbirinden giderek uzaklaşmaktadır. Bunun sonucu olarak gelişmekte olan ülkelerde ve gelişmiş ülkelerin sosyo-ekonomik olarak geri kalmış görülen kesimlerinde şirketler üretimin sosyal ve çevresel etkilerini daha rahat dışsallaştırabilmektedir. Bu Faber (2005:53) tarafından “ekolojik risklerin” ihracatı olarak adlandırılmaktadır. Devletlerin azalan denetleme yetisi ve şirketlerin artan etki alanları karşısında çeşitli direniş hareketleri kendilerini yerel, ulusal ve uluslararası alanda ifade etmektedirler (Bandy 2004:410). Bu

direnşler sayesinde üretim alanından uzakta yaşıyan tüketicilerin aldıkları malların üretimi aşamasında çevreye ve insana verilen zarardan haberdar olması sağlanmaktadır (Saurin 1993:48).

Neoliberal küreselleşmenin en büyük risklerinden biri kapitalizmin anti-demokratik ve çevreyi olumsuz etkileyen yapısının yayılması, derinleşmesini ve kuvvetlenmesini sağlıyor olmasıdır (Rupert 2000:154). Günümüzde piyasalar ve büyük şirketlerin güçleri siyasi alanda alınan kararlara nazaran daha etkili olmaktadır (Pianta ve Marchetti 2007:30). Fakat küreselleşme aynı zamanda direniş hareketlerinin de birbirinden haberdar olmasını, birbiriyle dayanışmasını kolaylaştırarak bu süreçte karşıt hareketlerin oluşmasını kolaylaştırmaktadır (Paterson 1999:139).

Bergama Direnişinden Yola Çıkararak Yerel Direnişlerde Kadın Kimliğinin ve Kadınların Taleplerinin Şekillenmesini Anlamak

Bergama, yıllarca Türkiye'nin batısında önemli antik kalıntılara sahip olması ile ünlenmiş bir ilçeyken, 1990'lı yıllarda köylülerce altın madenine karşı yürütülen direniş ile isminden söz ettiren bir yer haline geldi. Eurogold isimli çokuluslu şirketin başlattığı madencilik faaliyetleri zaman içinde çeşitli kereler el değiştirerek sonunda yerli Koza Maden şirketine devredilmiştir. Siyanür liçi yöntemini esas alan bu işletmeye karşı sürdürülen mücadelenin temelinde altın madeni işletmesinin kullanacağı siyanürün açık atık havuzuna boşaltılacak olması yatıyordu. Bölge deprem bölgesiydi ve doğal afetler sonucunda bu açık havuzdan sızabilecek siyanürün doğaya, çevre halkının sağlığına ve bölgenin ekonomik geçim kaynağı olan tarıma yapabileceği olumsuz etkiler bölgede yapılacak madencilik faaliyetine karşı oluşan direnişlerin temel taşlarıydı. Bu hareket bir taraftan yerel ve ulusal alanda diğer taraftan da uluslararası/ulusötesi alanda mücadele ediyordu. Bir yandan maden şirketlerinin neoliberal küreselleşme çağında başta kalkınmakta olan ülkelerde, ama aynı zamanda kalkınmış ülkelerin ağırlıklı olarak yerli/otokton halkların yaşadığı bölgelerinde sebep olduğu çevre tahribatı ve sosyal sorunlara dikkat çekilirken diğer yandan şirkete ve devlete karşı bir hukuk mücadelesi veriliyordu. Bergama'yı önemli kılan nedenlerden biri de 1990'larda Türkiye'nin çeşitli yerlerinde maden arama lisansı bulunan birçok çokuluslu maden şirketinin Türkiye'deki faaliyetleri açısından emsal teşkil edecek olmasıydı.

Bergama’da altın arama ve çıkarma izni verilmeden önce yörede yaşayan halka danışılmamış ve bilgilendirme toplantıları yapılmamıştır. Türkiye ve dünyanın geri kalanında hüküm süren tepeden inme kalkımcı anlayış içerisinde bu eksiklik aslında şaşırtıcı değildir. İlk başlarda çevre köylerin sakinleri altın madenini iş imkanı ve zenginlik olarak görmüşler ve birçok köylü toprağını şirkete satmıştır. Zaman içerisinde “İstanbul ve İzmir’den gelen birçok insandan siyanürün ne olduğunu öğrendik” (Görüşme No. 1) diyor Çamköy’lü bir kadın. Zamanın Bergama belediye başkanının desteği ve gayreti, sol görüşlü bir aktivistin yerel halkı örgütlenme yeteneği ve İzmir Çevre Avukatlarının yasal danışmanlığı ve çeşitli meslek kuruluşlarının iletişim konusundaki çabaları sonucunda köylüler Türkiye’nin çeşitli yerlerinde gösteriler düzenleyen aktivistlere dönüşmüşlerdir. Direnişin ana dayanağı siyanür kullanımının yarattığı risk ve altın üretiminin çevre ve insan sağlığına olası olumsuz etkileriydi.

1980 sonrası Türkiye’sinin örgütlenmeyi ve gösteri yürüyüşü düzenlemeyi sınırlayıcı atmosferinde Bergama’lı köylülerin şiddet içermeyen ve on yıldan fazla sürdürülebilen direnişi ciddi önem taşıyordu ve bu nedenle de derinlemesine incelenmiş bir oluşumdur (Bakınız Çoban, 2004; Arsel 2005; Orhan, 2006). Bergama direnişi hem yerel ve ulusal ölçekte hem de uluslararası düzeyde birçok sivil toplum kuruluşu tarafından desteklenmiştir. Değişik alanlarda çalışan sivil toplum kuruluşları maden şirketlerinin çevre ve insan sağlığı konusundaki zararlı faaliyetleri hakkında yerel direnişe bilgi akışı ve direnişin daha etkili olmasını sağlamıştır.

Siyanür konusunda tartışmaların yapıldığı ve bilgi alışverişinin sağlandığı ilk toplantıların ardından köylüler 1994’te Çevre Bakanlığı’na dava açmışlar ve İzmir İdare Mahkemesinin maden lehine çıkan ilk kararını temyize taşımışlardır. Ardından Danıştay altın madeninin faaliyetlerinin durdurulması kararını vermiştir. Bu karar anayasada da bulunan, kişilerin sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşama haklarına dayanılarak verilmiştir. Yasal mücadelede başarı sağlanmış ama siyasi irade bu kararı uygulamaktan kaçınmıştır. Maden şirketi Danıştay kararına uymamış ve faaliyetini sürdürmeye devam etmiştir.

1999 yılında zamanın başbakanı mahkeme kararları olmasına rağmen TÜBİTAK’ı madenle ilgili yeni bir risk değerlendirme raporu yazmak için

görevlendirmiştir (Radikal 24.06.2000; Hürriyet 23.11.2000). Rapor şirket tarafından alınan ekstra güvenlik önlemleriyle, Bergama'da kullanılacak olan teknolojinin dünyada en ileri teknoloji haline geldiğini iddia etmiş ve risklerin cüzi seviyeye düşürüldüğünü belirtmiştir (TUBITAK 1999). Bu şekilde Danıştay'ın verdiği, ve zaten halihazırda uygulanmayan, karar geçersiz kılınmıştır. Bunun üzerine maden 2001 yılında faaliyete geçmiş ve o tarihten beri aralıklarla üretimini sürdürmüştür (Çoban, 2004). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine başvurulmuş ve 2004'te mahkeme Türkiye'yi davacılar 3000'er Euro tazminat ödemeye mahkum etmiştir (ECHR 2004). 2004 yılında maden yasası çevre koruma prensiplerine tamamen ters bir yönde ve orman arazileri, milli parklar ve özel koruma bölgelerinde bile altın aramaya imkan verecek şekilde değiştirilmiştir (Kanun No. 5177, 26 Mayıs 2004). Benzer maden karşıtı mücadeleler İzmir-Efemçukuru ve Çanakkale-Kaz Dağı'nda devam etmektedir.

Dava devam ederken bir yandan da yerel direniş hız kazanmıştır. Kasım 1996'da köylüler Çanakkale-İzmir yolunu 5 saat boyunca trafiğe kapatarak tepkilerini dile getirmişlerdir (Özkan 1997:12). Aynı yılın Aralık ayında erkekler gömleklerini ve pantolonlarını çıkararak uzun donlarıyla bir protesto eylemi gerçekleştirmişlerdir (Hürriyet 23.04.1997). Ocak 1997'de Bergama'da düzenlenen gayri-resmi bir referandumda, katılan 2.386 kişi siyanür kullanımına "Hayır" oyu kullanmıştır. Aynı yıl köylüler maden arazisi içerisinde düzenledikleri piknik ile zamanın Bergama belediye başkanının Avrupa Parlamentosu'na yaptığı gezi ile ve bir grup Bergamalı köylünün Kıbrıs-Lefke'de savaş sırasında terkedilmiş eski bir maden alanının yarattığı çevre tahribatını görmek için düzenledikleri gezilerle basın ilgi odağı olmaya devam etmişlerdir.

Nisan 1997'de köylüler madene olan karşı tavırlarını ifade etmek amacıyla maden sahasını istila etmişler ve aynı yılın Mayıs ayında Ankara girişinde polis tarafından engellenmeye çalışılmışlardır (Hürriyet 25.04.1997; Yeni Asır 09.05.1997). Bunların dışında köylüler İstanbul'a gidip Boğaz Köprüsü'ne kendilerini zincirleyerek maden faaliyetlerinin durdurulmamasını protesto etmişler ve İzmir'de Avustralya Büyükelçisi'nin madeni desteklemek için düzenlediği bir basın toplantısına giderek basın toplantısının yarıda kesilmesine sebep olmuşlardır (Yeni Asır 22.06.1997). Bu protestoların ortak özelliği şiddet içermemesi ve basın tarafından olumlu bir şekilde yansıtılmış

olmalarıdır. Bir başka özelliği de kadınların yoğunluklu olarak ve erkeklerle ortaklaşa düzenledikleri gösteriler olmasıdır. Birçok gösteride kadınlar ön saflarda yer almış ve hatta bunun olası bir polis/jandarma müdahalesinin şiddetini azaltmak için bilinçli olarak düşünüldüğü zaman zaman ifade edilmiştir. Kadınlar protesto eylemlerine ilk günlerden başlayarak son derece aktif olarak katılmış ve zaman zaman moral bozukluğu yaşayan erkekleri de mücadeleye devam konusunda etkilemişlerdir. Bölgenin ekonomik yapısı dikkate alındığında kadınların evlerinden ayrılıp gösterilere katılıyor olmaları erkeklerinkinden çok daha önemli bir husustur: Çünkü köylerinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerini ağırlıklı olarak kadınların yürüttüğü, ev ve çocukların bakımının da doğal olarak kadınlara ait olduğu bölgede, kadınların bu işlerini bırakarak bölge dışına Ankara, İstanbul gibi şehirlere gidebilmeleri ciddi bir özveri ve başarılı bir organizasyon gerektirmektedir.

Hareket sürecinde erkekler ve kadınlarda bir değişim olduğu köylülerin kendileri tarafından da dile getirilmiştir. Genel olarak haklar konusunda bir bilinçlenme yaşanmış ve bu sadece ulusal hukuk sisteminde edinilmiş haklarla sınırlı kalmamıştır. Köylülerden birçoğu Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın Rio Deklarasyonu'nun 10. maddesinin çevreyle ilgili kararlarda etkilenen bütün tarafların katılımıyla karar verilmesi gerektiğini içerdiğini dile getirmiştir. Direnişe aktif olarak katılan erkeklerden birinin sözleri de bu değişime işaret etmektedir: “Bu olaylar bize demokrasinin ne olduğunu öğretti. Önceden işçiler veya memurlar yürüyüş yaptıklarında laf ederdik niye böyle yapıyorlar diye. Ama şimdi anlıyoruz ki insanın bir sorunu olmadığı takdirde sokaklara dökülüp protesto etmez. Bu maden işi bize demokrasiyi ve haklarımızı öğretti” (Görüşme No. 4). Otorite karşısındaki tutumları da, haklarını bilen ve savunabilen vatandaşlar haline geldiklerini göstermesi açısından önemli: önceden köye jandarma geldiği zaman köylüler kahvede oturuyorlarsa ayağa kalktıklarını ve jandarma birinin evinin yerini sorduğunda hemen söylediklerini fakat şimdi hiç istiflerini bozmadıklarını söylemişlerdir.

Madene karşı direniş sürecinde köylülerin profesyonel aktivist haline dönüştüğü ve kadınların da bunun içinde önemli bir yere sahip oldukları zamanın gazete haberlerinden ve hareket üzerine yazılmış makalelerden de görülmektedir (Özkan, 2004). Pınarköy'den bir kadın protesto gösterilerinin çok zevkli olduğunu çünkü bu sayede Türkiye'nin değişik yerlerini görme

şansı elde ettiğini ifade etmiştir (Görüşme No. 2). Bu, madene karşı direnişin köylüleri rutin hayat akışlarının dışına çıkardığını ifade eden örneklerden biridir.

Direniş sürecinde kadınlar geleneksel rollerinin dışına çıkarak genellikle erkeklerin yer aldığı sosyal ve politik ortamda bulunmuş, alınan kararlarda söz sahibi olmuş ve belirlenen mücadele stratejisine önerileri ile katılmıştır. Bu gelişmede kadınların tarımsal ve hayvansal faaliyetleri yürütüyor olmaları nedeniyle çevre konusunda doğrudan etkileneceklerinin bilincinde olmaları da mutlaka etkili olmuştur. Direniş hareketi içinden özellikle bir kadın basında epey yankı uyandırmış, dönem dönem hareketin sözcülüğünü yapmış, ulusal bir televizyon kanalındaki tartışma programında neden madene karşı olduklarını anlatmıştır. Bergama’da madene karşı olanlar Alman Ajanı olmak ve Türkiye’nin çıkarlarına karşı yasadışı örgüt kurmakla yargılandıkları sırada aynı kadın düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: “Çevre ve toprağımız için en iyi olanı istiyoruz. Bilinçliyim ve hakkımı arıyorum. Ama bu ülkede hakkını arayanları yasadışı örgüt kurmakla suçluyorlar” (Görüşme No. 3).

Dışardan bakıldığında pürüzsüz işleyen direniş hareketi derinlemesine incelendiğinde hareketin içindeki liderlik çekişmelerinin ne kadar ciddi sonuçlar yaratabileceği ve kimi insanları küstürüp dışarıda bırakabileceği görülmektedir. Yerel örgütlenmeyi gerçekleştiren erkekler arasında bir çekişme olmasının yanında köylü bir kadının da başarılı bir şekilde direniş temsil eder hale gelmesi ve basının ilgi odağı olması liderlik iddiası olan erkeklerden biri tarafından bu kadının dışlanmasına sonra da ciddi sağlık sorunları yaşamasına sebep olmuştur. Bu köylü kadın aslında hareketin en önemli eylemlerinde ön planda yer almış ve kadınların erkeklerle olan ilişkilerinin nasıl özgürleştiğinin sembolü haline gelmiştir. Fakat hareket içerisinde ve basında ön plandaki statüsünü koruyamamıştır. Bu ataerkil bir toplumda hiyerarşinin ne kadar önemli olduğunu ve ne kadar bilinçlenme ve değişim olsa dahi böylesi toplumlarda kadınların dezavantajlı bir konumda olmaya devam ettiğini gösteren bir örnektir.

Bergamalı kadınlar madenin bütün yargı kararlarına rağmen işletiliyor olmasının hukuk devletine olan inançlarını sarstığını dile getirmektedirler (Koçak, 2008). Ayrıca daha önceleri basında yer almalarına ve çeşitli

kuruluşlardan destek almalarına rağmen artık unutulduklarını ve bu duruma da içerlediklerini ifade etmektedirler. Özkan (2004) de basında sadece cumhuriyet gazetesinin maden konusundaki haberleri ve köşe yazılarını yayınladığını ifade etmektedir. Bergama'lı kadınlar maden işletmesinden dolayı köylerdeki su kalitesinin bozulduğunu, çoğu kişinin kanser olduğunu söylemişlerdir. Bütün bu olanlar karşısında hiçbir siyasi partinin ve devlet kurumunun kendileriyle ilgilenmiyor olması karşısında Bergamalı bir kadın bundan böyle hiçbir siyasi partinin kendisinden oy alamayacağını ifade etmiştir (Koçak, 2008).

Kadınların (özellikle de kırsal bölgelerde yaşayan kadınların) ekolojik hareketlere yoğun bir şekilde katıldıklarını ve hareketin önemli birer öznesi olduklarını gösteren başka örnekler de görmek mümkün. Kaz Dağı'nda yürütülen maden arama çalışmaları ve buna karşı organize edilen direniş hareketini inceleyen bir projenin yürüttüğü anket çalışmasında da kadınların çoğunluğunun madene karşı olduğu gözlemlenmiştir – erkeklerde bu oran çok daha düşüktür (Avcı, Adaman ve Özkaynak, 2009). Bunun dışında Sinop'ta yapılacak olan nükleer santral projesine karşı yürütülen mücadelede de kadınların harekete aktif bir şekilde katıldıklarını ve bunun medyada da yer bulduğunu görürüz (İrhan, 2016). Ayrıca şehirlerde de yapılan bazı anket çalışmalarında kadınların erkeklere oranla çok daha çevreye duyarlı olduklarını görmekteyiz (Özkaynak, 2005).

Kadınların yoğun olarak katıldıkları bir başka ekolojik hareketse HES direnişidir. Karadeniz'de artan kırdan kente göçle birlikte yoğunluklu olarak genç ve erkek nüfus kırsalı terk etmiş, kırsal alan giderek daha fazla yaşlıların ve özellikle yaşlı kadınların demografik çoğunluğu oluşturduğu bir yer olmuştur (Aslan ve Işıl, 2014). Kırsal alanda kalan kadınlar kırdaki geleneksel üretim biçimlerini devam ettiren kişiler olmuşlardır. Bu süreçte kırdaki kadınlar hem kendi gelirlerini kazanmış hem de kendileri ve kentteki aile üyeleri için sağlıklı yiyecekler üretmişlerdir. Kadınlar böylece ailelerindeki kentli nüfusa bağımlı olmadan köyde hayatlarını sürdürebilmiştir. Bu anlamda kadınlar sadece çevreleriyle duygusal bir bağ değil aynı zamanda ekonomik yapı üzerinden de temellenen bağlar kurmuşlardır. Bu durum kadınların direnişe neden katıldıklarını gösterir niteliktedir. Kadınların bu hareketler içinde nasıl konumlandıkları ve dönüştüklerine gelinecek olursa, Aslan ve Işıl öncelikle medyanın bu hareketleri ele alırken sık sık yer verdiği

otantik, amazon kadını tanımının ötesine geçmek gerektiğinden bahseder. Kadınlar yeri geldiğinde bu özcu tanımlamaları kullanıp güvenlik güçleriyle karşı karşıya kendileri gelseler de zamanla hareketin ön saflarındaki neferler olmanın ötesine geçmişlerdir. Hareketin bir parçası olduktan sonra aynı zamanda hukuk ve teknik alanda bilgilerini artırmışlar, vatandaşlık gibi konularda söz söyler hale gelmişlerdir (Aslan ve Işıl, 2014).

Bu konuda incelenebilir bir başka ekolojik hareket ise Cerattepe’de ortaya çıkan maden karşıtı harekettir. Aslan, Cerattepe üzerinden ekolojik hareketlerin aynı zamanda “yaşam alanlarını” savunma hareketi olmasına vurgu yaparken bu durumu “siyaset üstü” olarak görülen yaşam alanı mücadelesi olarak yorumlar (Aslan, 2016). Cerattepe’de kendi yaşam alanlarına müdahaleye karşı kadınlar da aktif olarak bu hareket içerisinde yer almıştır. Kadınların bu yaşam alanı mücadelesi doğaya sahip çıkarken aynı zamanda yaşanacak olan rutubet veya ulaşım zorluğu gibi maddi sıkıntılara karşı koyma hareketidir. Fakat burada da doğayla kurulan duygusal ilişki veya çıkacak ekonomik ve somut sorunların ötesinde kadınların kadınlık durumlarından ötürü oluşacak birtakım tehditlere karşı direndiği görülmektedir; çünkü maden çalışmaları aynı zamanda inşaatta çalışmak üzere gelecek yabancı erkeklerin rahatsız edici bakışlarına, tacizine maruz kalmak ya da kadınların kendilerine zaman ayırmak veya sosyalleşmek için gittikleri bahçelerin yok olması demektir. Kadınların ev dışında beraber zaman geçirebileceği alanların darlığı göz önüne alındığında bu doğal ortamların önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda kadınlar hem doğaya hem kendi hayatlarına Cerattepe’de sahip çıkmışlardır (Aslan, 2016).

Erkek egemen yapının çok daha hakim olduğu kırsal alanlarda bile kadınların yoğunluklu olarak direniş hareketlerine katılıyor olmaları, mevcut erkek-egemen yapıyı zorluyor olmaları, gelecek adına ümit verici olmakla beraber gelişmekte olan ülkelerdeki anti-demokratik uygulamalar ve mevcut hukuksal yapı bu alanlardaki mücadeleleri oldukça güçleştirmektedir. Ancak kadınlar çevre konularında bir kez bilgi sahibi olduklarında ve evlerinden bir kez dışarı çıktıklarında mücadeleye aktif olarak katılmaya başlamakta ve bu konuda erkeklere de öncülük etmektedirler. Kırsal alanda bakım işlerinin yükünün çoğunu yüklenen kadınlar, cinsiyetlendirilmiş ve kadınları eşit vatandaşlar olarak görmeyen toplumsal sözleşmeleri delerek birer vatandaş olarak taleplerini dile getirmektedirler. Bu talep her ne kadar bakım işlerini sahiplenmelerinden doğru gelişse de bu süreçte özel ve kamusal alanın

sınırları arasında yaratılan geçişkenlik, kadınların politikaya katılımının kazandırdığı deneyim ve hareketin yarattığı dönüşüm kadınların güçlenmesi açısından oldukça önemli gelişmeler arasında görülebilir.

Kaynakça

Aslan, Ö. ve Işıl, Ö. 2014. “HES Direnişindeki Karadenizli Kadın Temsilleri Üzerine Bir Deneme” Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar. Sayı 22: 40-48

Aslan, Özlem. 2016. ““Biz Gezici Değil Yerleşik Halkız!”: Cerattepe’de Yaşam Alanı Mücadelesi” Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar. Sayı 28: 4-9

Avcı, D., F. Adaman, ve B. Özkaynak. “Languages Used in Environmental Conflicts: How Stakeholders Support or Oppose to Gold Mining in Mount Ida ”, BAP Project, 08C101, Boğaziçi University, January 2009.

Bandy, J. 2004. “Paradoxes of Transnational Civil Societies under Neoliberalism: The Coalition for Justice in the Maquiladoras” Social Problems, 51(3): 410-431.

Barberis, Dani. 1998. Negotiating Mining Agreements: Past, Present and Future Trends. London: Kluwer Law International.

Chanda, Nayan. 2007. Bound Together: How Traders, Preachers, Adventurers, and Warriors Shaped Globalization. New Haven: Yale University Press.

ECHR. 2004. Taskin and others folder, Turkey, No. 46117/99. Strasbourg, 10 November.

Faber, Daniel. 2005. “Building a Transnational Environmental Justice Movement: Obstacles and Opportunities in the Age of Globalization.” Pp. 43-69 in Coalitions Across Borders: Transnational Protest and the Neoliberal Order, Joe Bandy ve Jackie Smith, der. New York: Rowman and Littlefield Publishers.

İrhan, Mehmet Can. 2016. Understanding Images of Environmental Resistance: Village Women from 'Gokova' to 'Yesil Yol'. Unpublished master's thesis, Bilkent University, Ankara.

Koçak, Fatma. 2008. "Bergamalı kadınlar yorgun ve kırgın" Gündem-Online. 28 Ocak 2008.

Nightingale, Andrea. 2006. "The Nature of Gender: Work, Gender, and Environment." Environment and Planning D: Society and Space. Vol. 24: 165-185.

Özkan, Noyan. 2004. "Bergama Köylülerinin Mücadelesi." Savunuculuk ve Politikaları Etkileme Konferans Yazıları. No. 1.

Özkan, Noyan. 1997. Doğa Koruma Hukuku Açısından Bergama Altın Madeni ve Yasama Hakkı. Bergama Belediyesi Kültür Yayınları 33.

Özkaynak, Begüm. 2005. "Toward More Sustainable Urban Policies?: The Case of Yalova." Derleyen Adaman, F. and M. Arsel. Environmentalism in Turkey: Between Democracy and Development? Aldershot: Ashgate.

Pateman, Carole. 1988. The Sexual Contract. Palo Alto, California: Stanford University Press.

Paterson, Matthew. 1999. "Globalisation, Ecology and Resistance." New Political Economy 4(1): 129-145.

Pianta, Mario ve Raffaella Marchetti. 2007. "The Global Justice Movements: the Transnational Dimension." Pp. 29-51 in The Global Justice Movement: Cross-National and Transnational Perspectives, Donatella della Porta, ed. Boulder: Paradigm Publishers.

İklim Değişikliği ve Kadınların Adalet Mücadelesi

Menekşe Kızıldere

Ben neden kadın, adalet ve iklim meselesini dert edindim?

Kendimi hiçbir zaman feminist olarak tanımlayamadım çünkü haksızlığa karşı duruşu hep kadın olmanın doğallığı olarak kabul ettim. Bana göre haksızlıklarla karşı mücadele etmek kadının doğasında var ve feminizm artı bir erdemdir. Bu erdeme ulaşmak gerek. Kadının olması gerektiğinden daha aşağıda değer görmesi, hak ettiği yeri bulamaması ve cinsiyet rollerine sıkıştırılması benim çok erken yaşlarda fark ettiğim ve içimi burkan bir eşitsizlik haliydi hep. Çocuk yaşlarda içimi burkan bu durum daha sonra öfkeye dönüştü. Daha on bir yaşındayken ilköğretim okulları arası bilgi yarışmasında birinci olduğumuz ekibin sözcüsü olduğum halde Kaymakam bir erkek çocuğun elini sıktı ve onu şahsımızda tebrik ederek kupayı eline tutuşturduğu gün bu bir öfkeye dönüştü. Oysa, bana kupayı sen alıp tebrikleri sen kabul edeceksin denmişti. Kaymakam Bey'in elimi sıkmadığı o gün ben de bu kadınların ve aslında tüm kadınların yaşadığı aynı eşitsizliğin ezilen öznesi olduğumu anladım. Doğanın nasıl bir döngü halinde devamlılığını sağladığını ise çok erken yaşlarda öğrendim. Ben beş yaşındayken bir yaz tatilinde, Yunus Dedem, beni bir sabah Güneş doğmadan, 'kuzum uyan sana 'kardeş' geldi' diye uyandırdı. Doğan minik bir buzağıydı, kardeşim değil. Bir zarın içinde doğmuştu. Ben çıkarmak istedim, dedem "eğer insan müdahale ederse hayvanlar nasıl yaşayacaklarını öğrenemez, bırak annesi yardım etsin kendi çıksın" deyip durdurmuştu beni. Başak hasadına da yanında götürürdü beni. Eliyle topladığı başakları, kendi saplarıyla sarardı. Ben, ip kullansan daha kolay olmaz mı dediğim de 'kendinden olan varken ne gerek var toprağa karışmayana, onlar birikince dert olur, kendi sapı toprağa karışır gider', diye yanıtlardı. Dereye akıttığım larvaların hikâyesini anlattığımda, 'senin yüzünden çayırı sinek basacak, kurbağalar sinekleri yer, çok kötü bir şey yaptın sen' diye uyarıyordu beni. Yani bana doğadaki türlerden üstün olmadığımızı, doğaya yapılan endüstriyel müdahalelerin bir sonucunun olduğunu ve ekosistemlerin zincir şeklinde birbirine bağlı olarak işlediğini öğretiyordu. Benim çiftçi, köylü dedem, doğayı modern insandan iyi tanıyordu. Doğaya insan müdahalesinde bir yanlışlık olduğunu bu bilge adamdan öğrendim, hem de en basit sözlerle.

Kadının da doğanın da aynı erk tahakkümün baskısı altında olduğunu anlamam çok uzun sürmedi. Yer, zaman, kişiler değişse de gücü yetenin, yettiğine kendi iktidarını dayatması aynı hikâyeydi hep. Benim bu konuyu dert edinmemin sebebi, tüm kadınlar gibi herkes için ve doğa için adalet talep etmektir.

Giriş

Hepimiz, tüm ötekiler, adalet ve eşitlik talep eden herkes, tahakküm karşısında aynı saftayız. Bu tahakküm, kademeli olarak, her müsaade edildiğinde başka bir topluluğu ezerek içinde bulunduğumuz topluluğa doğru ilerleyecek. Bir yerlerde başka bir etnik kökenden bir halk tahakküm ile zulüm görüyorsa bir sonraki adım kadınlar, çocuklar, LGBTİ bireyler ve hakkaniyet talep eden herkes olacaktır. Doğa mücadelesi de temelde bir hak ve adalet mücadelesidir. Tahakkümün silindirleri bunu da es geçmeyecektir. Zaten es geçmemektedir.

Ne var ki, kadınların örgütlü mücadelesi tahakküme ve erk tahakkümüne karşı her zaman çarptıkları en sert duvar olmuştur. Herhangi bir yerde bir zulme karşı ilk ses çıkarmanın bir kadın olması beni hiçbir zaman şaşırtmamıştır. Politikada, bilimde, sanatta, günlük hayatımızda karşı duruş, bilakis haksızlığa karşı duruş çok kadınca bir eylem değil midir? Dünya tarihi boyunca, savaşlarda, politik baskı altında ve felaket zamanlarında sokağa ilk kadınlar çıkmıştır.

En ağır toplumsal sorunlarla baş edebilen kadın, doğa için de sesini yükseltmektedir. Kadınlar en son 21 Ocak 2017’de Dünya’nın dört bir yanında, yükselen faşizme, erk tahakkümüne, ayrımcılığa, adaletsizliğe, eşitsizliğe ve ekolojik yıkıma karşı sokağa çıktı. Dünya’nın dört bir yanında milyonlarca kadın tek bir ses olarak sesini yükseltti ve şu mesajı verdi; “dünyanın dengeleri ne yönde değişirse değişsin, üzerinde yaşadığımız gezegen kimsenin güç yarıştırmaya alanı değildir, bizler buradayız.” Rosa Lüksemburg’un 1907’de Stuttgart’ta seslendiği gibi “vardık, varız, var olacağız”. Bu eylemlerde en çok dile getirilen konulardan biri iklim değişikliği oldu. Dünya’nın dört bir yanındaki kadınlar iklim değişikliğine ve dünya devletlerinin bu kapıdaki yıkım karşısındaki umursamazlığına ve samimiyetsizliğine karşı da sesini yükseltti.

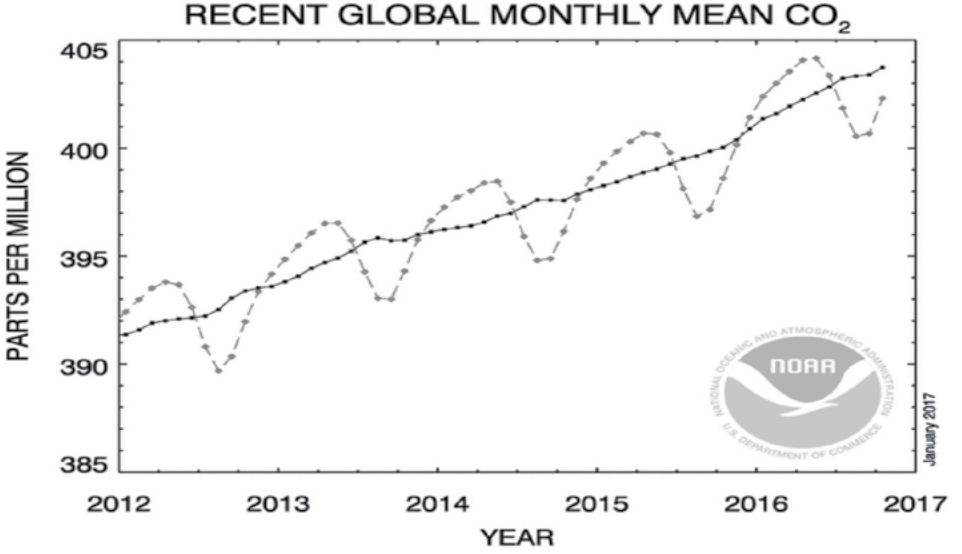
Gezegen elden giderken de yine kadınların sesi yükselmektedir. Tahakküm ile hayatın başlangıcından beri mücadele eden kadınının tecrübesi elbette ki Gezegen’i kurtarıırken de en önemli faktörlerden biridir. İklim değişikliği ile mücadele, toplumsal cinsiyet eşitliği olmadan mümkün değildir. Kadınların yer almadığı bir iklim değişikliği mücadelesi ise düşünülemez. Peki, bu nasıl mümkün olacak? Öncelikle sorunu tanımlayıp ardından toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgisini irdeleyerek en sonunda da iklim değişikliği mücadelesine kadının katkısını ele alacağım.

İklim Değişikliği Nedir?

‘Doğa ana’, tanımı çizgi film bile seyredirken en çok rahatsız olduğum tanımlamalardan biridir. Doğa doğadır, kadın kadındır. Üretkenlik kadına biçilmiş bir rol değildir. Her kadın, ana da değildir. Ne doğanın ne olacağına ne de kadının ne olacağına kimse karar verip kalıplar içine sokma hakkına sahip değildir. Doğa sürekli üreten ve tüketilebilir bir varlık değildir. Birçok yaşam döngüsünün birlikte var olduğu yerdir ve limitleri vardır.

Doğaya ne oldu da iklim değişikliği başladı, diye sorarken en başta şu ‘doğa ana’ söz kalıbını dimağlarımızdan silerek söze başlayalım. Doğayı, kadınlığı ve anneliği kavramsal olarak birbirine katmak ancak bir kavram kargaşası yaratabilir.

Dünya Meteoroloji Örgütü (World Meteorological Organization, WMO)’ne göre ‘iklim’ aylık, yıllık, otuz yıllık veya birkaç yüzyıllık zaman diliminde ortalama hava değerlerinin (sıcaklık, yağış, rüzgâr) istatistiksel rejimidir. 1 Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli’nin (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC) 2007 yılında yayımladığı Dördüncü Değerlendirme Sentez Raporunda 2 “iklim değişikliği’ bir yörede, iklim durumunun, en az on yıllık bir zaman diliminde, iklim değerlerindeki değişmesidir” diye tanımlanmaktadır. IPCC raporlarına göre 1700’lü yıllarda başlayan sanayi devrimi ile doğada 280 ppm oranında bulunan karbon dioksit 2000’li yıllarda 398ppm değerine ulaşarak %40 oranında artış göstermiştir. Doğadaki karbon dioksit oranı ise ocak ayı itibari ile ABD Ulusal Okyanus ve Atmosfer Araştırmaları Müdürlüğü (United States National Oceanic & Atmospheric Administration, NOAA Research) verilerine göre, 400 ppm 3 seviyesini kalıcı olarak aşmıştır ve artık maalesef fosil yakıtların kullanımı hemen yarın dursa bile bu değerin altına düşmeyecektir.

Peki 400 ppm eşik değerinin aşılmış olması ne anlama gelmektedir? NASA iklim araştırmacısı James Hansen, dünya gezegeni üzerindeki insan medeniyetinin ve yaşamın devam etmesi için atmosferik karbondioksit oranının 350 ppm sınırında tutulması gerektiğini bildirmektedir. Atmosferik karbon dioksitteki bu artışın devam etmesi demek, dünya gezegeninin toplam yüzey sıcaklığının 3 °C yi aşması ve iklim felaketlerinin geri dönüştürülemez ve öngörülemez hale gelmesi demektir. IPCC verilerine göre Gezegen'in iklim felaketine sürüklenmemesi için toplam sıcaklık artışının 1,5 °C'yi aşmaması gerekli. Bunun için ise tüm dünya devletlerinin, özellikle endüstrileşmiş ve gelişmiş devletlerin karbon dioksit artışına sebep olan faaliyetlerini durdurmaları gerekmektedir.

2015 yılında Birleşmiş Milletler Çerçeve sözleşmesi (BİMÇDS) tarafı ülkelerin katılımı ile gerçekleştirilen 21. Taraflar Konferansı (COP21) neticesinde Paris Anlaşması ortaya çıktı. Paris Anlaşması hukuki bağlayıcılığı olan ve taraf devletlere yaptırımlar uygulayan bir anlaşma değildir. Ancak anlaşmaya uyan devletlerin sebep olacağı politik ve ekonomik değişim kaçınılmaz olarak tüm devletleri etkileyecektir. Bu sebeple anlaşma hukuken olmasa da politik ve ekonomik olarak bağlayıcıdır. 195 taraf ülkenin çoğunluğunun onaylaması ile 4 Kasım 2016 itibari ile Paris Anlaşması

yürürlüğe girmiştir. Paris Anlaşması uyarınca tüm ülkeler kendi ulusal katkı niyet hedeflerini (national determined contributions, NDC) revize edip BİMÇD'ye bildirecektir. Bu katkı niyetleri uyarınca 2030 ve 2050 yılları baz alınarak hem karbon dioksit üretiminde azaltıma gidilecektir, hem de fosil kaynaklı üretimden yenilenebilir kaynaklı üretime geçiş sağlanacaktır. Fakat ülkelerin bildirdiği azaltım hedefleri maalesef 1,5 °C hedefini yakalamaktan çok uzaktadır.

Yine IPCC'nin Dördüncü Sentez Raporunda bildirildiği üzere iklim değişikliğinin gerçekleşmesinde %90 oranında insan kaynaklı faaliyetler mevcuttur. İnsan yaşadığı gezegen üzerinde sorumsuzca ve gelecek kuşakların haklarını gözetmeden kendi sonunu hazırlamaktadır. İklim değişikliği ile mücadele aslında bu haksızlığa sebep olan ve göz yumanlara karşı verilen bir mücadeledir. Birçok inkârcının ortaya sürdüğü gibi iklim değişikliği çok sonradan ortaya atılmış kalkınma ve gelişme karşıtı kurmaca bir tez değildir. Ekolojik kırım karşısında kaygı duyma tam da aynı tahakküm karşısında kaygılanma halidir. Bu mücadele için kaygılanan insanlar tarihte her zaman var olmuştur ve insanın ekolojik kayıplara karşı kaygılanmasının tarihi çok eskilere dayanmaktadır.

Ekolojik kırıma kaygılanmanın ilk belgelerinden biri (M.Ö.) 430-373 yıllarında Antik Yunan'da filozof Platon'un ormansızlaşmanın susuzluk ve sele yol açacağını kayıtlarına geçirmesidir. Filozof Platon Atina dağlarından fütursuzca kesilen ormanlarının kaybının sele yol açacağını öngörürken 21 Ocak 2017'de iklim değişikliği ile mücadele için sesini yükselten kadınlar ile aynı kaygıyı duymaktadır. Milattan Önceki doğaya karşı tahakküm ile 21. Yüzyıldaki doğaya karşı politik tahakküm aynıdır.

Yukarıda da anlatıldığı üzere, doğa doğurgan ve tüketilebilir sınırsız bir varlık değildir. “Doğaya ne oldu da iklim değişikliği oldu?” sorusunun cevabı ise; öngörüsüz insan faaliyetleridir. Öngörüsüz insan faaliyetleri nasıl ki doğayı gerçekliğinden koparıp kendince uydurduğu kalıplar içine koyuyorsa kadını da kendince kullanışlı kalıplar içine sokmaya çalışmaktadır. Bu erk artık doğadan da kadından da elini çekmelidir. Şayet doğayı kadınla özdeşleştirip yüceltme arzusu varsa bilinmelidir ki doğanın analık gibi bir tercihi de olmayabilir. Geri dönüştürülemez şekilde zarar gören doğada, yıkım başlar. İklim değişikliği bu yıkımdır işte.

İklim Değişikliği ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi *Neden Kadınlar İklim Değişikliğinden Daha Fazla Etkilenir?*

Dünya'nın neresine gidersek gidelim bir doğa kıyımı yaşandığında hep kadınların sesini duymaktayız. Latin Amerika'da, Uzak Doğu'da, Afrika'da iklim değişikliğinin etkisinin en ağır yaşandığı yerlerde hala doğayı katletmekte olanlara karşı hep kadınlar direnmektedir. Neden?

Çünkü toprağın, suyun, havanın dengesinin bozulmasının ceremesini kadınlar çekmektedir de ondan. Oya Beklan Çetin Sosyo Ekonomi Dergisinde yayımlanan makalesinde 11 sanayi devrimi ile artış gösteren çevre sorunlarının, kadınların sorunu haline geldiğini aktarmıştır. Çetin aynı makalede günümüz ekolojik krizinin sebebini şu şekilde ifade etmektedir: “Günümüzde yaşanan ekolojik krizin nedeni, tarih öncesi topluluklardaki kadını ve yeryüzünü yücelten inancın yerini ataerkil dinlerin almasıdır”.

2008 yılında Myanmar'da Cyclon Nargis Tayfun Felaketi yaşandıktan, birkaç gün sonra Myanmarlı kadın çiftçiler ile konuşma şansım olmuştu. Kadınlar bu felaketi doğanın öfkesi olarak tanımlıyordu. “Biz onu yaraladık, o da intikamını aldı.” diyorlardı. Yıllardır ürünlerinin kötü olduğunu, çiftçilik yapamadıklarını ve şimdi de her şeylerini kaybettiklerini göz yaşları içinde anlattılar. 2016 Ocak ayında, Afrika'da Gambia ve Senegal'de genellikle küçük kadın çiftçilerin, küçücük toprak parçalarında ailelerinin geçimi ve çocuklarının karnının doyması için çalıştığı ‘kadın bahçelerinde’ birçok kadın çiftçi ile görüşme fırsatım oldu. Yılın altı ayının kurak, diğer altı ayın yağışlı geçtiği bu iki yoksul Batı Afrika ülkesinde gittiğim her kadın bahçesinde kadınlar, tıpkı 2008'deki Myanmarlı kadınlar gibi verimsiz ürünlerden ve yağışlı mevsimin bile kurak ve verimsiz geçtiğinden söz etti. Afrika'da herkesin malumu olan su krizi yine kadınların omuzlarındaki yüklerden biridir. Bazı köylerde kadınların evlerinden kilometrelerce uzak, ancak 50 metre derinlikte su bulunmuş kuyulardan su taşımak için, kız çocukları ile uzun ve zahmetli yolculuklar yaptığını şahit oldum. Bazı köylerde kadınlar içilebilir temiz suya ulaşmak için günde 20 km yürümek zorundaydılar. Su krizi ve cinsiyet eşitsizliği problemine böylece kendi gözlerimle şahit olmuş oldum. Afrikalı kadınlar buna ek olarak, “her yeni ekimde, sürekli pazardan pahalı tohum almak zorunda olduklarını, nineleri gibi tohum

saklayamadıklarını da” söylediler. Dev, uluslararası şirketler, çiftçiyi bağımlı hale getirmek için yoksulları açlığa mahkûm etmeyi göze almıştı işte. Afrika’da artık tarım sürdürülemez ise bunun nedeni bu şirketlerdir. Bu durumun yükü ise Afrikalı kadınların omuzlarındadır.

Aynı dertlerin Türkiye’deki çiftçilerin de başında olduğunu gördüğümde aynı katillerin dünyadaki tüm topraklarda gezdiğini anlamış oldum. Bu yaz annem, tıpkı Afrikalı kadınlar gibi yazlık evimizin minik bahçesine geçen yaz ektiği ürünler için, kısır tohumdan başka kullanacak tohum olmadığından şikâyet ediyordu.

Afrikalı kadınlar üzerinde iklim değişikliği etkisini araştıran Garce Adeniji’ye göre toplumsal cinsiyet iklim değişikliği etkilerinin bir bileşenidir. 8 Cinsiyet eşitsizliği, iklim değişikliğinin sonuçlarının kadınların erkeklere göre daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır. Maalesef ki iklim değişikliğinin yol açtığı iklim krizi aynı zamanda bir sınıfsal sorundur. Özellikle iklim değişikliğinin etkilerinin acı bir biçimde gözlemlendiği ülkelerde, iklim değişikliği önce en alt sınıfları ve alt sınıflarda da en çok kadınları vurmaktadır. Bunun altında ise kadınların haklarının ellerinden alınması yatmaktadır. Eğitim hakkı, kendini ifade etme hakkı, bedeni ile ilgili kararları alma hakkı, hayatı ile ilgili kararları alma hakkı ellinden doğar doğmaz alınmış bir birey elbette ki yaşanacak tüm olumsuz şartların en çok etkileneni olacaktır. İklim krizinin yaşandığı yörelerde krizin etkisinin yayılması güç hiyerarşisine uygun gerçekleşmektedir. Eşit ve özgür olmayan ve haklarına ulaşamayan kadın bu güç hiyerarşisinin tabanında yer aldığı için iklim değişikliğinin etkilerinden erkeklere oranla daha fazla etkilenmektedir. Virginia Woolf Kendine Ait Bir Oda kitabında ünlü İngiliz şair Shakespeare’in en az kendisi kadar yetenekli bir kız kardeşi olduğunu farz etmemizi ister. Woolf’a göre Shakespeare’in kız kardeşi 18. yüzyıl batı Dünyası’nın patriarkal düzeninde yeteneklerini abisi gibi kullanamaz ve yitip gider. Çünkü abisi ile eşit değildir. Kaldı ki Dünya’nın en yoksul ülkelerindeki kız kardeşler hem ağır sınıfsal yoksunluklar içinde hem de ataerkil sistem içinde varlığını sürdürmektedir.

Hatta birçok örnekte, kadının yaşam hakkı bu adaletsizlik sebebiyle elinden alınmıştır. Adeniji’nin çalışmasında, London School of Economics (LSE) tarafından 141 ülkede yürütülmüş iklim değişikliği sebepli felaketlerde ve krizlerde kadın ölüm oranlarının daha yüksek olduğu, bunun da sebebinin

kadınların sosyo-ekonomik durumları olduğu belirtilmiştir. Kadınların daha az hakka ve güce sahip olduğu örneklerde ölüm oranlarının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Eğitime ulaşım hakkı elinden alınan kadın birçok yoksul veya gelişmekte olan ülkede evin geçimini sağlamak için çiftçilik yapmak durumunda kalmaktadır. Dünya Gıda ve Tarım Örgütünün 2011 yılı Tarımda Kadınlar raporuna göre, teknolojiye ulaşamayan, daha az ürünü ve tarım toprağı olan ve daha az geliri olan kadın çiftçiler, erkek çiftçilere göre iklim değişikliğinden daha fazla etkilenmektedir. Çiftçilik yapan kadın için bile eşit şartlar söz konusu değildir. Alman Kalkınma Enstitüsünün 2009'da yayımladığı İklim Değişikliğine Adaptasyon ve Toplumsal Cinsiyet raporunda, gelişmekte olan ülkelere gıdanın %60-80 oranında üretilmesini sağlayan kadınların, bütün tarım topraklarından ancak %10'luk bir kısmına ve tüm topraklardan ancak %2'lik bir kısmına sahip oldukları belirtilmiştir.

Özellikle yoksul Afrika ülkelerinde açlığa karşı bir yöntem olarak geliştirilen 'kadın bahçelerinde' ise kadınların toprak sahibi olması mümkün değildir. Kadın bahçeleri genellikle ya özel mülkiyette iş alımı ile çalıştırma veya devlet arazilerinin izniyle ya da izinsiz kullanımı ile ortaya çıkmıştır.

Kuraklık, susuzluk, kirlilik toplumsal bir felakete dönüştüğü vakit yük kadınların omuzlarına binmektedir. Neden? Erkekler nerede? Gelişmekte olan ve yoksul ülkelere iklim krizi bağlantılı kuraklık, susuzluk gibi faktörler sebebiyle çiftçileri de kapsayan bir işsizlik krizi baş göstermektedir. İşsizlik sebebiyle haneyi başka iş olanakları için terk eden erkeğin yokluğu, kadını yoksullukla tek başına mücadele etmek durumunda bırakmaktadır. IPPC Beşinci Sentez Raporuna göre iklim krizine bağlı göç söz konusu olduğunda cinsiyet eşitsizliği sebebiyle kadınlar ve kız çocukları yetişkin erkekler ve erkek çocuklarına göre daha fazla olumsuz etkilenmektedir.

Bu konu ile ilgili bölgesel ve ülkeler çapında yapılmış birçok çalışma mevcut. Bu çalışmaları incelediğimizde kadınların iklim değişikliğinden su sorunu, kuraklık, sağlık sorunları, bulaşıcı hastalıklar ve felaketler yoluyla sosyal ve ekonomik olarak etkilendiğini görmekteyiz.

Kadın hakları ihlalleri aynı zamanda insan hakları ihlalleri olduğu için, iklim

değişikliğiyle ilintili kadın hakları ihlalleri iklim adaleti kapsamındadır. İklim adaleti, insan haklarının ve gelişmenin iklim değişikliği ile ilintili olarak güvenceye alınması, iklim değişikliği etkilerinin adil paylaşılması ve iklim değişikliğine adil ve ortak çözümler aranması olarak tanımlanmıştır. 6 İklim adaleti bir kavram olarak 90'lı yıllardan itibaren hem akademinin hem de sivil toplumun gündeminde olan bir kavramdır fakat bu kavram ilk kez 15. BİMÇDS Kopenhag Taraflar Konferansı'nda müzakere edilmiştir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin, iklim adaletinin bir boyutu olduğu ise daha erken bir tarihte BİMÇDS gündemleri arasına girmiştir. 13. Bali BİMÇDS Taraflar Konferansı'nda sivil toplum örgütleri 'cinsiyet adaleti olmadan, iklim adaletinin olmayacağını' dile getirmişlerdir. Bu çalışmaların ardından kadın çalışmaları ve iklim adaleti ağları kurulmuş bu ağların çalışmaları üzerinde de 20. Lima BİMÇDS Taraflar Konferansı'nda resmi müzakereler sonucunda 'Lima Toplumsal Cinsiyet Çalışma Programı' başlatılmıştır. Bu program hem iklim değişikliğine çözümler bağlamında kadına yönelik çalışmaları teşvik etmiş hem de BİMÇDS çatısı altında yapılan müzakerelerde kadınların katılımı ve karar alma süreçlerine müdahil olması yönünde büyük etki etmiştir. Günümüzde birçok önemli görevde kadın müzakereci bulunması Lima Programının başarılarından birisidir. Ne yazık ki Paris Anlaşması toplumsal cinsiyet eşitliğine değinmiş olsa da emisyon azaltma konusu gibi bu konuda da taraf ülkelere hukuken bağlayıcılığı olan yaptırımlar öngörmemiştir.

Son olarak geçtiğimiz yıl Fas'ın renkli şehri Marakeş'te gerçekleşen 22. Taraflar Konferansında da toplumsal cinsiyet eşitliği konusu en çok finansman konusu ile ele alındı. Benim şahsen takip ettiğim toplumsal cinsiyet toplantı ve müzakerelerinin %80'i toplumsal cinsiyet ve finansman ile ilgiliydi. Finans aktörlerinin bu konuyu finansman sağlama şartlarından biri olarak ele almaya başladıkları anlamına geliyor. Daha basitleştirilmiş bir ifade ile iklim değişikliği ile mücadele için finans kaynağı sağlayacak kurum ve kuruluşlar finansman sağlayacakları her program ve proje için toplumsal cinsiyet eşitliği boyutu şartı uygulayacak. Birçok finansörün 2017 de programları itibari ile bu şartı getirdiğini görmekteyiz. Sivil toplumun kaygısı ise tıpkı iklim değişikliğine samimi çözümlerden bir saptırma olan 'green wash' (yeşil yıkama) gibi bu sektörün de toplumsal cinsiyet eşitliğinin ana akımlaşması ile birlikte gender wash-cinsiyet yıkamasına dönüşmesi ihtimalidir.

Ekoloji mücadelesinin önde gelen kadınlarından Vandana Shiva sömürgeciliğin kalkınma paravanıyla özellikle kadın emeği üzerinden devam ettirildiğini dile getirmektedir. 11

Fakat tüm bunlar gösteriyor ki hem politik hem ekonomik olarak toplumsal cinsiyet eşitliği konusu hiçbir ülkenin gündemine almaktan kaçınamayacağı bir konu olacak. Karar alma süreçlerinde kadınların müdahil olması bile müzakereleri daha şeffaf, daha demokratik ve daha katılımcı hale getirmiştir. Bu da gösteriyor ki, iklim değişikliği ile mücadele kadınlar eşit, özgür ve haklarına kavuşmuş olmadığı müddetçe mümkün olmayacaktır!

İklim Değişikliğine Çözümler ve Kadınların Rolü

İklim değişikliğine çözümler alanında, bilimde, politikada, medyada, sivil toplumda ve sahada birçok kadın son derece başarılı çalışmalar yürütmektedir. Bizler bilim tarihinde birçok başarılı kadının bir kenara itildiğini, yıllarca emek verdikleri çalışmalarının erkekler tarafından tabiri caiz ise 'çalındığını' biliyoruz. DNA sarmalının keşfinde büyük emeği olmasına karşın adı bile duyulmayan Rosalind Franklin, Atlantik Okyanusu'nun dibindeki sıradağları keşfedip Dünya Gezegen'inin coğrafik oluşum aşamalarının keşfedilmesine sebep olan Marie Tharp gibi birçok bilim kadını erkin gölgesinde kalmıştır. Fakat kadının makûs talihi iklim değişikliğine çözümler alanında tersine dönmüştür. Bu alanda çok sayıda başarılı kadın olması umut vericidir. BİMÇD başkanlığından, önemli sivil toplum kuruluşu başkanlıklarına, bilimsel araştırma yapan kadınlar ve sahada adalet için çalışan kadınlara kadının gücü bu alanda her yeredir. Ne var ki, erkin doyumsuz güç arzusu bulduğu her fırsatı değerlendirmektedir. 'Mansplaining' (açıklama) bir erkeğin dinleyicisi kadına ve diğer dinleyicilerine kadına söz bırakmaksızın yanlış ya da doğru uzun uzun açıklamalar yapmasına verilen addır. Birçok kadının maruz kaldığı çirkin bir durumdur. Özellikle politikada gözlemlense de bilim alanında da sıkça rastlanılan bir durumdur. İklim değişikliği alanında da açıklamanın hatırı sayılır bir yeri vardır. Kadının rolünden bahsederken kimi zaman bu alanda çalışan bir kadın olarak açıklamaya değinmeden geçseydim hatırı kalırdı.

İklim değişikliğine karşı mücadele eden kadınlardan bahsederken en başta en cesurlarından başlamayı isterim. Size geçtiğimiz yıl 3 Mart'ta doğa

katilleri tarafından planlı bir cinayet ile katledilen Honduraslı, Goldman Çevre Ödülü sahibi çevre aktivisti Berta Cáceres'ten bahsetmek istiyorum. Berta Gualcarque Nehri üzerinde yapılacak hidroelektrik santral karşıtı kampanya yürüten etkili bir kadın aktivistti. Lenca yerlilerinin direniş önderiydi. Yöredeki birçok ekolojik kısıma sebep olacak projenin durmasını sağlamıştı bu sebeple sürekli ölüm tehdidi alıyordu. Korkusuzca direniş devam ederken, belki de tüm Latin Amerika ekoloji direnişlerine örnek olsun diye 2016 yılında Berta Cáceres zalimce katledildi. Berta aslında 1730 da Hindistan da Chipko eylemini başlatan Amirata ile aynı kaderi paylaşıyordu. 1730'da Hindistan Rajhatan Bölgesi Bishnoi Köyünde Amirata Devi isimli kadın 362 din adamı ile birlikte dönemin emirinin sarayına odun olması için kesilecek khejiri ağaçlarını kendi bedenleri ile korurken katledildi. Ağaçlara sarılarak gerçekleşen bu eylemin adı Chipko (Sanskritçe sarılma anlamına gelmekte) eylemiydi. O gün ağaçlara sarılan kadınlar katledildikten sonra Hindistan ormansızlaşma yüzünden tam dört asır boyunca birçok doğal felaketle karşı karşıya kaldı. NASA verilerine göre yüzyılın en sıcak yılı olan 2016 yazı boyunca aşırı sıcaklar yüzünden tüm dünyada en çok ölüm Hindistan'da gerçekleşti. 4

Gökşen Şahin'in EkoIQ Dergisi için yazdığı 'Doğanın Kadınları Kadınların Doğası' yazısında yaşam kaynakları olan zeytinliklerine kurulacak kömürlü termik santrallere karşı direniş gösteren Yırcalı kadınların tıpkı Chipko kadınları gibi ağaçlarına sahip çıktığını anlatmaktadır. Gökşen bizlere Yırcalı kadınların "ben o zeytinlere, yirmi senedir çocuğumdan iyi baktım" dediğini aktarmaktadır. Aynı yazıda kömürlü termik santrallere karşı büyük bir zafer elde eden Berta'nın cesaretine sahip Gerzeli kadınların sabah erkenden çocuklarını evde bırakıp direniş çadırına gittikleri anlatılmaktadır.

Oxfam'ın 2009 da yayımladığı 'İklim Değişikliği ve Cinsiyet Adaleti' çalışmasında yoksul Sahra Altı Afrika ülkelerinde kadınların cinsiyete dayalı bilgi ve kültürleri sayesinde iklim değişikliğine adaptasyonun uygulanmasında daha etkili oldukları bildiriliyor. Action Aid'in 2007 Kalkınma Raporunda ise Nepal ve Gana'dan kadınlar ile sel baskınlarında ve kuraklıkta su yönetimi ile ilgili çalışmalar yapıldığını ve bu çalışmalarda kadınların iklim değişikliğine adaptasyon kapsamında daha etkin yer aldıkları bildiriliyor. Oxfam Raporunda ayrıca Bangladeş'te sel felaketi sonrası yapılan çalışmalarda kadınların felaket sonrası durum yönetiminde,

hastalıklardan korunmada ve direnç göstermede daha etkin olduğu bildiriliyor. Buna sebep olarak da sosyo-kültürel olarak zaten Bangladeş toplumunda kadın olmanın yoksullukla eş değer olduğunu, normal hayatlarında da birçok olumsuz şart ile mücadele eden kadınların felaket sonrası yönetiminde daha organize oldukları bildiriliyor. Aynı raporda Hindistan köylerinden kadınlar ile yapılan çalışmalarda, zaten daha kötü beslenme, sağlık ve eğitim olanaklarına ulaşan kadınlar ile iklim değişikliğine uyum çerçevesindeki program ve projeler kapsamında çalışıldığında kadınların daha istekli, uyumlu ve becerikli olduğunun gözlemlendiği bildiriliyor. Oxfam raporunda Peru'da El-Nino felaketi yönetim çalışmalarında felaketi anlama ve yönetme kapasite çalışmalarında kadınların felaketlerden daha fazla etkilendikleri için daha etkin olduğu vurgulanıyor. Ayrıca El-Nino'ya karşı kadınların yerel temelde daha örgütlü olduğu da aktarılıyor. Bu raporda özetle Dünya'nın iklim değişikliğinden en çok etkilenen ülkelerinden saha çalışmalarından örneklerde kadınların hem felaket zamanlarında hem de adaptasyon program ve projelerinde daha organize, örgütlü, uyumlu ve istekli yer aldığı aktarılmakta.

Günümüzde uluslararası birçok kuruluş kadınlar ile birçok çalışma yapmaktadır. Düşük karbonlu ekonomi yaratma girişimleri, yenilenebilir enerjiye geçiş program ve projeleri, sürdürülebilir su yönetimi ve tarım program ve projeleri, ulaşımda karbon emisyonu olmayan çözümler bunlardan başlıcalarıdır.

İklim değişikliğine finansal çözümler ve kadının rolü başta uluslararası kurum ve kuruluşlar, finansörler ve devletler olmak üzere iklim değişikliğine çözümler alanında herkesin gündeminde önümüzdeki yıllarda daha fazla yer alacaktır.

Sonuç

Yukarıda birçok uluslararası kurum ve kuruluşun dünya genelinde yaptığı saha araştırmaları ve gözlemleri kadınların neden iklim değişikliğinden daha fazla etkilendiğine açıklık getirmeye çalışmıştır. Bu çalışmalar gösteriyor ki, Dünya'nın başlıca yoksul ülkelerinde kadınlar iklim değişikliğinden erkeklere oranla daha fazla etkilenmektedir. Aynı çalışmalar kadınların iklim değişikliği ile mücadelede anahtar rol oynadığını da ortaya koymuştur. Kadınlar hem sahada hem politikada hem karar alma mekanizmalarında

iklim değişikliği ile m¼cadele ve öz¼mler bakımından ne kadar etkin olduklarını ispatlamış durumdalar. İklim değişikliğine daha etkin öz¼mler için kadınlara eğitimde, politikada ve kaynaklara ulaşmada eşit imkânlar sağlanmalı, hatta yeteneklerine göre pozitif ayrımcılığa gidilmelidir. Yani kadınların eşit katılımı g¼vence altına alınmalıdır. Kadın haklarının iyileştirilmesi, daha fazla katılım ve imkân sağlanması çok kısa s¼rede b¼y¼k etkiler yaratmaktadır. İklim değişikliğine öz¼mlerde kadının etkin rol alması etkin öz¼mleri getirecektir.

Adalet ve eşitlik talebinin ne demek olduğunu belki de en iyi kadınlar bilmektedir. Kadınlar her zaman adalet için m¼cadele ettikleri için her şey için m¼cadele edebilmektedirler. Savaşları kadınlar durduracak benim en sevdiğim sloganlardan biridir. Bir adım daha ileri gidip şunu ¼nermekteyim; gezegeni kadınlar kurtaracak. Maalesef ki iklim değişikliğinin kısa bir s¼rede tamamen ¼nlenebilmesi m¼mk¼n değildir. Fakat iklim değişikliği ile m¼cadele için atılan her adım aynı zamanda hem kuşak içinde hem de kuşaklar arası adalet için atılmış bir adımdır. Adalet savaşçısı kadın ise iklim değişikliği ve adalet m¼cadelesi için olmazsa olmazdır. O halde şunu diyebiliriz; iklim değişikliği m¼cadelesinde adaleti kadınlar sağlayacak!

Sevgiyle.

Ocak 2017

Kaynakça

1. <https://public.wmo.int/en/our-mandate/climate> (Ocak 2017)
2. https://www.ipcc.ch/publications_and_data/publications_ipcc_fourth_assessment_report_synthesis_report.htm (Ocak, 2017)
3. <https://www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/global.html> (Ocak 2017,)
4. Gender and Climate Change: An Introduction, Edit¼r: Irene Dankelman, (2010) Earthscah in association with International Institute for Environment and Development
5. Climate Change and Gender Justice, Editor Geralinde Terry (2009) Practical Action Publishing in association with Oxfam GB.

-
6. The Gender Dimension of Climate Justice
EU Directorate General For Internal Policies Policy Department C: Citizens' Rights And Constitutional Affairs , (2015)
  7. <http://www.globalissues.org/news/2016/11/15/22648> (Ocak 2012)
  8. Adapting to climate change in Africa. Grace Adeniji, Jotoafrika. no. 6 (2011).
  9. İklim Değişikliğine Kadın Çözümleri, Gökşen Şahin, EKOIQ Dergisi Sayı :
, 29 Temmuz 2015
  10. Kadının Doğası Doğanın Kadınları, Gökşen Şahin, EKOIQ Dergisi Sayı :
, 7 Mart,
  11. Ekofeminizm : Kadın Doğa İlişkisi ve Ataerkillik, Oya Beklan Çetin,
Sosyo-Ekonomi Dergisi 2005-1

Uygarlığın Tohumu Köylü Kadının Sandığında

Gamze Göker

“Doğacak daha çok gün var. Güneş bir sabah yıldızıdır.”
- Henry David Thoreau

“Uygar Adam der ki: Ben Benim, ben Efendiyim, geri kalan her şey Öteki-dışarıda, altta, altımda, itaatkâr. Ben sahip olurum, ben kullanırım, ben araştırırım, ben sömürürüm, ben denetlerim. Önemli olan benim yaptığımdır. İsteklerim maddenin var olma sebebidir. Ben benim, geri kalanıysa uygun gördüğüm şekilde kullanılacak kadınlar ve vahşi doğa.”

Ünlü bilimkurgu ve ütopya yazarı “bilge kocakarı” Ursula Le Guin’in bu sözleri, yeşil hareketle feminizmin birlikteliğinden ortaya çıkan ekofeminizmin odaklandığı sorunun, ataerkilliğin çok güzel bir sağlaması. Bir soyu ortadan kaldırma anlamına gelen jenosid kavramından hareketle türetilen ekosid, ekosistemin tahribatını anlatmak için kullanılıyor. Kapitalizm ve ataerkilliğin elele vererek doğayı, ekolojik sistemi adeta altüst etmek için özellikle 1950’lerden beri çarpıcı bir fütursuzlukla yol aldığı aşikâr. Ekosistemi bireysel yarar ya da kar hırsıyla talan edenlerin yanı sıra; hem yeşil hareket içinde yer alanlara hem de çevre meselesini pek hesaba katmadan feminist mücadele verenlere söyleyecek bir sözü var ekofeministlerin: “Erkekler yeldeğirmenleri inşa ederken kadınların sessizce söz dinledikleri, ekmek pişirip kilim dokudukları bir ekolojik toplum istemiyoruz”! Ekolojist bakış açısıyla örülmüş bir feminizmi benimsemezsek, bu gidişle hak mücadelesi verecek bir dünya kalmayacak ellerimizde.

Diğer yandan ekofeministlerin eleştiri odaklarından biri de hükümetlerin yatırımcı kapitalistlerle işbirliği. Örneğin, Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından hazırlanan ve sanayi tesislerinin ruhsatı için gerekli olan çevresel etki değerlendirme raporlarında (ÇED) yalnızca doğal kaynaklar, doğa, biyolojik çeşitlilik üzerindeki değil bu işbirliğinin insanlar üzerindeki etkilerinin de göz önünde bulundurması gerekiyor. Ancak bu şekilde toplum üzerindeki eşitsiz etkiler ortaya konarak olumsuz dış etkenler üzerinde

düzenlemeler yapılabiliyor. İşte ekofeminizm tam burada gerekiyor. Plan, proje ve programlar uygulanırken toplumun yoksul ve dezavantajlı grupları üzerindeki etkileri özel olarak ele alınmalı ki sürdürülebilirlik, koruma ve o pek sevip toz konduramadığımız ‘kalkınma’ mümkün olsun.

Bu kitabın ilk versiyonunun yayımlandığı 2010 yılından bu yana genel olarak Türkiye tarımında ve özel olarak tohum politikalarında hızlı bir geriye gidiş olduğunu ifade etmek hüznü verici, konuya ilişkin raporlar bu gerçeği ortaya koyuyor. Artık tarım sektörünün yıldan yıla daraldığı, tarım ve gıda ürünlerinin ithalat oranlarının hızla arttığı, tohum şirketlerine bağımlı olmaya yazgılı bir ülke bizimki. Çünkü 2018’den itibaren çiftçileri tohum şirketlerine mahkûm edecek olan sertifikalı tohumun dışında tohumlara teşvik verilmeyeceği kararlaştırıldı. Gıda bağımsızlığımız kayboluyor. Yani o ilkokulda öğrendiğimiz “dünyada tarımı kendine yeten yedi ülkeden biri” olma özelliğinin yerinde yeller esiyor. Daha geç olmadan bağımsız, demokratik ve sosyal tarım politikalarının oluşturulması için harekete geçmek, süren hareketlere destek olma zamanı, tarım tümüyle iflas etmeden .

Kadın tarımın belleğidir!

Çevre sorunlarından birinci derecede etkilenen, yoksul olduğu kadar tüm gücünü emek olarak ortaya koyan köylü kadınların karar aşamalarında öncelikli bir pozisyonda yer almalarını sağlamak çok önemli. Çünkü geleneksel olarak kadınlar evin gıda güvenliğini sağlayan kişilerdir. Anadolu’da birçok kadın geçmişten bugüne sandıklarında sakladıkları tohumlarla biyolojik çeşitliliğin sürmesini ve daha da önemlisi kıtlık zamanlarının görece kolay geçmesini sağladılar. Türkiye’de aralarında çok sayıda kadının yer aldığı ve özellikle ellerinde nesilden nesile aktarılan tohum (İngilizce’deki heirloom sözcüğünün karşılığı olarak, evladiyelik, eski usul) bulduran köylü kadınlarla görüşüp yerel çeşitlerin pazara inmesini sağlayan tohum çalışma grupları var. Alanda çalışanların kırsal yaşamda yer alan kadın ve erkeklerin rol paylaşımıyla ilgili görüşleri ana hatlarıyla benzerlik gösterse de ayrıntıda değişiklikler dikkat çekici. Farklı konulara odaklanan bu gruplar ve onların kadının doğa ile ilişkisi hakkındaki görüşlerini aktarmak üzere yaptığımız çeşitli görüşmelerden süzülen değerlendirmeler faydalı olabilir . Örneğin sorularımızı yanıtlayan Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu Başkanı Abdullah Aysu’ya göre kadın tıpkı bilgisayar belleği gibi tarımın belleğini oluşturduğu için kadının tarım dışında bırakılması felaketimiz olur.

Kars'ta çalışma yapan Yer Gök Anadolu Derneği'nin devamı olarak kurulan Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği'nin 55 üyesinin 45'ini kadınlar oluşturuyor. Derneğin 55 üyesinin 10'u erkek, buna karşılık 5 kişilik yönetim kurulunun 3'ü erkek. Derneğin fiili yeni başkanı bir kadın: Zümran Ömür. Derneğin önceki başkanı İlhan Koçulu, özellikle kadın ağırlıklı bir yapıyı tercih etmelerinin nedenini şöyle açıklıyor: "Önce erkeklerle çalıştık. Erkekler para varsa var, yoksa yok. Doğayı sürdürme, analık içgüdüleriyle bağlantılı. Kadınlar kalıcı şeyler tasarlayabiliyorlar. Hatta dernek olarak geçiş aşamasını tamamladıktan sonra tamamen kadınlara devredeceğiz, sadece geçiş aşamasındaki bilgileri vermek için eski erkek üyeler var şu an."

Köylerinde 650 tür bitki bulunduğunu, ancak bugüne kadar doktorların, uzmanların yardımıyla 35 tıbbi türü üretmeyi öğrenebildiklerini söyleyen Zümran Ömür, nesli tükenmeye yüz tutan bitkilerin tohumlarını, örneğin kavılca buğdayının tohumlarını yeniden ürettiklerini belirtiyor: "Bizim köyümüz 2400 metre rakımlı bir köy, dolayısıyla kavılca buğdayını daha düşük rakımlı köylerde yetiştiriyoruz. Kavılca buğdayından bulgur yaptık. Hem aldığımız eğitimler hem büyüklerden gelen kültürümüzle bitkilerin neslini sürdürmek için elimizden geleni yapıyoruz. Her kadın kendi evinde geleneksel usullerle tohum saklıyor. Mesela ısırgan ya da labadanın tohumları dökülmeye yüz tuttuğunda tohumları topluyoruz, bez torbalarda saklıyoruz."

Dernek çalışmalarından önce doktora gittiğinde kendisini ifade edemeyen kadınların şimdi özgüveninin arttığını vurgulayan Ömür, köydeki kadınların iletişim, beslenme, sağlık ve Fransızca eğitimi aldıklarını hatırlatıyor: "Yerel TV'lerde, tüm kanallarda bizim derneğin kadınlara yer verdiler. Bu kadınlara köy halkı daha çok değer vermeye başladı. Kars'tan Türkiye'nin batısına hiç çıkmamış kadınlar bu çalışmalar sayesinde farklı yerler görmüş oldu. Buradaki kadınlar çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşiyor. Bir dil bir insan diye düşünerek dil eğitimi aldık. Aynı temada çalışan yurtdışındaki derneklerden kardeş dernekler seçtik. Bazı kadın arkadaşlarımız evlerini pansiyon haline getirdi." Zümran Ömür'ün önemle vurguladığı şeylerden biri kültürlerini kaybetmemek için aldıkları önlem oldu: "Yurtdışından yılda 20-30 grup kültür turizmi kapsamında gelmek istiyor ama biz ancak 7-8 ya da 10 grup-aile kabul edebiliyoruz. Aile içinde kendi ilişkilerimiz zarar görmesin istiyoruz. Kendi kültürümüz, ailemiz, her şeyden önemli bizim için, bizim özelliğimiz bu. İş paraya dönünce burası turist dolar. Çünkü derneğimizin

hedefi kırsaldaki kadının eşinin yanında yer alarak gelecek nesillere sağlıklı bir toplum bırakmak.”

“Her tohum değerlidir; annemin tohumu daha değerlidir; anneannemin tohumu en değerlidir”

Kars'ta hayvancılık yaygın olduğu için protein ağırlıklı beslenmeden kaynaklı sorunlar yaşanıyor. Bu sorunla mücadele etmek için dernek üyeleri mahallelerde yeşillik bahçeleri oluşturmuş . Derneğin mahalle birimlerinin sorumluları kadın. Aynı zamanda kadınlara ek gelir sağlayan tıbbi bitkilerin folklorik özellikleri var. Kars'ın çeşitli ilçelerinde, Türkiye'nin birçok yerinde olduğu gibi tohumlar kadınlar tarafından toplanıp saklanıyor. Tohumları saklamak ve nesli tükenmekte olan tohumları yaşatmak için kadınlar “kuyuya koyma”, “samana saklama” gibi çeşitli yöntemler uyguluyor. Tohumların kemiricilerden uzak tutulması gerekiyor. Samana saklamada arpa samanı kullanılıyor. Sebze ve meyve tohumları için özel bez torbalar yapılıyor, yüksek yerlere asılıyor. Kadınlar kızıyla, geliniyle, kız kardeşiyle birlikte çalışıp anaçlık tohumları eklele kendileri seçiyor. Bu zahmetli işi yaparak aynı zamanda soyu sürdürme sorumluluğunu üstleniyorlar. Bu da “doğal” iş bölümünün bir sonucu. İlaçlama yöntemlerini de kadınlar daha iyi biliyor. Peynir altı suyu, güntaçlı su ilaçlamada kullanılan karışımlar. Bu türden zahmetli işleri kadınlar yapıyor. Örneğin yanmamış kireç tozunu ustaca kullanıyorlar.

İlhan Koçulu'ya göre 25–30 yıldır devam eden, önceki kuşaklarla bilgi akışı kopukluğu yerel tohum kullanımını da bitiren nedenlerden biriydi. Herkes hazır tohum kullanmayı tercih ediyordu. Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği'nin çalışmaları sayesinde köyler arasında iletişim ve tohumluk kültürü yeniden canlanmış. Çok yakın zamana kadar ‘geri kafalı’ denen insanlara yeniden değer verilmeye başlanmış ve gençler o insanların dizlerinin dibine oturup onları dinlemeye, onlardan tohumlar hakkında yeniden bilgi almaya ve not tutmaya başlamışlar. Toprağın bereketini artırmak için yapılan bir töreni de aktaran Koçulu şu bilgiyi veriyor: “Bizde kurban kesildiğinde kurbanın kemikleri ilk ekim yapılan tarlanın başına gömülüyor, ondan sonra tohum atılıyor. Bu bir Şaman geleneği aslında, bereket getirsin diye yapılıyor. Kurban etini kendi sağlıkları için kullanıyorlar, kemikleri de toprağın sağlığını artırmak için. 300-400 yıldır özellikle Kürt köylerinde bu gelenek sürüyor.”

Koçulu, 2007'den bu yana köylerinde yaşanan gelişmeleri şöyle özetliyor: “Çalışmalarımız Ardahan ve Kars bölgesinde 26-27 köye yayıldı. Tohumlar ürüne dönüştü, pazar payı arttı. Dayanışmacı turizm ağı oluştu. Kadınlar sosyalleşti. Fransızca öğrendiler. Yaz okulu düzenledik, peynir yapma atölyeleri düzenledik. 26-27 köyde yerel ekonomi çalışması yaptık. Hep kadınlarla çalıştığımız için kadınların sosyal varlık olarak kabul edilirlilikleri arttı. Kadın Çiftçiler Yarışıyor, Girişimci Kadınlar, Turizmci Kadınlar gibi yarışmalara, etkinliklere bizim köyün kadınları katıldı, ve birinci oldular. Televizyon programlarına da katıldılar. Her zaman il dışı gezilere, faaliyetlere bizim köyün kadınları katılıyor. Dolayısıyla çevre köyler de onları örnek aldı. Zavot Eko-Müze'yi (Peynir Müzesi) kurduk. Dayanışmacı turizm çalışması başlattık, 12-13 ülkeyle ortak çalışma yapıyoruz. Oralardan gelen yabancı misafirler kadınlarda müthiş bir değişim yarattı. Fransızca öğrendiler. Coğrafi işaret alındı. Kafkas Üniversitesi'yle Boğatepe Özel Koruma çalışması yapıldı. Turizm kadınlar üzerinde en büyük etkisi olan çalışma alanı oldu.

Bitkilerle ilgili de çalışma yapıyorlar. Bitkilerin yağlarını çıkarıyorlar, sonra o yağlarla çay yapıyorlar. O yağlar ve çayları satıyorlar, iyi bir gelir kaynağı oldu. Erkekler, 'kadınların eline para geçince bizi dinlemez oldular, bizi takmıyorlar' diye şikayet ediyorlar, benim de bu durumun sorumlusu olduğumu söylüyorlar (gülüyor).”

Torbaya atılan düğüm sayısı...

Konuyla ilgili görüştüğümüz Meyve Mirası Grubu'ndan Neş'e Bilgin de, eski ve yeni kuşaklar arasındaki bilgi kopukluğuna dikkat çekiyor: “Bir keresinde bir armut ağacı yetiştiren yaşlı bir kadınla konuştuk. Kadın iki ayrı aşı yapmış ağaca. Ziraat mühendisi olan oğlunun bundan haberi bile yok! Yeni nesil sadece marketlerde satılan çeşitleri biliyor.” Aynı gruptan Esin Alice, Işın Taylor, Bodrum şehir merkezinde farklı yerel çeşitler içeren meyve ağaçlarının bir arada bulunacağı eğitim, tanıtım ve koruma amaçlı bir “Koleksiyon Bahçesi” oluşturacaklarını belirtiyor. Şimdiye kadar saptanan meyve ağaçlarıyla ilgili veritabanı bilgileri ve fotoğraflama çalışmaları sürüyor. Bunun yanı sıra, bu ağaçların yerinde ve yerel çevresi dışında korunmalarını sağlayacak çalışmalara devam ediliyor. Genetik örnekleme, aşı veya çelikleme ile çoğaltma çalışmaları yapılıyor. Yerel meyve çeşitlerinin

Bodrum pazarında özgün isimleriyle tanıtılmaları ve böylece tüketicide farkındalık yaratılması için çalışmalar yapıyorlar.

Kadınlar tohumları küçük bez keseler içinde saklıyorlar. Aşı işini ise erkekler üstlenmiş görünüyor. Bir nevi işbölümü yapılmış. Erkekler zanaatçı gibi çalışıyor ve para kaynağı olan işleri daha çok yapmayı tercih ediyor. Kadınlarsa daldırmaları (bir bitki üretim yöntemi) daha iyi biliyor. Türkiye'nin etnobotanik konusunda çalışma yapan sayılı isimlerinden Füsün Ertuğ da Buldanlı yaşlı kadınların tohumları bez torbalarda asarak sakladıklarını söylüyor. Hangi torbada hangi tohumun bulunduğunu ise köylü kadınlar torbalara attıkları düğüm sayısından ayırt edebiliyorlar. Tedavide kullanılan bitkilerin tohumlarını ve otları toplamakla kadınlar ilgileniyor. Abdullah Aysu, tohum bilgisinin kadında toplandığına ilişkin kısa bir anekdot aktarıyor: “Soma'nın Hatun köyünde bir karpuz kesildi. Evdeki amcadan tohumunu istedim. Bana 'ninenden iste, varsa o verir, ben bu işleri bilmem!' dedi. Nineye sordum, çatıya bağladığı tohumu bana verdi. Kırsalda kadının bu bilgisine saygı duyulur, ikincil görülmez.”

Görüştiğimiz kişilerin hemen hepsi kadınların işbölümünde tohum, bitki toplama ve saklama işini üstleniyor olmasını avcı-toplayıcı toplumdaki rol dağılımına bağlıyor. O dönemde erkekler avcı, kadınlar toplayıcı olduğu için aynı rol dağılımının bugün de devam ettiği varsayılıyor. Ancak 11 bin yıl öncesinde yapılan bu rol paylaşımının neredeyse hiç değişmeden halen devam etmesi çok şaşırtıcı değil mi? Tüm insan ilişkileri sosyal yapılar bunca çehre değiştirmişken kırsaldaki kadın erkek rollerinin el değmeden sürüyor olması hayli düşündürücü. Ancak bu konumlandırmanın büyük ölçüde tek tanrılı dinlerde tanrının açık ya da kapalı erkek olarak simgelenmesiyle neredeyse doğrudan ilişkisi var. Nitekim antropolog Carol Delaney, Tohum ve Toprak isimli kitabında Sünni bir Orta Anadolu köyünde yaptığı araştırmayla “yaratılış”la ilgili inanış ve simgelerin köylülerin, beden, cinsellik, evlilik, yeme-içme ve hanenin yeniden üretimindeki işbölümü üzerindeki etkilerini inceliyor ve diyor ki: “Erkeğin rahme tohumu bırakan yaratıcı; kadının da bunu besleyen toprak olduğuna inanılır. Tohum ve toprak -görünürde masum iki imge.- Oysa aralarında bir hiyerarşi var; erkeklere atfedilen yaratıcılık ve hayat verme gücü onları simgesel olarak Tanrı'ya yaklaştırırken, kadınların besleyici rolü onları Tanrı tarafından yaratılanla, yani dünya ile eşleştiriyor.” Delaney böylece, kimi coğrafyalarda biyolojik

yeniden üretimin değersizleştirilmesi ve böylece kadınların düşük bir statüye yerleştirilmesinin nedenlerini ortaya koymuş oluyor.

“GDO kadının emeğine el koymaktır”

Abdullah Aysu, genetiği değiştirilmiş organizmalı (GDO) ürünlerle aynı zamanda kadınların on bin yıllık emeğine el konulduğunu hatırlatıyor: “GDO, kadının deneyimine, ürettiği, sürdürdüğü emeğine el koymaktır. Biz bu bilgi aktarımının devamlılığını sağlamak için insanlarla görüşüyor ve kayıt altına alıyoruz. Gen bankasında saklamak doğru değil bizce.”

Doğa Derneği’nden Dicle Tuba Kılıç da kırsalda erkeklerin daha büyük ölçekli, güç gerektiren işleri yaptığını; çok iyi gözlem ve takip gerektiren, hata kaldırmayacak, incelikli işleri ise kadınların üstlendiğini söylüyor: “Müthiş bir planlama yeteneği gerektiren bu işleri kadınsal özellikler kolaylaştırıyor. Tohum ne zaman alınacak, hangi tohum seçilmeli, en sağlıklı tohum hangisi, bunu kadın biliyor. İlk çıkan ve köke en yakın domatesi takip ediyor, onu toplamıyor, olgunlaştıktan sonra kurutuyor ve tohumunu gelecek sene için saklıyor. Farklı zamanlar için elindeki tohumu planlıyor. Tohum takası kadınlar arasında yapılıyor. Erkek vakıf olamıyor bu işlere. Erkekler toprağın sürülmesi, hasat, işçilerin koordine edilmesi gibi işlerle uğraşıyorlar. Tohumla uğraşan erkekler de var elbette ama doğal bir işbölümü sonucu daha çok kadınlar ilgileniyor. Tohum hayati bir iş, kadınların yaptıkları işler hayati. O tarladan elde edilecek kazanç doğru tohumun seçilmesi ve ekilmesine bağlı. Tohum almak bilgi ve beceri gerektiriyor.” Elbette Kılıç’ın değindiği “doğal iş bölümü” konusunda söylenecek pek çok söz var. Keza, “kadınsal özellikler”in toprağın verimi ve tohumla ilişkisi de ayrı bir yazının konusu olabilir. Çünkü ekofeministlerin bir bölümü, pek çok feminist akımın reddettiği ve ataerkilliğin dayatması olarak kabul ettiği “kadınsal özelliklerin” bu yönüne sahip çıkıyor. Onlara göre doğanın ve yaşamın kaynak gücü tam da bu nedenle kadınların elinde. Dolayısıyla bu bir “kadınlık zaafına” değil, kadınlık gücüne işaret ediyor.

“Domatesin gandalı gundili seçilmeli!”

Tuba Kılıç, Erzincan Kemaliye’ye gidip tohumlarını külden saklayan Ümmügül Teyze’nin peşine düşmüş. 75 yaşındaki Ümmügül Teyze, tohumu alınacak

domatesin gantil gundili (birkaç göbekli) olanının seçilmesini öğütlüyor. Ümmügül Teyze, olgun ve sulu olan domatesleri tel süzgeçten geçirip odun külünün üzerinde kurutuyor. Kül ve domates çekirdeği karışımından küçük küçük poçıklar (toplar) yapıyor. Buna da “küllü poçık” deniyor. Kül, tohumların hızlı kurumasını sağlıyor ve bir sonraki ekilen domatesin ekşi olmasını engelliyor. Domates yaz boyunca her zaman tohuma alınabiliyor. Ekileceği zaman küller ufalanıyor ve doğrudan toprağa ekiliyor. Tohumluk domatesler dip gözelerden alınıyor. Çünkü bunlar cins oluyormuş. Bu aslında tüm sebzeler için geçerli. Sebzenin tohumluğunun köke yakın yerden alınması gerekiyor: “Mısırı da dip taraftan alacaksın, tanesi daha güçlü olur. Meyvede tam tersi geçerli. Meyvenin piçi (kötüsü) alt dallarda, iyisi ise üst dallarda bulunur.”

İşte Ümmügül Teyze’den birkaç ekim-dikim ipucu daha:

- Lahanayı fideden çıkarıp toprağa dikerken, bıçakla dibindeki sivri kökü kesmezsen büyük baş vermez.
- Acı olmaması için kıvırcık tohumunu bir gece sütte bekletip yıkamadan dikmek lazım.
- Yaban gülünün katmerlenmesi için başının beyaz yeri makasla kesilmeli.
- Süpürge otunun tohumu kurutulurken iyice ovalanmalı, yoksa saçaklı olmaz.
- Kabağın dip tarafından tohum alınırsa daha çok kabak verir.
- Bamyanın dalından tohumluk alınmaz, bedeninden alınması gerekir.
- Salatalık her sene başka bir yere ekilmeli, aynı yere ekersen yerini beğenmez, inat eder. Tohumu sadece güzün alınır.

“Toprak kadın, erkek hava, arada ateş oluyı”

Ümmügül Teyze, doğadaki dişi erkek dengesini ise şöyle anlatıyor: “Bahçede yetiştirdiğin her meyvenin bir de piçini (kötüsünü) bulundurman gerek. Bir bahçede çekirdeksiz dut olmazsa o bahçe iyi olmaz. Köpek incirinden bir oymak olacak ki bahçede meyve olsun. Her ağacın müsbetbenhisi (erkek cinsi) olmalı. Bal arısı erkek cinsine konar, bal alır, dişiye götürür. Çiçek zamanı rüzgar da ağaçları aşılır. Bahçe yaparken illa 2 cinsini ister. Toprak cinsi kadın. Erkek cinsi hava. Arada ateş oluyı.”

Buğday Derneği'nden Victor Ananias da toprağın dölleyicisi ve yetiştiricisi olarak kadının doğadaki rolünün önemli olduğunu vurgulayanlardan. Ananias kadının aynı zamanda toprak gibi bir işlev gördüğünü de belirtiyor: “Kırsal yaşam içinde kadın ve erkek arasında bir denge var. Kadın tohum atan, saklayan, tüketen eşit bir role sahip. Tohumu saklayan genellikle kadındır. Ama istisnai olarak tohum saklayan erkekler de vardır.”

Ananias, tohumun hemen sonraki sezon ekilmek üzere saklandığını hatırlatarak Buğday Derneği olarak temellerini attıkları Türkiye Tohum Ağı'nı öncelikle tohum takasını sağlamak üzere kurduklarını söylüyor: “Biz tohum takasını destekliyoruz. Çünkü yeni tohumların ortaya çıkmasını ve adaptasyonunu destekleyen bir süreç yok. Kadın adaptasyonu hisseden, bu süreci en yakından izleyen kişi. Kadında bu duygular çok güçlü.”

Ananias da kırsal çalışmalara kadının dahil edilmesinin önemine vurgu yapıyor: “Kırsal kalkınma çalışmalarında kadını dahil etmek o kadar zor değil aslında, istenirse yapılır. Biz Tatuta'da evin kadınıyla konuşmadan hiçbir zaman karar vermedik. Belki kadınlar erkekler karşısında çok rahat olamıyor. O zaman o ön görüşme süreçlerinde kadınlar kadımlarla, erkekler erkeklerle konuşuyor. Kadınların mutlaka onayı alınıyor. Tatuta'nın sorunsuz işleminin nedeni bu. Bu yöntem normal bir şekilde ilgili her projede izlenmeli, ekip buna yönlendirilmeli.”

Bitki zincirinin her aşamasında kadın var

Slow Food'un Ankara Konvivyumu'ndan yemek yazarı Aylin Öney Tan, kadının bitki zincirindeki rolüne dikkat çekiyor. Ona göre döngü kadında tamamlanıyor. Yani kadınlar ekiliyor, yetiştiriyor, topluyor, pişiriyor, tohumluk çıkarıyor, yeniden ekiliyor. Yemek yaparak ya da sağaltmada kullanarak kadın o bitkinin sonuçlarını görüyor. Anadolu'da bitkiyle tıbbi tedavi uygulanan ocaklar kadınlar tarafından yürütülüyor. Tan, kadınların bir tür “büyücülük” yaptığını söylüyor ve ekliyor: “Erkek bu halkanın dışında kalıyor. Kadın ve erkek arasındaki rol ayrımı etnik gruplar arasında da değişiklik göstermiyor. Bilgi anadan kıza aktarılıyor. Kızlar biraz elleri iş tutmaya başladığında o zincire dâhil oluyor, oysa erkek çocuk zincirin dışında kalıyor. Dolayısıyla kadın o zincirin korunmasında önemli faktör.”

Taşradaki insanların merkeze nazaran tohum konusunda daha bilinçli olduğunu düşünen Tan, köyden şehre göç edenlerin tohum bilgisini kaybettiğini ve bu bilgi kaybının önemini farkında olmadıklarını söylüyor.

Sebze, meyve, tahıl gibi belirli konularda uzmanlaşan gruplardan Muğla Meyve Mirası Grubu tümüyle kadınlardan oluşuyor. Boğatepe Çevre ve Yaşam Derneği'nin öncülü olan Yer Gök Anadolu Derneği ve Kirazlı Ekolojik Yaşam Derneği de biyolojik çeşitliliğe bu yolla katkı sağlayan gruplardan. Pembe Domates Ağı ise, Türkiye'nin dört bir yanında evlerinin balkonunda ya da bahçelerinde doğal yöntemlerle pembe domates yetiştirmeye çalışanlardan oluşuyor . Ankara'da bulunan Zeytinalı Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi de kadınların tarım alanındaki faaliyetlerinin son yıllarda daha görünür olmasına verilebilecek örnekler arasında yer alıyor. GDO'ya Hayır Platformu da ülkemizdeki ekoloji hareketinin önemli aktörlerinden. Yurtdışından başarılı örneklerden biri Slow Food'un 2001 Biyoçeşitlilik ödülünü Argan zeytinyağı ile kazanan Fas'taki Amal Kadın Kooperatifi , diğerleri ise Hindistan'dan Çeşitlilik İçin Çeşitli Kadınlar Örgütü ve uluslararası bir örgüt olan GRAIN .

Ekosidi engellemek için ekofeminizm

Ekofeminizm kadının doğayla güçlü bağına vurgu yapıp bu bağı sahipleniyor ve erkeklere de doğayla ilişkilerini güçlendirme çağrısı yapıyor ama kimi ekolojik feministler de, kadınların toplumsal yaşamdaki “evdeki melek” rolünün doğayla ilişkide “ekosistemdeki melek” olarak sürmesini eleştiriyorlar. Bu “iktidardan” arındırılmış, özcü konumlandırmaya karşı çıkanların eleştirisi şöyle özetlenebilir: “Kadınlar ne diğer kadınları ille de kız kardeşleri olarak, ne de yeryüzünü ille de bir ana olarak görürler; kadınlar çatışmaya, tahakküm etmeye ve hatta yeri geldiğinde şiddet kullanmaya muktedirler... Eğer kadın olmanın otomatik bir biçimde ekolojik bilinç sahibi olmanın, doğaya ve başkalarına zarar vermemenin garantisi olduğunu zannederseniz büyük bir hayal kırıklığına uğrarız.”

Öte yandan, Türkiye'den örneklerini de gördüğümüz gibi, birçok kültürde tohuma sahip olmak hayatın anahtarına sahip olmakla eşdeğer tutuluyor ve bu anahtarın kadında bulunduğu inanılıyor. Örneğin Meksika'da kadınların hayatın ışığını taşıdığı söyleniyor. Bu ışık, kadının kalbinde ya da gözlerinin

arkasında değil, doğumundan bile önce bütün tohum deposunun yerleştiği yumurtalıklarındadır.

En azından “sıradan vatandaş”, birey olarak yapabileceğimiz şeyi Victor Ananias Tohum Sever’in El Kitabı-Yerli ve Köylü kitabının önsözünde zengin bir sadelikle dile getiriyor:

“Bizim tohumlar için yapabileceğimiz en büyük iş; onlara sadakat göstermek, onları elimizde geleceğimizi tutuyor olmanın getirdiği sorumluluk ile saklamak, taşımak, paylaşmak, takas etmek ve sağlıklı toprakla, suyla tekrar tekrar buluşturmak olabilir ancak.”

Domatesi, salatalığı, kabağı tüketenler, onları yeniden üretebilme deneyimini kaybettiğinde, doğa tahribatının son noktasına varılmış olacak. O yüzden kadınların buna engel olabilecek tohum bilgisi ve sandıklarında sakladıkları GDO’suz, halis muhlis tohumlar tükenmeden bir şeyler yapmak lazım. Ekosidin geri dönülemez noktasında yapabileceğimiz tek şey ağlamak olmasın diye...

Kadınlar Üretirken Ekolojik Dönüşüm Gerçekleştiriyor: Kars'ın Boğatepe Köyü'nde Tıbbi Aromatik Yaşam Bahçeleri

Söyleşi: *Emet Değirmenci**

Bu yazıda Kars ili Boğatepe Köyü'nde kadınların yürüttüğü “Ekolojik Bahçecilik” projesini ele alacağız. Projenin ayrıntılarına inmek için derleme yapılırken yöre kadınlarına yöneltilen soruların yanında projeyi yürüten kadınların basına yansıyan bazı görüşlerine de yer verildi. Projeyi yürüten kadınların olaya nasıl baktıklarını kendi dilleriyle aktarmaları önemliydi. Projeyi yürüten ve projeye katılan kadınlara ÇEV-DER (Çevre ve Yaşam Derneği) başkanı değerli İlhan Koçulu vasıtasıyla ulaşabildik.

Proje; UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu) - KYF (Küçük Yatırımlar Fonu) - BTC (Bakü-Tiflis-Ceyhan Çevre Yatırım Fonu) programı desteğiyle ÇEV-DER çatısı altında 2007 yılı Kasım ayında başlatıldı. Söyleşiyi yaptığımız bir yıl içinde önemli aşamalar kaydedilmiş olması umut vericiydi.

Köylülerin Yaşam Bahçeleri olarak adlandırdığı proje, günümüzde etkilerini tecrübe etmeye başladığımız küresel iklim değişikliği dikkate alınırsa genelde köylülerin ve özelde kadınların ekolojik bilgeliklerini kayda geçirmek anlamında hayati önem taşıyordu.

Proje Nasıl Ortaya Çıktı?

Öncelikle projenin bütünlüğünü Koçulu'dan dinleyelim:

Bölgedeki çalışmalar bir proje kapsamında, bütünsellik içinde ve çeşitli başlıklar altında yürütülüyor. Tıbbi bitkiler bunlardan biri. Yerel tohumların yaşıatılması, köy bilgeliğine dayalı tarım alanlarının ve sulak alanların korunması, göçmen kuşlarla ilgili halkalama ve tür tespiti yapılması, botanik ve etno-botanik çalışmalarının yürütülmesi, köy yaşamının sosyal yanlarının geliştirilerek gençlerin sürece katılımının sağlanması en temel amaçlar.

Koçulu ayrıca üretimin, üretime dayalı ekonomik etkinliğin ve yaşamın sürdürülebilirliğinin ekolojik dengenin kalıcılığına ve biyoçeşitliliğin korunmasına bağlı olduğunu belirterek şunları ekledi:

Son yıllarda bölgede yapılan barajlar ve küresel ısınmanın etkisiyle ortaya çıkan iklim değişiklikleri bazı su kaynaklarının ve sulak alanların yok olmasına ve bitki türlerinin yaşam alanlarının tehlikeye girmesine yol açtı. Tüm bu değişiklikler hayvancılıkla uğraşan yöre halkının çayır ve meralardan faydalanma düzenini bozdu. Buna ek olarak, yerel üreticilerin ulusal tarım politikaları ile teşvik edilen yem bitkilerine yönelmesi çayır ve otlakları ekilebilir tarım arazisine dönüştürme eğilimini arttırmakta, çayır ve otlakların zamansız ve bilinçsiz otlatılması ve biçilmesi ise bitki çeşitliliğini etkilemektedir. Geleneksel olarak köy kadınlarının kazanç kaynakları peynircilik ve halıcılıktı. Halıcılık zamanımızda yok olmak üzereyken, gıda mevzuatındaki düzenlemeler nedeniyle bölgedeki peynir üretiminin evlerde yapılması yasaklanmış ve kadınlar yeni kazanç kaynakları aramaya başlamışlardı. Yöredeki ekonomik değeri yüksek veya nesli tehlikede olan değerli bitkilerin köy halkı tarafından çoğaltılması ve ürün olarak değerlendirilmesinin yukarıdaki sorunlara alternatif çözümler yaratacağı gibi ilave bir ekonomik gelir sağlayabileceği de düşünülmektedir. Proje alanındaki biyoçeşitliliği koruyup geliştirerek ekolojik ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlamak ve proje ilgi gruplarında kalıcı bir çevre dostluğu bilinci oluşturmak asıl amacımızdır. Projenin makro ölçekteki amacıysa bölgede başarılı bir sürdürülebilirlik örneği oluşturmaktır.

Proje kaynakları Avrupa Birliği'ne uyum yasaları kapsamında ellerinden alınan köylüye bir süreliğine de olsa çıkış yolu sağlamış gibi görünüyor. Şimdi ÇEV-DER yönetim kurulu üyesi Zümran Ömür'e kulak verelim (1):

2007 Haziran ayında YEGA (Yer Gök Anadolu Derneği) tarafından Kars çevresinde yürütülen “Sürdürülebilir Köy Projeleri” flora çalışmaları kapsamında yörenin bitki çeşitliliğinin çok zengin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Uzmanlar tarafından tanımlanan bitkilerin bir kısmının sağlığı destekleyen, rahatsızlıklara karşı önlemler öneren masaj yağları, kremler, merhemler, macunlar ve çaylar olarak tüketime dönüştürülebileceği, bir kısmının da süs bitkileri olarak yetiştirilerek köy halkına yan kazançlar sağlayabileceği saptanmıştır. Avrupa Birliği (AB) yasaları evlerimizde

yaptığımız süt ürünlerini de yasakladı. Kadınlar için gelir getirici bir şey kalmadı. En küçük ihtiyaçlarımız için bile kocalarımızın eline bakar olduk. Kızlarımızın çeyizlerini gönlümüzce hazırlayamıyoruz. Kadınlar olarak yeni gelir kaynakları araştırıp bulmaya zorunluyuz. Köyde kurduğumuz Çevre ve Yaşam Derneği vasıtasıyla bir araya gelip köyümüzde satmayı düşündüğümüz şifalı bitkilerin tohumlarını çayırardan toplayarak sonbaharda evlerimizin önündeki bostanlarda çoğaltacağız, bitkileri UNDP ve BTC desteğiyle kuracağımız kurutma atölyesinde kurutarak ve yağlarını çıkararak isteyenlere derneğimiz aracılığıyla satacağız. Ayrıca bu bahçelerde yetiştireceğimiz sebze ve yeşillik de bize para kazandıracak. Her hafta pazara vereceğimiz para cebimizde kalacak. Daha taze yiyecekler yiyerek daha sağlıklı beslenmiş olacağız. Şimdiye kadar bu işleri hiç yapmamış olmamız ve köyümüzün iki bin metre rakımda olması bizleri “Başaracak mıyız?!” diye endişelendiriyordu. Derneğimiz öncülüğünde yapılan bu eğitimlerle fidelerimizi nisan ayı başında evlerde yetiştirip mayıs ayında toprağa dikerek inşallah haziran ayında sizlere kendi bostanımdan yeşillik ikram edeceğim.

Proje Süreci ve Gelişimi:

Proje küresel iklim değişimi döneminde küresel bitki çeşitliliğinin korunmasını da amaçladığından önce bir dizi eğitim çalışması yapıldı. Ayrıca köy kadınlarına ek gelir sağlamak da hedefleniyordu. Böylece kadın inisiyatifi güçlendirilecek, projede karar alıcılar bizzat köyde yaşayan kadınların kendileri olacaktı. Kuruluştan bu yana dernek başkanı olarak görev yapan Zümran Ömür proje sürecini ve gelişimini şöyle anlatıyor (2):

Önce bitki yetiştirme eğitimleri aldık. Bilmediğimiz konuları öğrenmek çok güzeldi. Biz hayvancılıkla geçinen bir topluluktuk, bitkiler konusunda bilgimiz sınırlıydı. Yeni bir dünyayı keşfettik sanki. Burada yetişecek her bitki bizim gelecek için umudumuz demekti. Meğer ne denli zengin bir doğada yaşıyormuşuz da bizim bundan haberimiz yokmuş diye düşündüm. Her bir bitkiyi tanıdıkça ve yararlarını gördükçe hem bilgim hem de kendime güvenim arttı. Bundan sonra en büyük hedefimiz doğaya zarar vermeden, onunla uyumlu bitki toplulukları oluşturmak ve emeğimizle yeşerttiğimiz bitkileri en iyi yöntemlerle kurutup saklayarak ek bir gelir elde etmek. Biz erkeklerin karar aldığı bir toplulukta kendi kararlarımızı almaya ve uygulamaya çalışıyoruz. Köyün her mahallesinde bir grup kurduk, o gruplara

birer önder seçtik. Kadınlar yaptıkları çalışmalarını birbiri ile tartışıyor. Artık köyde dedikodu azaldı, bunun yerine bitkileri nasıl yetiştirebiliriz, tohumları nasıl çoğaltabiliriz ve nasıl yararlı kullanabiliriz gibi sohbet konuları başladı. Başta kimse bize inanmadı, “Dağ başında bitki mi yetişir?” dediler. Biz ısrarcı olduk çünkü en başta kendimiz buna inanmıştık. Bu bir inattı. Yaşamı değiştirme konusunda bir inattı. Şimdi ne oldu dersiniz! Tam 36 bahçede sebzeler ve tıbbi aromatik bitkiler yetiştirmekteyiz. Artık herkes emek verince olacakları gördü.

Boğatepe'nin Bitki Çeşitliliği

Proje için Boğatepe Köyü odak seçilmişti çünkü bitki çeşitliliği yönünden zengindi. İstanbul Üniversitesi Botanik Bölümü öğretim üyesi Dr. Neriman Özhatay, Boğatepe çevresindeki bitkilerin önemine değinerek şunları kaydetti (1):

Boğatepe ve çevresinin florası neden önemlidir? Neden özeldir? Çünkü bölgede çok farklı ve özel habitatlar (yaşam alanları) vardır. Bunlar:

- Alpin çayırları (yüksek dağ çayırları),
- Su kenarı bitki toplulukları, dağlık, nehir yatağı kısa boylu bitki toplulukları,
- Nemli mera ve boylu otsu bitki toplulukları,
- Kireçtaşı/kalkerli kayalık bitki topluluklarıdır.

Bu farklı ve özel habitatlarda yetişen bitkiler de doğal olarak özel ve nadirdir. Florasında çok sayıda soğanlı ve rizomlu bitki türü (geofit) yetişmektedir. Çok önemli süs bitkisi olarak değerlendirilen geofitlerden iki dağ lalesi türü *Anemone albana* ve *Anemone narcissiflora* bölgede yaygın olarak yetişmektedir. Bu bitkiler üretilerek ticareti yapılabilecek türlerdir. Hayvan yemi olarak önemli olan korunga, fiğ ve mürdümük (*Lathyrus* türleri) yaygın olarak yetiştirilmektedir. Kars ilinden adını alan *Lathyrus Karsianus*'a yakın olan bir diğer tür de alanda bol miktarda yetişmektedir. Boğatepe Köyü ve çevresinin tüm bitkilerini içeren bir envanter yoktur. Bölgenin florasının her mevsimde incelenmesi ve bitkileri tanıtan bol resimli bir kitabın hazırlanması gereklidir.

Şifalı bitkilerin üretimi konusunda tespit çalışması yapmak için Hindistan'dan bir uzman çağırılıyor. Geleneksel Hint tıbbı (Ayurveda) ve şifalı bitkilerle tedavi uzmanı Dr. T. G. Vinodkumar görüşlerini şöyle dile getiriyor (1):

Yörenin florası halen tanımlanmamış şifalı bitkilerle doludur. Bu bitkiler Anadolu halkı tarafından kullanılmalı. Araştırma sonucunda Boğatepe Köyü'nün, zengin florası, geleneksel yaşam şekli ve imece usulünü halen korumasıyla bu tip çalışmalar için uygun bir ortam oluşturduğu görülmüştür. Bitkilerle yapılacak çalışmaların topraksız ve hayvanı olmayan kadınlara ek kazanç sağlayabileceği düşünülmüş, köy halkının katılımıyla uygulamaların sürdürülebilirliği için ÇEV-DER harekete geçmiştir.

Öğreticiler tarafından YEGA öncülüğünde 2007 yılının Haziran-Ağustos ve Eylül aylarında uzmanlarla yapılan botanik ve etno-botanik çalışmalarının sonuçları anlatılır. Boğatepe Köyü'ndeki aromatik ve şifalı bitkilerin kültüre alınması projelendirilir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Çevre Yatırım Programı fonlarından destek sağlanacağı belirtilir. Bu desteklerle 2008 yılında Boğatepe Köyü'nde evlerin bahçelerinin adının "Bitkilerle Yaşam Bahçeleri" olacağı, Doğu Anadolu'nun ilk "Tıbbi Aromatik Bitki Bahçeleri"nin oluşturulacağı kaydedilir.

Boğatepe köylüleri proje ilerledikçe bitkilerin birer adı ve kimliği olduğunu ve yüzyıllarca değişik alanlarda kullanıldıklarını öğrenirler. Köy kadınları söyleşi yaptığımız dönemde yaklaşık 25 bitkinin özelliklerini ve yararlarını öğrenmiş durumdaydı. Öğretim programlarında aldıkları bilgileri kapı sohbetlerinde konuşarak birbirlerine aktarıyorlardı. Dernek üyelerinden Nigâr Koçulu çalışmaların gelişmesini aktarırken şunları dile getiriyor (2):

Yüksek rakımlı bölgelerden yerli sebze tohumları alarak bölgemize en uygun bitki yelpazesinin oluşturulması yönünde adım attık. Yemek alışkanlığımız değişti; eskiden hep et yedik, şimdi yetiştirdiğimiz bitkiler soframızı süslüyor.

Yöre Halkının Katılımı

Proje çalışmaları sadece yetişkinleri değil çocuk ve gençlerin de bilinç değişimini hedefliyor. Köy ilkokulu öğretmeni Ruhan Ömür çocukların

köyün değişiminde önemli bir halka olduğunu vurgulayarak çocuklarla yapılan çalışmayı şu sözlerle özetliyor (1):

Öğrencilerimize okulda bilinç geliştirme eğitimleri verdik. Onlara ekolojik döngü, biyolojik çeşitliliğin önemi, kırsal çevrenin ve yöresel bitkilerin korunması konularını aktardık. Onları tartışmalara ve karar almaya kattık. Endemik bitkilerin çoğaltıldığı bahçemizi çocuklarımızın emeği ile kurduk. Bu bahçeye kendileri isim buldu ve adını “Sevgi Bahçesi” koydular. Onlar gelecek demek, dönüşümün temeli demek.

Eğitim çalışmaları devam ederken Boğatepe köylüleri boş durmuyorlar, bitkileri kurutma ve paketlenme çalışmaları yapıyorlardı. Artık Boğatepe çeşitli uzmanların uğrak yeri haline gelmeye başlamıştı. Onların rahat konaklamalarını ve çalışmalarını sağlayacak konukevi köylülerin elbirliği ile bitirildi ve hizmete açıldı. Gelen uzmanlardan biri ÇEV-DER tarafından davet edilerek gönüllülük temelinde projeyi izleyen Filiz Aslan idi. Geçmiş dönemlerde çeşitli projelerde eğitimcilik ve koordinatörlük görevleri üstlenen Filiz Aslan, sekiz gün boyunca bölgede yaptığı gözlemlerini şöyle değerlendirdi (1):

Her şey heyecan verici, ev ev gezdiğimde kadınlarla selamlaştıktan sonra ilk konuşmaların yetiştirdikleri bitkiler üzerine olduğunu gördüm. Birbirlerine hangi sağlık sorununda neyi kullandıklarını anlatıyorlar. Pencere içlerinde yetiştirdikleri bitkileri gözleri parlayarak gösteriyorlar. Kendi düşüncelerini ifade etme konusunda hayranlık uyandıracak bir yetkinliğe ulaşmışlar. Bu proje her şeyden önce onları güçlendirmiş, kararlı hale getirmiş. Birbirleriyle iş yapma becerisi gelişmiş durumda. Ancak süreç çok hızlı geliştiği için kimi eksiklikler de yok değil. Çalışmalara karşı yoğun ilgi ve özlem var... Dernek yönetim kurulundaki kadınlar günlük yaşamlarında çok yoğun bir çalışma içindeler, köy yaşamının ağırlığını üzerlerinde taşıyorlar. Çalışmalara destek verecek diğer kadınlara ulaşacak zaman bulmakta zorlanıyorlar. İklim koşullarına ve yüksek rakıma da dikkat çekmek isterim. Bitki yetiştirmeyi zorlaştıran ve günlük yaşamda daha çok emek gerektiren bir coğrafya burası... Buna karşın bir yandan doğayla baş etmeye çalışan diğer yandan doğayı koruyarak zenginleştirmeye gönül veren kadınların yeri.

Sorularımızla projenin diğer ayrıntıları konusunda başka kadınların sesine de yer vermeye çalıştık (3):

Emet Değirmenci: Öncelikle sizi tanıyıp, köyünüzü ve projeyi bir de sizden öğrenebilir miyiz?

Emine Zavutçu: Ben Emine Zavutçu. 1978 Kars doğumluyum. Lise mezunuyum. Evli ve iki erkek çocuk annesiyim. Ev hanımıyım. Eşim çiftçilikle uğraşiyor. Ailemle birlikte Kars Büyükboğatepe Köyü'nde yaşıyorum. Kars Büyükboğatepe Köyü tarıma elverişli, sulak, düzlük bir araziye sahiptir. Genellikle köyümüzde hayvancılık yapılır ve geçim bu yolla sağlanır. Köyümüzde kadınlar tarafından eskiden dokumacılık ve halıcılık yapılırdı. Sonradan kadınlar evlerde peynir üretimi yapmaya başladılar. Kaşar peyniri yapılıyordu. Fakat maliye tarafından yasaklanınca köyümüz kadınları peynir yapımını sonlandırmak durumunda kaldılar. Daha sonra İlhan Koçulu'nun da desteği ile organik tarıma yöneldik. Çevre ve Yaşam Derneği olarak projemiz, çevremizde doğanın bize sunduğu birbirinden değerli şifalı bitkileri tanıyarak onları hayatımıza katıp sağlıklı bir yaşam sürdürebilmek ve bunun yanı sıra maddi açıdan da kazanç sağlamak amacını taşıyor.

E.D. : Köyünüzde ekolojik bahçeciliğe tam olarak ne zaman başladınız ve neler yetiştiriyorsunuz?

E.Z. : Köyümüzde tarıma Mayıs 2008 tarihinde başladık. İlk olarak uzmanlar eşliğinde fidelerin nasıl ekileceğini öğrendik ve buna istinaden “şaşırtmayı” öğrendik. Domates, biber, kabak, salatalık, fasulye, mısır, patates, marul, tere, maydanoz, havuç, dereotu, aşotu, turp, beyaz lahana ve yeşil soğan yetiştirdik.

E.D. : Paketlediğiniz ürünleri satmak maddi desteğin yanında size ne tür manevi yararlar sağlıyor?

E.Z. : Paketlediğimiz ürünleri satmak öncelikle manevi olarak bizi çok mutlu etti. Üretmek insana haz veriyor. Ancak yetiştirdiğimiz sebzeleri ilk yıl için kendimiz tükettik. Fakat çevreden topladığımız şifalı bitkileri satışa sunduk. Bu da maddi bir getiri sağladığı için bizlere gurur verdi. Çünkü köylü kadınların da güzel şeyler yapabileceğini çevremize göstermiş olduk.

E.D. : Projeye başladığınızdan beri aile ve toplum içindeki konumunuzda değişiklik oldu mu? Örneğin, bu proje vasıtasıyla gelir elde ettiğiniz için saygınlığınız arttı mı?

E.Z. : Bu projeye başladıktan sonra aile ve toplum içindeki konumumuzda değişiklik oldu. Yetiştirdiğimiz sebzeler beğeni gördü. Eşim tarafından takdir edildim. Köyümüzün işleri ağır olduğu için özel bir çaba gerektiriyordu. Çünkü işlerin yoğunluğundan fırsat bulup organik tarımla ilgilenmek gerçekten özveri isteyen bir durumdu. Bu nedenle köy halkı tarafından da övgü aldık. İşin maddi yanı ise aile bireyleri tarafından sevinçle karşılandı.

E.D. : *Kimyasal gübre ve diğer tarım ilaçları kullanmadan tamamen geleneksel ekolojik yöntemlere dayanan bu etkinlik hakkında başka neler söyleyebilirsiniz? Ürünleri kendiniz de kullanıyor musunuz?*

E.Z. : Bu projenin organik olması bizim dikkatimizi çeken ilk unsurdu. Gönül rahatlığıyla ürünleri bizler de tükettik. Çocuklarımızın beslenmesine büyük katkısı oldu.

E.D. : *Ürünleri yetiştirme sırasında özellikle kadınlar arasında yardımlaşma, paylaşma ve dayanışma arttı mı?*

E.Z. : Kooperatif olarak kadınları bu projeyi inandırmak ve projenin faydalarını anlatmak zaman aldı. Ama sonunda başardık. Kadınlar arasında yardımlaşma ve dayanışma arttı. Birbirimize işin inceliklerini hiç yorulmadan severek anlatıyoruz. Ayrıca fidelerimiz büyüdükçe aramızda yarış da başladı. En güzel fideyi kim yetiştirecek diye kendi aramızda tatlı bir oyun kurduk.

E.D. : *Bize biraz da gözlemlerinizden bahsedebilir misiniz?*

E.Z. : Gözlemlerimden bahsedecek olursam, köyümüzün yaşlı kadınları bize inanmadılar. Ancak uzmanlar ve eğitmenler eşliğinde çıkılan bu yolda işin ciddiyetini anlayarak kendileri de sonradan projeye katıldılar. Esasında bu yıl maddi bir getiri bekleyerek başlamadık. Deneme amaçlıydı ilk yılımız. Bulduğumuz memleketin iklim koşullarının ağır olması nedeniyle ciddi endişelerimiz vardı, “Verdiğimiz emeklerin karşılığını alabilecek miyiz?” diye. Ama başarılı olduk. Projeden her zaman her yerde gururla bahsediyorum. Katılım sayısının çok olması için. Temennimiz de bu zaten.

Aşağıdaki sorulara da Zümran Ömür projeye gönül veren tüm kadınlar adına kolektif yanıt vermeyi yeğledi:

Emet Değirmenci: *Sizin ekleyeceğiniz başka ilginç gözlemler vardır*

mutlaka. Onları bizimle paylaşmanız mümkün mü? Örneğin yurdun başka yerindeki kadınlara benzer bir proje başlatmalarını önerir misiniz? İnsanlara vereceğiniz mesaj ne olabilir?

Zümran Ömür: Ben Zümran Ömür. Dernek yönetim kurulu başkanı olarak diğer üyeler Nigar Koçulu, Eylem Aydar, Gülgez Gökçe ve Zennure Matsar’la sizin sorularınız temelinde söyleşiler yaptım. Emine Hanım’ın yazdıkları için özeti. Çalışmaların amacı iklim değişikliğinin bölgedeki etkilerinin bilince çıkarılıp yaşamın eko döngüdeki değişikliklerle uyumunu kolaylaştırmak, biyoçeşitliliğin önemi ve yaşatılması. Beslenmede ağırlık hayvansal gıdalardı. Bu tutumu değiştirmek için ve köyde topraksız ve aile reisi (eşini kaybetmiş) kadınlara ek gelir sağlamak amacıyla şifalı ve aromatik bitkilerin yetiştirilmesi ve kurutulması konusunda atölye çalışmaları yapıldı. İlk yıl olmasına rağmen 5.000 TL civarı gelir elde ettiler. Satış Kars’taki yerel ürünlerin satıldığı bakkallara, hamamlara (aromatik bitkisel yağlar aldılar), İstanbul’daki sağlıklı yaşam gruplarına, adil yaklaşım içinde olan aktarlara yapıldı. Önümüzdeki yıllarda eğitim, üretim ve pazarlamayı destekleyen daha geniş kapsamlı çalışmalar planlamaktayız.

E.D. : Çabalarınızı bizimle paylaştığınız için çok teşekkür ederiz.

Z.Ö. : Her şey için ben de çok teşekkür ediyorum.

Sonuç Yerine:

Kars’ın Alp ikliminin hâkim olduğu yüksek ovalarında (yaklaşık 2.200 m) varlığını sürdürmeye çalışan bu gerçek öykünün özü kadının karar alma mekanizmalarında var olmasını teşvik etmektir. Kitabımızın ilk baskısını kadın arkadaşlarımızın kızlarının dahi satır satır okumuş oldukları haberini aldık. Onların kendi yaşamlarını değiştirip özgürleşme yolunda önemli adımlar atmaktada olduklarına inanıyoruz.

20. yüzyılın son çeyreğine kadar Anadolu köylüsü kendine yeter konumdaydı. 21. yüzyılda ise küçük çiftçiler endüstriyel tarım işletmeciliğinin “Büyü ya da yok ol!” şiarını çürütmekteler. Bu kadınlar, dayanışma ve yeniden bağlar kurmakla kolektif ruhun birçok şeyin çözümü olabileceğini göstermekteler. Unutmayalım “birlikten kuvvet doğar” anlayışı da her zaman gündemde! Kapitalist küreselleşmeye Boğatepe köylülerinin, daha net bir şekilde

kadınlarının, verdiği yanıt ortada. Tüketim odaklı ve kutuplaşmış dünyaya böyle bir değişim örneği göstermek de mümkün. Üretilenler geçim derdinden dolayı öncelikle pazar için olsa da kadınlar ekolojik beslenmeyi ve çocuklarını sağlıklı büyütmeyi amaçlıyorlar. Umarız tutundukları dal onları uzun süre taşır. Uzun süren karlı kış koşullarında günlük yaşamın ağırlığını taşıyan Boğatepe kadınları günde 18 saate varan yaşam mücadelesi öyküleriyle ekolojik bilgeliklerini gelecek kuşaklara taşımaya daha nice yıllar devam edecekler. Yeni nesle bitkilerin kimliğini ve nasıl büyütüldüklerini aktarmak ise takdire şayan önemli bir çaba!

Kaynakça

1. Kars'ın Merkeze Bağlı Boğatepe Köyü'nde Doğu Anadolu'nun İlk Tıbbi Aromatik Bahçeleri Oluşturulacak; İhlas Haber Ajansı (İHA), 29 Şubat 2008.

2. Kars'ın Merkeze Bağlı Boğatepe Köyü'nde Doğu Anadolu'nun İlk Tıbbi Aromatik Bahçeleri Oluşturulacak;

<http://www.lpghaber.com/Kars%E2%80%99in-Merkeze-Bagli-Bogatepe-Koyunde-Dogu-Anadolu%E2%80%99nun-Ilk-Tibbi-Aromatik-Bahceleri-Olustrulacak--haberi-34884.html>

3. Kars Boğatepe Ekolojik Bahçeler Söyleşi Notları; Emet Değirmenci, 5 Ekim 2008.

* Projenin varlığından ilk olarak 2010'da Açık Radyo Toprak Ana program yapımcısı Cem Birder vasıtasıyla haberdar oldum. O dönemki dernek başkanı İlhan Koçulu, sağ olsun, kadın arkadaşlara ulaşmamda çok yardımcı oldu. Kendisine ve söyleşiye katılan tüm kadınlara teşekkür ederim.

Nükleer Karşıtı Hareket İçinde Kadının Yeni Dünyayı İnşa Etme İmkânı

Pınar Demircan

Kız Çocuğu

*Kapıları çalan benim /kapıları birer birer. /Gözünüze görünemem /
göze görünmez ölümler./Hiroşima'da öleli oluyor bir on yıl kadar. /
Yedi yaşında bir kızım büyümez ölü çocuklar/Saçlarım tutuştu önce,
gözlerim yandı kavruldu./Bir avuç küll oluverdim,
küllüm havaya savruldu.*

*Çalıyorum kapınızı, /teyze, amca, bir imza ver. /Çocuklar öldürülmesin
/ şeker de yiyebilirsiniz.*

-Nazım Hikmet (1956)

Nükleer tehlikeye dair his ve düşüncelerimin temelinde yer alan bu Nazım Hikmet şiiriyle karşılaştığımda, “Kız Çocuğu”ndan daha küçüktüm. Beni gözyaşlarına karışıp mısralarda akmaya bırakan bu şiirin, büyüklerime okuttukça belleğime yerleşirken gelecekte nükleer karşıtı çalışmalarımın ve mücadele yolculuğumun başlangıç noktası olacağını bilmiyordum. “1986 yılında Ukrayna’da meydana gelen Çernobil Nükleer Santral Kazası nedeniyle Kız Çocuğu”nun, radyasyon mağduru olan diğer çocuklarla yolunun kesiştiğini, izleyen yıllarda bilim dergilerinde görüp hayretle incelediğim mutasyona uğramış insan, hayvan ve bitki fotoğraflarının da yine Kız Çocuğunun yaşadıkları ile bağlantısının olduğunu daha sonra anlayacaktım. O yıllarda, her sabah içilen çayın görüntüsü sofradan silinirken, annemin bana balık yedirme girişimleri de ilginç şekilde son bulacaktı... Üniversite çağına geldiğimde öğrenmeyi seçtiğim ikinci yabancı dilin Japonca olmasının ise beni yıllar sonra Hiroşima’daki Küçük Kız Çocuğunun anısına sahip çıkmaya yönelteceğini nereden bilebilirdim? Nitekim bu, bana 2011 yılında Japonya’da meydana gelen deprem ve tsunaminin ardından izi yüzyıllarca kalacak olan Fukuşima Nükleer Felaketi üzerinden nükleer santrallere ve onun içinde bulunduğu nükleer zincire dair gerçek yüzünü

anlatma misyonunu yükleyecekti. Küçükken gözyaşını silemediğim “Kız Çocuğu”nun elinden tutabilmeye başlamıştım artık. Biraz da bu nedenle kişisel geçmişimden geriye bakınca tünelin ucunda yaşanan haksızlığın ve çaresizliğin timsali olan “Kız Çocuğu”nun nükleer felaketler meydana geldikçe harlanan kor ateş gibi yandığını görürüm.

Dünya genelinde, nükleer santrallerin geri dönüşü olmayan felaketlere yol açtığı en net Çernobil Nükleer Santral Kazası ile anlaşılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)’nin 1945 yılında iki yüz elli bin insanın yaşamını söndürmek ve bir o kadarının da hayatını süründürmek pahasına Hiroşima’ya attığı atom bombasıyla yayılan radyasyonun dört yüz katını açığa çıkarmış olan Çernobil Nükleer Santrali’ndeki patlama Avrupa’da on yıl içinde sekiz milyondan çok insanın yaşamını bugün de devam eden şekilde olumsuz etkilemiştir. Etkiler ülke sınırlarını tanımamış, meydana geldiği Ukrayna’nın Pripyat kasabasından kuş uçuşu bin kilometre mesafede yer alan Trakya’ya ve ardından Karadeniz’e ulaşmıştır. Radyasyon yüklü bulutların izleyen süreçte, Trakya ve Karadeniz şeridi üzerine boşalarak doğum anomalilerine, kanser vakalarında artışa neden olduğu konuşulmaya başladığı zaman itibariyle, Karadenizlilerin deyimiyle beş-on yıl sonra, bugün de devam eden şekilde “her hanede bir kanser vakası” olacaktır. Ukrayna’dan yükselen radyasyon özellikle Trakya ve Karadeniz insanına büyük korku ve endişe saldığı için, balıkçılar üç yıl Karadeniz’de balığın yenmediğini tüm hasılatı İstanbul’a gönderdiklerini anlatır. Radyasyon tespit edilince ihraç edilmesi yasaklanan fındık kışlada ve okullarda bedava olarak dağıtılır, radyasyonlu yağmurlar yağdıktan sonra toplanan çay ise dönemin siyasi iktidarının yönlendirmesiyle önceki dönemin temiz mahsulü ile karıştırılarak piyasaya sürülür. Tüm bunlar yaşanırken o dönemin Sağlık Bakanı Cahit Aral “çayda radyasyon yoktur”, Başbakanı Özal “radyoaktif çay daha lezzetli”, Cumhurbaşkanı Kenan Evren ise “biraz radyasyon kemiklere iyi gelir” beyanları hafızalara kazınır. Resmî kurumlar tarafından felakete istinaden bir analiz veya bilimsel bir araştırma yaptırılmadığı için radyasyonun Türkiye’deki etkisi ispatlanamamışsa da 2000 yılında Türk Tabipler Birliği tarafından gerçekleştirilen bir çalışma, Çernobil Felaketini izleyen yıllarda kanser vakalarında artış olduğuna işaret eder.

Çernobil Nükleer Felaketi’nin etkileri devam ederken kaza tarihinden yirmi beş yıl sonra dokuz şiddetindeki depremin ve on beş metrelik dalgalara yol

açan tsunaminin tetiklemesiyle meydana gelen Fukuşima Nükleer Felaketi unutulmaya yüz tutmuş nükleer santralleri ve risklerini yeniden tartışmaya açar. Yüzyıllarca yıl sürecek olan radyoaktif kirlilik resmi kaynaklara göre Hiroşima'ya atılan atom bombasının yaydığı radyasyonun yüz altmış sekiz katının yayılması, okyanus ötesi dahil milyonlarca insanı, ekosistemin parçası olan tüm canlı yaşamını tehlikelerle karşı karşıya bırakmıştır. Kaldı ki nükleer santralden sızıntı devam ettiği için söz konusu etkiler her geçen gün büyümektedir. Felaketin boyutlarının ürkütücülüğü karşısında kamuoyuna bilgi verilmesi bir yana, bilim insanları ve teknokratlar eliyle gerçeklerin halktan gizlendiği anlaşılmıştır. Mamafih nükleer felaketin başlamasıyla siyasi iktidarın ilk icraatı Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA) tarafından tayin edilen 1 Milisievert sınır dozunu 20 Milisieverte çıkartmak olmuş, devlet radyasyon ölçümlerinde objektif davranmamıştır. Sorunlar ada ülkesi olsa da Japonya ile de sınırlı kalmamış, her gün santralde oluşan radyoaktif sular silolarda biriktirilse de denize sızdığı için yedi yıldır üç yüz ton radyoaktif su deniz yoluyla ABD'nin batısında Kaliforniya kıyılarına kadar ulaşmış bulunmaktadır. Siyasi iktidar Fukuşima'dan resmen tahliye etmiş olduğu yurttaşlara ödediği tazminat yükünden ve suçlu psikolojisinden kurtulmak isteğiyle halkı evlerine geri dönmeye çağırmaktadır. Diğer taraftan aynı siyasi iktidar Fukuşima'da 7 yıl sonra yine tespit edilen 7 Sievert dolaylarındaki ölümcül doz radyoaktif kirliliğe rağmen Tokyo 2020 Olimpiyat oyunları için mağdurlara tazminat olarak ödemekten kaçındığı milyonlarca dolarlık maliyeti üstlenebilmektedir.

Fukuşima Nükleer Felaketi, Einstein'ın, insan eliyle yaratılan Atom bombasının Hiroşima ve Nagazaki'de yarattığı tahribatın boyutlarını "teknoloji insanlığı geçti" sözüyle de anlatmak istediği gibi, araç olarak kullandığımız teknolojinin amaç haline geldiğini ve yaşamı geri dönüşü olmayacak şekilde sonlandırabildiğini bir kez daha göstermiştir. Nitekim radyoaktif kirliliğin insan sağlığı üzerindeki etkileri Çernobil Nükleer Felaketiyle tecrübe edildiği üzere beş on yıl içerisinde daha iyi anlaşılmaktadır. Nükleer kaza meydana gelmeden önce içilmesi için idari yönetimlerin dağıttığı iyot hapları kifayetsizdir. Tiroit kanseri iyot hapıyla önlenirse dahi Nükleer Bilgilendirme Kurumu/Nuclear Information and Resource Service (NIRS) raporuna göre radyasyona bağlı olarak başka kanser türleri, lösemi, üreme problemleri, kalp krizi, kalp hastalığı, düşük ve mutasyona bağlı rahatsızlıklar da meydana gelebilmektedir. Fakat radyasyon bizi ona maruz bırakan sistemden daha

adildir, tehditkâr yapısı itibariyle ırk, dil, din, sınıf konusunda ayırım yapmaz fakat fiziksel etkiler yeni risk konumlarını ortaya çıkarmaktadır. Zira IAEA bir milisievert sınır dozunu otuz yaşında beyaz bir erkeğin yapısına göre tayin etmiştir. Özetle söz konusu yeni risk konumları için belirleyici faktör yaş ve cinsiyet olurken bilimsel çalışmalarla da ispatlandığı üzere radyasyon özellikle kadınları ve büyüme çağında oldukları için çocukları daha fazla etkilemektedir.

Nükleer santraller, kaza olsun olmasın üretim operasyonunun bir parçası olarak radyoaktif partikülleri havaya salar. Almanya’ da 1980-2003 yılları arasında nükleer santral tesislerine yarıçapı beş kilometre mesafe içinde gerçekleştirilen bir araştırma ise nükleer santraller ile çocukluk çağı lösemi vakaları arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Çernobil felaketinin ardından normal şartlarda milyonda bir görülen çocukluk çağı tiroit kanseri vakalarında artış olduğu anlaşılmış, ilk defa nükleer santrallerle çocuklarda görülen tiroit kanseri arasında korelasyon olduğu ispatlanmıştır. Kadınlar açısından ise Amerika’da 2006 yılında yapılmış bir çalışma da radyasyona maruziyet halinde kadınların kanser olma riskinin erkeklere göre iki kat yüksek olduğunu göstermektedir. Özellikle hamilelikte düşükler yaşanabilmekte veya zorunlu kürtaj ile karşı karşıya kalılabilmektedir.

Ekosisteme karışan radyasyonun doğada yarattığı tahribat, bu sistem içinde özellikle kadın ve çocukların kırılganlığı birlikte düşünüldüğünde, kadınların ve çocukların arasında bir kader ortaklığı bulunduğunu gösterir. Patriarkal sisteme eklemlenen kapitalizmin sanayileşme ile yıkıcılığının ulaştığı boyutlar, maruz kalınan risklerin büyüklüğü, risklerin tüm yaşamı tehdit eder hale gelmesi aynı sistem içindeki kadının ezilmişliğine ve/veya tecavüze uğramasına da benzer. Ekofeminist yazar Vandana Shiva uğranılan haksızlığı bir adım öteye götürerek “doğanın tahribatı egemen kalkınma modelinin ayrılmaz bir parçasıdır ve bu aynı zamanda, kendilerinin, çocuklarının, ailelerinin geçimini sağlamak için doğaya bağımlı olan kadına karşı şiddet” olarak tanımlar. Zira kadın evi, ailesi için besin, temizlik ihtiyaçlarını sağlamaya çalışırken karşılaştığı tehdit ölçüsünde temiz hava, su, toprak savunusuyla ekolojik aktivizmi yürütmektedir. Denebilir ki feminist harekette kadın kendini koruduğu gibi annelik hakkıyla da feminist hareketin bir parçasıdır. Kadınlar arasında birleştirici element olarak görüldüğü için yaşam hakkı iddiası dahil birçok hak iddiası da annelik

üzerinden yürütülebilmektedir .

Tarihten örnek verirsek 1 Kasım 1961 tarihinde atmosferik nükleer denemelerin durdurulması için gerçekleştirilen eylemle vücut bularak dünyanın çeşitli ülkelerinden 50 bin kadının katılımıyla kurulan Women Strike for Peace (WSP) hareketinin çıkış noktasını çocuklarının sağlığından endişelenen annelik refleksi olmuştur. Ancak WSP'nin bu protestosu nükleer silahların yasaklanma anlaşmasına zemin hazırladığı gibi, etkileri 1980-1990'lara kadar Barış Hareketi içinde de hissedilmiştir. Fukuşima Nükleer Santral Felaketinin başlamasıyla "Nükleere Karşı Fukuşima Kadınları" bu talihsizliğe meydan okuyan, tüm bu olup bitenler için hükümete hesap soran bir hareket olarak ortaya çıkar ve kadınlar ülkedeki tüm nükleer santralleri kapattırmak amacıyla protestolar düzenler. Kadınlar geleceği şekillendirecek olan çocukların (kendi çocuğu olsun olmasın) sağlıklı beslenmesinin elektrik enerjisiyle aç şehirli sınıfın ihtiyacının giderilmesinden çok daha önemli olduğunu haykırır. Nükleer felaketten sonra hükümetin ilgilenmeyerek köşelerinde acı çekmesini beklediği kadınlar sokak ve meydanları "işgal eylemleri"ndeki gibi doldurur. "çiçeğe dokunma!" Bir anne dışarda oynamakta olan çocuğuna bu şekilde seslendiği için büyük acı çektiğinden bahseder ve sözlerine şöyle devam eder "radyasyonu göremezsiniz, koklayamazsınız. Biz Fukuşima Anneleri evlatlarımızı bu görünmez tehlikeden korumaya çalışıyoruz". Japon toplumu ve kültürü içerisinde erkekten her zaman birkaç adım geride duran Japon kadını, anne olanlar ve olmayanlar, bir arada gelecek nesillerin yetiştirilmesi ve beslenmesine dair tehlikeye işaret eden çıkışla topluma önemli bir perspektif sunmaktadır artık. Bu şekilde toplum içindeki görünürlüğü de artan kadınlar bir köşede acı çekmeyeceklerini, hasara uğramanın normalleştirilmesini reddettiklerini, durumu kabullenip hesap sormazlarsa bunun Japonya'nın geleceği ve çocuklar için sorumsuz bir davranış olacağını gösterir. Fukuşima kadınlarının bu geniş kabul gören sözleşmesi diğer anne olan, olmayan tüm kadınlara örnek olur. Nükleer felaketin başlamasıyla Fukuşima'yı terk eden kadınlar en temel ihtiyaçları olan güvenli gıda, hava, çocukları için temiz oyun alanı için meydanları doldururken, kadınların nükleer santral tehlikesinin büyüklüğü karşısında bir araya gelmesi Japonya'da kadınları özgürleştiren bir hal almıştır. Nitekim 19 Eylül 2011 günü 60 bin kadın Tokyo'da buluşur, 30 Ekim-05 Kasım arasında ise yüzlerce kadın Ekonomi, Ticaret ve Endüstri Bakanlığı önünde protestolarda bulunur. Hükümete çocuklarının yüksek radyasyona maruziyetten korunması için seslenir, yüzlerce kadın da felakete neden

olan TEPCO şirketine yürür. Tokyo'daki kadın eylemlerine destek vermek amacıyla Osaka, Sapporo, Hiroşima gibi büyük şehirlerde de eş zamanlı kadın eylemleri düzenlenir. Fukuşima Felaketini izleyen süreçte devlet yetkililerinin radyasyonun çok düşük dozda olduğu yalanlarına karşılık anne olan ve olmayan kadın gönüllüler eliyle açılan radyasyon ölçüm istasyonları toplumun büyük bir ihtiyacını karşılarken, toplum da kadınlara her zamankinden daha fazla minnet borçludur. Yine kadın önderliğindeki direniş sürdüğü içindir ki felaketin başlamasından bir yıl sonra kapatılan nükleer santralleri tekrar devreye almak isteyen hükümetin girişimlerine rağmen 2018 yılına gelindiğinde çalıştırılabilir durumdaki kırk iki reaktörden yalnızca altısı devreye girebilmiştir.

Fukuşima Nükleer Felaketinin hemen ardından benzer bir felaketin dünyada tekrarlanmaması dilekleriyle 2011 yılının Eylül ayında Türkiye'de de kadınlar benzer motivasyonla harekete geçerek Nükleere Karşı Anneler İnişyatifini kurar. Farklı yaş ve meslek gruplarından sekiz kadın ile yolculuğuna başlayan girişimin konusu nükleer enerji ve gelecek nesiller olurken, girişimin hedefi gelecek kuşakların yaşam haklarına duyarlı kadınlar ve anneler olarak nükleersiz bir gelecek yaratmaktır. Anneler “ne kendimin ne sevdiğimim, ne çocuğumun ne de dünyadaki diğer çocukların nükleer gibi kirli teknolojiler yüzünden acı çekmesini ve bedel ödemesini istemiyorum” şeklinde ifade eder duygularını. Bu ruh halini Çernobilli annelerde de görürüz: Çernobil Nükleer Felaketinden sonra 1990 yılında “Çernobil Kurbanları İçin Tıbbi Yardım Programı”nı başlatan Küba'da 1997 yılına kadar iyileşme potansiyeli olan 4506 çocuk 5 yıl boyunca tedavi edilerek %98 iyileşme oranlarıyla evlerine dönünce çocukların anneleri Küba Lideri Fidel Castro'ya yazdıkları mektupta “bir anne için hayattaki en büyük talihsizlik, evladının hastalığıdır” demiş ve minnet duygularını iletmiştir.

Fukuşima Nükleer Felaketinin yankıları tüm dünyada hissedilirken nükleer endüstrinin uluslararası pazar olarak gelişmekte olan ülkeleri seçtiği görülür. Almanya gibi demokrasisi gelişkin ülkeler nükleer santrallerin risklerini yeterince idrak etmiş olarak nükleer santrallerini 1990'lardan itibaren topluma verdikleri taahhütler gereği kapatırken, Türkiye, Güney Afrika gibi ülkelerde siyasi iktidarların alt yapı ve imkânlarını nükleer santral yatırımlarına açmak istedikleri görülür.

Güney Afrika'da hükümet 2013 yılında 8 nükleer reaktör kuracağını ilan etmiş olmasına rağmen geri adım atmak zorunda kalmıştır. Hükümetin, nükleer planlarını hayata geçirme girişimleri 1 Aralık 2016 günü Çevre ve Adalet Derneğinden beş yüz kadını siyah giysiler içinde Johannesburg'da yürümeye iter. Hedeflerine kasım ayında ilan edilen 2016 Enerji Planı'nı alan kadınlar, yenilenebilir enerji maliyetleri düşerken hükümetin nükleer santral kurma kararını yüksek sesle eleştirir. Kadınlar, "Amandla! (Güç bizde)" sloganıyla başı çekerken "nükleer santralden elde edilecek olan elektrik yalnızca erkek dünyasına hitap eder, fakir evlerimizde, ailemiz için nükleer santralin fiyatları yükselteceği kesindir, bu pahalı elektriği kullanmamız mümkün değil, bu plan kadınları dışlamaktadır" diyerek kendileri için enerji demokrasisi istediklerini geniş katılımlı bir yürüyüşle duyurur. Kadınların bu yürüyüşünden yirmi gün sonra da Johannesburg'da 5 kilometrelik dev bir yürüyüş ve protestolar ses getirir. Yürüyüş boyunca "varlığımıza saygı duy, direniş bekle!", "biz protestocu değil, koruyucuyuz" sloganları ile kadınların önderlik ettiği halkın baskısıyla Güney Afrika'da hükümet nükleer santral planlarının 2023'e kadar yatırım teklifi dahi almayacak şekilde rafa kaldırdığını açıklar. Şüphesiz bir ülkenin nükleer santral yatırım planlarından vazgeçmesinde, Afrika örneğinde olduğu gibi, toplumsal muhalefetin etkisi vardır ancak nükleer santrallerin yüksek ve öngörülemez maliyetleri gerektirmesi, o ülkenin bu maliyetleri finansal olarak üstlenemeyişi, uzun süren inşaat süreci, ağır ve hantal bir proje oluşu ve teknolojinin satın alındığı ülkeye bağımlılık yaratan teslimiyetçi niteliği de caydırıcı etkenlerdendir.

Türkiye'de siyasi iktidarların nükleer santral sahibi olmak suretiyle nükleer kulübe girme arzusunun 40 yılı aşkın tarihsel bir geçmişi vardır ki nükleer santral karşıtı mücadele de bu planlarla yaşattır. Nükleer karşıtı mücadelenin ivmesi dünyada olduğu gibi Türkiye'de de özellikle Çernobil Nükleer Felaketi ile artmıştır. Ancak, siyasi iktidarın "biraz radyasyon kemiklere iyi gelir" söylemleri o dönemde tepki çekerken, 25 yıl sonra meydana gelen Fukuşima Felaketinin ardından kamuoyunu ikna etmek için Enerji Bakanı'nın "becarlık, nükleerden daha tehlikelidir" söylemi ne kadar geriye savrulduğumuzun ispatı gibidir. Belli ki dönemler değişse de siyasi iktidarların meseleye yaklaşımı ve iştahı devam etmektedir. Lakin bu kez radyasyonun neden olabileceği zararlar küçümsemenin ötesinde yanlış yönlendirmeler de yapılmaktadır. Kadın cinayetlerinin, tecavüzlerin sayıca arttığı, çocuk gelinlerin yasalarla kabul görmesine çalışıldığı, müftülere nikâh kıyma yetkisinin verildiği bir dönemde siyasi iktidarın kadına bakışı ve onu

konumlandığı yer evlilik olmaktadır. Zira aynı siyasi iktidarın Türkiye’deki işsizliği “erkek işsizliği” olarak tanımladığı beyanlarında açıkça görülmektedir. Nitekim 2009 yılında olduğu gibi 2017 yılında da siyasi iktidarın temsilcileri işsizliğin nedeninin işgücüne katılan kadınlar olduğunu ifade edebilmiştir.

Diğer taraftan işsizliğin nedenleri gerçekten tespit edilmek istenirse sunulan iş imkanlarının nüfus profiliyle uygunluğuna bakmak gerekir. Nitekim üstün kalifikasyonda işgücü altyapısı gerektiren nükleer santrallerde istihdam edileceği vaat edilen on binlerce kişinin bu topraklardan çıkması mümkün değildir. Sadece uygun profilde işgücünün bulunmaması da değil, nükleer santrallerde söz konusu istihdam olanakları yabancı devletlere toprak verip birer hükümetlerarası anlaşmanın imzalanmasıyla da birlikte değerlendirilmelidir. Nitekim yap-sahip ol-işlet niteliğindeki bu anlaşmaların projenin sahibi olan ülkelerdeki kalifiye personelin değerlendirilmesi amacı taşıdığı da düşünülmelidir. Zira Türkiye başka devletlere bedelsiz verdiği topraklar üzerinde işletme hakkını da yine bu devletlere teslim etmiş olduğu üzere söz konusu tesislerde yürütülecek son derece riskli prosesler yine bu devletlerin personeli tarafından onların ana dilinde gerçekleştirilecektir.

Nükleer santral kurma vaatlerinin içinde istihdam artışı sözünün de olduğu göz önünde bulundurulduğunda çözüm önerisinde samimi olmadığı anlaşılan siyasi iktidarın problem kaynağını tespit edişinde de problem bulunduğu açık ve nettir. Zira siyasi iktidar gerçekten istihdam imkânı yaratmak isterse tüm dünyanın yüzünü döndüğü güneş ve rüzgâr yönünden zengin olan Türkiye’de insan kaynağını da değerlendirebilir. Özellikle “insanın” endüstriyel faaliyetleri neticesinde iklim değişikliğinin etkilerinin yoğun olarak hissedildiği bu dönemde, bu faaliyetlerin olumsuz etkilerine daha fazla maruz kalınmaması için temiz enerjilerin kullanılması gerekmektedir. Nitekim nükleer santraller gibi tehlike arz eden teknolojiler, iklim değişikliğinin neden olacağı öngörülemeyen hava olayları nedeniyle daha da tehlikeli hale gelmektedir. Teknolojinin doğa ile uyumlaştırılması dünyaya “yeni” niteliği kazandırıp kadınları daha özgür kılacaksa da siyasi iktidarların kemikleşmiş politikalarını uygulamaktan vazgeçmeleri hemen mümkün olmayacaktır. Bununla birlikte kadınlar özellikle kırsal kesimlerde yenilenebilir enerji alanında kooperatifler kurarak bu sürece önderlik edebilir, kendi aralarında birlik sağlayan kadınlar yerel yönetimlere başvurarak destek almak suretiyle kendi doğallıklarını bu doğal enerji kaynaklarıyla buluşturabilir. Zira savaşkan teknolojilere ve bu teknolojilerin

geleceği zehirlemesine, kötücüllüğüne engel olma kuvvet ve kudretindeki farkındalığı yüksek olan, yarını düşünen kadınların, ancak dayatılana baş kaldırdığı gibi dayatılanın karşısına alternatifini de çıkarabilmesi halinde o yeni dünyayı inşa etmesi muhtemeldir.

Kaynakça

Beck, U, 2014, Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru, Çev: Özdoğan, Kazım-Doğan Bülent, İthaki, İstanbul.

Donovan, J, 2014, Feminist Teori, Çev: Bora, Aksu-Gevrek, Meltem Ağduk-Sayılan, Fevziye, İletişim, İstanbul.

Demir, M, Çevre Olarak Konumlandırılmış Kadını ve Doğayı Birlikte Düşünmek: Ekofeminizm, Doğu-Batı Düşünce Dergisi, yıl: 16 , sayı 63 , kasım -aralık -ocak 2012- 13

<https://yesilgazete.org/blog/2014/09/03/ozel-haberbalik-avi-sezonu-acildinukleer-santral-balikciligi-etkiler-mi-japonya-ornegi/>

<http://thewire.in/79759/fukushima-ijna-thyroid-modi>

https://www.ttb.org.tr/kutuphane/cernobil_06.pdf

<http://www.nukleersiz.org/haber/paranoyanın-radyoaktif-hali>

<http://www.nukleersiz.org/haber/ukraynali-annelerden-kuebaya-tesekkuer>

http://fpif.org/fukushima_women_against_nuclear_power_finding_a_voice_from_tohoku/

<https://yesilgazete.org/blog/2016/11/18/amandla-nukleersiz-gelecek-odulunden-sepepenin-avukatligina/>

<http://www.greenpeace.org/turkey/tr/news/nukleere-karsi-anneler-girisimi-basladi-010631/>

<http://it-online.co.za/2016/11/30/women-to-march-against-energy-plan/>
<http://www.hurriyet.com.tr/bakan-yildiz-bekarlik-nukleerden-daha-tehlikeli-17467718>
http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/49636/_issizligin_nedeni_is_gucune_katilan_kadinlar_.html

Yerin Yüzünde Ev

Elif Arıĝ*

“Benim dinim kalbimdir.

Politikam ise özgürlüğüm”

- Bhagavan Sri Satya Sai Baba

Bu yazıyı Elif Arıĝ olarak yazıyor olsam da Elif Alakır soyadını uygun bulmamla başladı hikâye...

Alakır, Beydağlar’ından doğarak Akdeniz’le buluşan bir nehrin adı. Çocukluğumda, kadının evlendiği kişinin soyadını aldığımı duymak çok şaşırtmıştı beni. Adımın hakkını bile veremiyorken, atanın ve kocanın isim üzerindeki hakları beni bir hayli düşündürmüştü. Hiç kendim olamayacak mıydım?

Alakır’ın özgürce akan, tüm vadiye can olan suları, bir takım erksiz iktidar sahiplerinin çıkar sağlaması maksadıyla hükümet tarafından şirketlere sunulmuştu, Anadolu ve dünyadaki başka birçok nehir, toprak ve maden gibi... 2008-2009 yıllarıydı bu projelerin ortaya çıktığı dönem. Bunu öğrenmeme denk geldi soyadımın ‘soysuz iktidardan’ özgürce akan bir nehre teslim olması.

Alakır, döküldüğü Kumluca Ovasını besleyerek Anadolu’nun ve Avrupa’nın dahi birçok sebze ve meyve gereksinimini karşılayan verimli toprakların ana su kaynağı, can damarı. Aktığı vadi birçok bitki ve hayvan çeşitliliğine ev sahipliği yaparken, koruma altında olan Dibek Milli Park alanı vadinin zirvelerinde yer almakta.

Şirketlerin isteği ise yaşam kaynağı olan bu nehri yatağından alıp borulara koyarak elektrik enerjisine dönüştürmekti, yani hidro-elektrik santrale (HES).

Sokak performansları, yetkili kişilerle görüşmeler, etrafımızı durumla

ilgili bilgilendirmeler, davalar, şarkılar derken aynı acıyı paylaşan diğer vadilerdeki kardeşlerle buluştuğumuz “Türkiye Su Meclisi”nin ilk toplantısı Rize/İkizdere Vadisinde, Ocak 2010 tarihlerinde gerçekleşti.

İkincisi ise Antalya/Alakır Vadisinde 1 Aralık 2010’da toplandı ve “Büyük Anadolu Yürüyüşü” fikri ortaya çıktı. On iki farklı kervan Anadolu’nun on iki farklı bölgesinden başlayarak Ankara’ya yürüdü. Batı Akdeniz Kervanı ile birlikte, Nisan 2011’de Antalya’dan başlayarak kırk gün kırk gece boyunca yolda karşılaştığımız her kişiye nereden gelip nereye gittiğimizi ve neden bu yola çıktığımızı anlatarak yürüyenlerdendim. “Anadolu’yu Vermeyeceğiz” şiarıyla 21 Mayıs 2011’de kervanlar halinde Ankara’ya vardık. ODTÜ yürüyüşçülere Vişnelik arazisinde kamp alanı sundu. Büyük Anadolu Yürüyüşü Ankara’da her kesimden destek gördüyse de Akademisyen Ali ve İnci Gökmen’in destekleri unutulamaz. (1)

İşte o günlerde Cana Işık’a gebe olduğumu öğrendim. İçimde büyüyen yalnızca tüm canlılarla barış ve uyum içindeki yaşama dair bir düşünüş değil aynı zamanda yakında

doğacak olan bir bebektir de. Bir bebeğin dünyaya geleceği en uygun yeri bulmak anne için içgüdüselidir. Benim de en iyi bildiğim yer Alakır Vadisiydi.

Alakır Vadisinde Birhan Erkutlu ve Tuğba Günel'in dünyaya gelecek bu bebeğe yaşam alanlarını açmaları sayesinde dört elden Cana Işık'ın doğduğu Yuva'yı yaptık. Birkaç ayrıntı dışında tüm malzemeler evin yapıldığı alandan sağlandı; toprak, taş, çalı... En doğru malzeme en yakın malzeme düsturu ile.

2013'te Gezi parkı süreci yolumuzu İstanbul'a taşıdı. İstanbul'da bir kış Alakır'daki Yuva'nın yapım aşamalarını paylaşarak ve model olabilecek bir yuva yapmaya çalışarak geçirdik. Bu gerçekleşmediyse de Kadıköy'de bir 'yeryüzüevimiz' oldu kısa bir süreliğine. Bakımsız ve sahipsiz bir evi boyayıp, onarak yaşanır hale getirip temel haklarımızdan biri olan barınma hakkını sorguladığımız...(2)

Baharla birlikte yeniden vadiye döndük. Birhan ve Tuğba'ya komşu olacak bir toprak parçası arayışındayken, tam da gönlümüzden geçeni sahibi Esmâ Teyze'nin kendi daveti ile bulmuş olduk. Esmâ Teyze; "ocağı tütsün yeter, kimsenin uğradığı yok, git sen orada evini bahçeni yap" deyince, 3,5 yaşındaki kızımınla beraber sevinçle yeni bir 'yeryüzüevi' kurmaya başladık. Çatısı bu kez kalaslarla değil ince dallarla örülüydü, çünkü yalnız bir kadın da evini tek başına elleriyle yapabiliyordu. Kalaslarla yapıldığında ağır ve kuvvet gerektiren çatı direnci, ince ve yoğun yerleştirilmiş dallarla da sağlanabiliyordu. Esnekti, kırılrsa dahi onarımı kolaydı. "Toprak" adını verdiğimiz bu yuvamızda Cana Işık'la yaşamaya başlamamızın üzerinden yalnızca dört ay geçmişken HES'lere karşı olduğumuz ve ondan nemalananların çıkarlarına zarar verdiğimizden olsa gerek, akrabaları 80 yaşındaki Esmâ Teyze'ye de baskı uygulayarak hakkımda 'arazi işgalinden' suç duyurusunda bulundu ve bir hafta içinde orayı terk etmemiz istendi. Yoğun bir üzüntünün ifadesi olarak ilk anda verdiğimiz tepki ağlamak olsa da bu sayede yuvasını, toprağını ve gönlünü açan birçok kardeşimiz olduğunu fark ettik. Üzüntümüz kendimiz için değil, insanlığın geldiği bu hal içindi daha çok. Yaşadıklarımız bizim daha kalıcı bir yere adım atmamıza vesile oldu.

Tuğba, önceden buğday ektikleri alana hep birlikte daha sağlam, kalıcı yeni bir ev yapabileceğimizi söyledi. Böylelikle üçüncü evimiz Çuva'nın yapımına başladık. Çuva, herkesin yapabileceği kolaylıkta ve bir ömür yaşanabilecek sağlamlıkta olan, çuvalların içine doldurulan toprağın sıkıştırılması ile elde edilen bloklardan oluşan yuvaya verdiğimiz isim. Çuva'nın yapımında herhangi bir makine kullanmadan, kazma kürek yardımı ile meyilli araziye bir yandan düzlerken bir yandan da ev için gereken toprağı elde ettik. Çıkarılan topraktaki taşları büyüklüklerine göre üç sınıfa ayırdık ki daha sonra oluşacak olan taş gereksinimimizi rahat karşılayalım. Çuva'mızı (earthbag house) yapacağımız yeri belirlerken güneşin yönünü, yaz ve kış doğup batışını göz önüne aldık. Bu nedenle kış penceresimiz (yatağı koyduğumuz yer) kışın güneşin doğduğu açığa denk gelirken, yaz pencerelerimiz yaz güneşinin en eğik geldiği açığa denk geliyordu. Atıklardan bulunan ahşap, odun, kapı, pencere, duvarlarda kullandığımız çuvallar ve diğer malzemeler, hediyelerle birlikte toplam 1.500 TL'ye mal oldu ve hiçbir canlıyı incitmeden, huzur içinde yaşanabilecek, benim için dünyanın en güzel evini el ve gönül birliğiyle inşa etmiş olduk.(3)

Ancak, Çuva'nın yapım sürecinde, benim ve Birhan'ın adları imza toplanarak köyün muhtarı tarafından Jandarmaya verildi. Birhan'ın suçu; sit alanı ilan edilmiş bir vadiye yapılacak olan HES'lere karşı adalet talep etmek için "yasa dışı faaliyet yürütmek", benim ki ise, yalnız yaşayan bir kadın olmam nedeniyle 'ahlaksızlık'tı. Çuva'nın yapım sürecinde suçu, sit alanı ilan edilmiş bir vadiye yapılacak olan HES'lere karşı adalet talep etmek olan Birhan için "yasa dışı faaliyet yürütmek" ve yalnız yaşayan bir kadın olmam nedeniyle de benim ismim 'ahlaksızlık' iddiasıyla toplanan imzalar köyün muhtarı tarafından jandarmaya verilmişti.

Kişisel seçimlerimin toplum üzerindeki yansımalarını anlamak benim için hiç kolay olmadı.

İnandığınca yaşayan insanların sonrasında cinsiyet üzerinde yoğunlaşan toplumsal normlarla verdikleri mücadele, yaşamın ilk yıllarından başlıyordu,

taa bebeklikten. Oysa cinsiyetimle ilgili bir sorunum yoktu; bunun dayatılan roller üzerinden kişiyi indirgemesiydi kırıcı olan. Düşündüğümde ideal olabilecek devlet kavramı ile de bir sıkıntım olmayabilirdi. Ancak o devlet, hiçbir doğal kaynağı korur ve kollar bir halde olmadığı gibi yalnızca kâr elde etme hırsına kapılmış bir canavar gibiydi. Gücü, yalnızca savaşılarak üstün gelmek adına, dökülen kanları kurban atfederek, insanların ve doğanın birbirine ötekileştirildiği bir dünyaya hizmet ediyordu.

Ben böylesi bir dünyanın içinde yoktum. Yalın yaşamın sağlık, huzur ve barış içinde yaşanabilecek bir dünyanın temeli olduğunu hissetmiş ve yaşamışım. Çocuğum için sağlıklı içme suyu, sağlıklı besin ve yuva arayışındaydım yalnızca.

Karşı çıktığımız düzenlerin dışında alanlar açmak ve bunun mümkün olduğunu en azından ilk olarak kendimize görünür kılmak her alandaki mücadelenin hakkıdır. Bu zamana kadar karşı çıktığım erkek egemen sistemin dışından yaşama bakınca doğadaki dişi olanla tanışmak benim için ayrı bir fırsat oldu.

Bizler yaşamaya ve yaşatmaya odaklıyız. Tüketimden hoşlanmayız. Bir alışveriş merkezinin elektriğini karşılamak için onlarca canın, yaşam kaynaklarının yok olmasına kayıtsız kalamayanlarız. Yaşam savunucularıyız. Evrene her nefesimizde bu haklı mücadelenin tatminiyle sevgilerimizi sunarak hareket eder, onun bize sunduklarıyla kucaklaşırız. “Yeryüzüevleri” yaşanacak bir yuva olarak vücut bulsa da insan odaklı olmayan, tüm canlılarla barış ve uyum içinde özgürce var olma niyeti taşıyan bir yaşam biçimidir. Evrensel düşünerek, yerelde eyleyelim.

Çuva'nın yapım sürecinde (2015 sonbaharı) binlerce canın ölüm haberini almış ve birçoğuna tanıklık etmiştik. Bu haberler bizi yaktıysa da ellerimizle, kalbimizin önderliğinde kurulan dünyayı beslemeye devam ettik. Çuva'nın tamamlanışından üç ay geçmemişti ki, yaşam savunucusu Dr. Vandana Shiva'nın Dink Vakfı aracılığıyla Boğaziçi Üniversitesi'ne geliyor olması büyük bir umudun tohumunu attı yeniden içimde. Bu nedenle İstanbul'a gittim. Dünyada yalnız benim çocuğum olmadığını, başka çocukların ve annelerin de var olduğunu, bireysel alanlarımız dışında korunmasına katkıda bulunabileceğimiz ortak alanlarımızı bir kez daha hatırladım. Hiçbir zaman unutamayacağım bir şeydi aslında... Bu ortak alanlar adına daha çok bir

araya gelmeli ve konuşmalı, kardeşlikle paylaşmalı, üretip tükettiğimizin farkındalığıyla davranmalıydık. Çocuğun ilk yılları için sağlıklı içme suyu, sağlıklı besin ve yuva ne kadar gerekliyse, sonraki yıllarında da yaşlılar ile etkileşimler ve geniş bir ailenin varlığını bilme gereksinimi baş gösteriyor çocuğun yaşamında. Bu üstelik yalnızca çocukların değil, hepimizin özlemi değil mi?

Alakır Vadisinden çıkarak İstanbul'a vardığımda kimlik, para gibi resmî kağıtlar yaşamımın içine dahil olduğundan tekrar“Arığ”soyadı ile var olmaya başladım. Bu da çocukluğumda soyadı üzerine sorduğum soruları yeniden canlandırmış oldu.

Alakır'la karşılaşmadan önce gayri ihtiyarı 11 Eylül 2001'de 19 yaşında, yaşamında ilk kez tek başına yurtdışına çıkan bir genç kız olarak, üniversite eğitimi için pek bir fikrim olmadan gittiğim Kırgızistan'da o zamana değin bilmediğim bir bilgiyle karşılaştım kütüphanede. Bir türlü hesabını veremediğim“Arığ” soyadı dört ciltlik bir destan olarak çıktı karşıma. Ciltler Hakas Türkçesi ve Rusça yazılmış olduğundan tamamını okuyamamış, Türkiye Türkçesi çevirilerini aramış, bulamamıştım o senelerde.

Yeniden “Arığ” soyadı ile hareket ettiğim bu son yolculuğumda İstanbul'dan sonra Ankara'ya, İzmir'e, Budapeşte'ye oradan Berlin'e giderek Alakır Vadisindeki “doğa koruma mücadelesini” ve “yeryüzüevleri yaşamını” paylaştım hâl hatır soran herkesle. Berlin'den İstanbul'a dönerken uçakta arkamda oturan kadının yere düşen uçuş kartımı bularak bana ismim ve soy ismimle hitap etmesiyle sohbet başladı. Babadan gelen soyadının “Arığ” olduğunu söyleyerek kendi hikâyesini anlattı. Ben de Kırgızistan'da karşılaştığım “Altın Arığ” destanından bahsettim. Türkiye'ye vardığımda destanın, Timur Davletov tarafından Türkçe 'ye kazandırılmış çevirileriyle ve beni hayrete düşüren birkaç ilginç bağlantılı durumla daha karşılaştım. Bu destanlar, Altay Dağları'nda yaşayan Hakasların üç bin yıl öncesine ait tarihte adı geçen ilk kadın yiğitlik destanları. Destanlar, ülkelerinin durumu kötüye giden Huban Arığ, Ak Cibek Arığ, Altın Arığ gibi farklı isimli kadınların bu olumsuz durum karşısında takındıkları tavrı ve bu gidişe karşı çıkışlarını anlatmaktaydı.

Günümüzde kadınların soyadı haklarını almak için vermiş oldukları mücadele sonuç vermiştir: “Açılan davalar sonucu uluslararası hukukun Türk

hukukuna uygulanması sonucunda Yargıtay Hukuk Genel Kurulu (YHGK), kararında 30 Eylül 2015'te yapılan değişiklikle evli kadının sadece bekârlık soyadını kullanabilmesinin yolu açıldı.” (4)

Yeryüzü doğanın ve kadim tarihlerin yuvası. Şayet onu bir bütün olarak görebilsek her eylemimizin anlamını ve değerini keşfetmiş oluruz. Bu değerler ışığında yolumuzun yönü, sözümüzün özü görünür.

Kadınlar, mücadelelerinde bence şunu hiç unutmamalılar ve hep, her an, her yerde hatırlatmalılar: doğa, yaşam, çocuklar, bitkiler, hayvanlar, ağaçlar sevgiden dolayı ve sevgi için vardır. Naif sözler gibi dursa da herkesin şapkasını önüne koyup düşünmesini gerektirir. Çünkü bu alışık olunan mücadele yöntemlerinin dışında anlayışlara ve oluşumlara gebe dir.

Barişçıl ve kararlı eylemlerin olumlu sonuçlar vereceğini görmek adına, Alakır Nehri Kardeşliği'nin HES'ler karşısında verdiği örnek mücadelenin kazanımlarına gelin birlikte kısaca bir göz atalım:

2017'de Alakır Vadisinin yaşam kaynaklarındaki 72.4 hektar (724.000 m2) bölge “Kesin Korunacak Hassas Alan” (birincil) olarak Bakanlar Kurulu tarafından tescillenerek yürürlüğe girdi.

Alakır Vadisi'nde 832.2 hektarlık (8.322.000 m2) “Nitelikli Doğal Koruma Alanı” (İkincil), 25.1 hektarlık (251.000 m2) “Sürdürülebilir ve Kontrollü Kullanım Alanı” (üçüncül) bakan tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.

Öncesinde hiçbir koruma statüsüne sahip olmayan Alakır Vadisinde böylelikle toplamda 929.7 hektarlık (9.297.000 m2) bir alan koruma altına alınmış oldu! (5)

Alakır Vadisinde yer alan Dibek Tabiatı Koruma Alanından Mart 2015-Ağustos 2017 tarihleri arasında toplanan 709 bitki örneğinin değerlendirilmesi sonucunda 54 familyaya ait 213 cins ve 431 tür tespit edilmiştir. Alandaki toplam bitki taksonu sayısı ise, 439 olarak belirlenmiştir. Bu çalışma kapsamında bilim dünyası için yeni bir bitki türü keşfedilmiş ve “glaucium alakirensis” Aykurt, K.Yıldız & A.Özçandır adıyla yayımlanmıştır. Ayrıca, yeni olduğu düşünülen diğer iki tür üzerindeki çalışmalar halen devam etmektedir. (6)

Bu yazının, geçmişten geleceğe tüm kimliklerin ötesine bakabildiğimizde, şimdiki zamanda var olduğumuz yeri daha anlaşılır kılmamasını umuyorum. Bazen yalnızca biraz karmaşık görünse de...

29.03.2017- Antalya

*Sevgili Buket Uzuner ve Bülent Müftüoğlu'na yazıya eleştirileri ile katkıda buldukları için teşekkürler.

Kaynakça

1. <http://www.kadinmedya.com/haber/buyuk-anadolu-yuruyusu-basliyor.php>
2. <http://www.alakirinsesi.org/yeryuzuevleri/>
3. <http://www.alakirinsesi.org/cuva/>
4. <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/evli-kadınlar-sadece-bekarlik-soyadini-kullanabilecek-40059512>
5. <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/11/20171130m1.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/11/20171130m1.htm>
6. Özçandır A. 2018. Dibek Tabiatı Koruma Alanı (Kumluca/Antalya) Florası. Yüksek lisans tezi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 144 s.

Bir Proje Vasıtasıyla Maori Kadınlardan Öğrendiklerim

Emet Değirmenci

2006 yılında Melbourne Üniversitesi'nde Cinsiyet ve Gelişme (Gender and Development) konulu yüksek lisans çalışması yaptıktan sonra Aotearoa/ Yeni Zelanda'nın başkenti Wellington'a taşınmaya karar vermiştim. Çünkü Avustralya'da 11 Eylül sonrası genel iklim (politik iklim) boğucu olmaya başlamıştı. Kadınları güçlendirmeye yönelik ekolojik temelli bir proje fikri aklımdaydı. Bu proje aynı zamanda gerçek bir ekolojik çeşitliliğin yanında çok kültürlülüğün ötesinde toplumsal çeşitliliği de içermeliydi. Dört yıla yakın ve yoğun bir çaba verdiğim bu projenin adını, hâkim kültür altında azınlıkların ifade güçlüğünü de hesaba katarak, Innermost Gardens koymayı düşünmüştüm. Bu şu anlama geliyordu: herkesin ekoloji ve kadın odaklı ifade etmek istediklerini anlatabileceği, hangi kimlikle olursa olsun kendini ortaya koymakta özgür olacağı bir ortam oluşturmak. Manifestomuz Maorilerin doğayla bütünleşmişliklerini esas alacaktı. Bu da Tangata Whenua kavramını odak almak demektir.

Toprak ve bitkilere bağlılığın insana yalnızca bir iyileşme değil, aynı zamanda bilgelik taşıdığına inanıyorum. Dolayısıyla Innermost aynı zamanda ülkeye yeni gelen sığınmacı ve göçmenlerin toprağa dokunarak kendi ülkelerinde şifalı otları nasıl kullandıkları, mevsim dönüşümlerini nasıl kutladıkları gibi ritüeller sunacaktı. Aynı zamanda oranın asıl yerlileri Maorilerden bitkilerin şifa değerini, toprağa, suya, ağaca bakmayı, kısacası yaşayan biyosferi öğrenecektik. Böylece hâkim kültüre entegre olurken kendi kimliklerimizi koruyarak zenginleştirecektik. Çünkü bu durum aynı zamanda oraya daha önce gelmiş olan göçmenlerin ve Avrupa kökenlilerin birbirinden öğrenmesi demektir. Bildiğini dayatmak değil birbirinden öğrenme amaçlı kapımız herkese açık olacaktı. Böylece yeni topraklarımıza önyargısız, karşılıklı dayanışma ve bilgi alışverişine dayanan iletişimle entegre olmak mümkün olabilirdi.

Proje kapsamında öylesine güçlü bir toplumsal bağ kurulmalıydı ki her mahalle düzeyinde insanlar birbirini önyargısız olduğu kadar önkoşulsuz da kabullenebilmeliydi. Böylece politikacıların dahi manipüle edemeyeceği güçlü bağlar kurmamız mümkün olabilirdi.

Güneyin yoksul ülkelerinde (gelişmekte olan ülkeler) özellikle kadınların çoğunun hala toprakla bağlılıklarını korudukları dikkate alınır, böylesi bir projeyi kadınların yönlendirmesi yerinde olurdu. Dolayısıyla alanımız her cinsten insana açık olacak, ancak karar verme mekanizmasında kadınlar yer alacaktı. Bitkilerimiz ve ağaçlarımız köklendikçe de yeni ülkemize her gün daha fazla aidiyet hissedecektik. Kısacası projemiz, şehirde toplumsal organik bahçeciliğin ötesinde; sosyal, kültürel ve ekolojik bileşenleri de içeriyordu. Innermost sığınmacı ve göçmen kadınların yönlendirdiği bir proje olmakla birlikte, Maorilerin Pakeha dediği Anglosakson kökenli kadınlar da karar verme mekanizmasında bulunabilecekti.

Geleneksel ve uygun teknolojilerle ekolojik prensipler kapsamında tasarımıyı şöyle düşündük. Yerli kültüre saygımızı projenin tam merkezine alacaktık. Tasarımda çiçek modelini benimsedik. Spirallerden oluşan beş yapraklı bir papatya, her kıtaya ait insanların şifalı bitkilerini ve onların yaşamımızda ne amaçla ve nasıl kullanıldığını yansıtacak. Modelimizin ortasını ise şifalı Maori su bitkilerine ayırarak bir su bahçesi (water garden) hayal ediyorduk. Tatlı su balığı dâhil yenebilir yiyeceklerin (aquaculture) yetiştiği göletin çevresindeki dönüşümlü malzemelerle (taş, cam şişe ve dayanıklı odun vb.) oluşturacağımız yarım dairesel oturaklarda ise insanlar hem doğanın sesini dinleyecekler hem de birbirleriyle köklü diyaloglar kuracaklardı. Oturakların çevresi ise yenebilir meyveleri olan çalılıklardan oluşacaktı. Proje çevresinde gıda ormanı, kompost alanları, küçük alanlarda yetişen bitkiler, tırmanıcılar, böcek ve kuş çeken yerli bitkiler vb. zaman içinde zenginleşecekti.

Bu proje vasıtasıyla Maori kültürünü biraz daha yakından tanıma fırsatı buldum. Maorilerde cinsiyet konusuna bakmak yerinde olacaktır. Maori toplumu şeffli, yani hiyerarşik bir toplumdur. Seçtikleri kral ve kraliçeleri vardır. Maorilerde kadının yeri her zaman erkekten sonra gelir. Örneğin, bu durumu Powhiri denilen “Hoş Geldiniz” seremonilerinde gözlemek mümkündür. Kadınlar ortamlarına gelenlere ilk çağrı yapan olmakla birlikte tören sırasında erkeklerin daima gerisinde yer alır. Ancak Marae denilen topluluk evlerinde kadın da erkek gibi toplumsal konularda görüş belirtme ve hatta nutuk çekme, şiir okuma, şarkı söyleme ve dans etme hakkına sahiptir. Maori kadınları bu kamusal alanı oldukça etkin kullanır. Dolayısıyla içlerinde teatral yetenekleri gelişmiş, özü ve sözü dinlenen epey saygın Maori kadın lider vardır. Marea’lar özellikle ağaç oymacılığı ve geniş yapraklı ve uzun

otlardan (flax ve egrelti otu vb.) yaptıkları hasır gibi süslü sanat eserleri, gerçekten zevkli bir kolektif sanat ürünüdür.

Innermost projesi 6 ay gibi bir sürede bağımsız bütçesini yaratmayı başardı. Bir öğretim mekânı kiralamak için Wellington belediyesine başvurdu. 11 farklı ülkeden kadınlarla yaptığımız ritüeller ise bizi birbirimize günden güne daha iyi bağlıyordu. Yazılı ve sözlü basında da epey dikkat çeker olduk. Şimdi birinci yılımıza yaklaşırken, sıra projemizi halka tanıtmaya gelmişti... Wellington'da kendi yaptığımız yemeklerle, çokkültürlülük çerçevesinde yarattığımız bir ortamda, açılışı Maori bir kadının yapması daha anlamlı olacaktı. Zaten Maoriler oranın yerlisi olduğuna göre onların bize “hoş geldiniz” diye bir kabulünü bekliyorduk. Fakat bu hoş geldiniz sırasında projeye karşı çıkan veya sorularıyla bizim ne yapmak istediğimizi kılı kırk yararcasına anlamaya çalışanlar da olabilirdi. Bu durumda ise konsensüs sağlanana kadar uğraşmaya da hazırlıklı olmalıydık. Sosyal adalet ve hak arayışı hareketlerinden tanıdığım arkadaşım Mahina bu konuşmayı kendisinin yapmasını önerdi. Yarı Maori (ebeveynlerinden yalnızca biri yerli diğeri İrlandalı) olan Mahina, kuşaktan kuşağa kendisine geçen Maorilerce kutsal olan büyük yeşil taş oyma kolyesiyle utangaç görünse de önemli fikirler öne süren kişiliğiyle toplumda liderlik özelliğiyle dikkat çeken 30 yaşlarında genç güzel gizemli bir kadındı. Dolayısıyla söyleyeceklerini heyecanla bekliyorduk:

“Emet Değirmenci'nin inisiyatifiyle sığınmacı ve göçmen kadınların düşü olan Innermost projesinin tanıtımı için düzenlenen bu geceye hoş geldiniz! Adım Mahina, soyadım Baker. Ko Otaraoa ve Ko Te Atiawa iwi üst (daha geniş) kabilelerindim. Bu toprakların geleneksel sahibiyim. Soyum Taranaki'ye dayanmakla birlikte Pōneke (Wellington) çevresindeki Ngati Kahungunu, Ngati Raukawa ve Ngati Toa Rangatira dahil olmak üzere yedi kabileyle kan ve can bağım var.

Bu gecenin düzenlendiği New Town denilen mahallede üzerinde bulunduğunuz toprak parçasının önemli bir öyküsü bulunmaktadır. Bu toprakların insanları uzun serüvenlere atılmışlardır. Bir zamanlar ormanlar ve deniz kıyıları insanlar için yiyecek ambarı idi. İnsanlar yiyeceklerini hasat ettiklerinde onları ürettikleri malzemelerle birlikte festivaller düzenlerlerdi. Böylece öteki kabilelerle paylaşım ve değiş tokuş yaşanırdı.

Bugün gördüğünüz yaşlı karaka ağaçları ve onun portakal renkli küçük yemişleri beyaz adam gelmeden önce burada Maori bahçıvanların olduğunu gösteriyor. Harakeke (beyazların flax dediği uzun yapraklı bir tür kendir) bugün hala yiyecekleri öğütmede kullanılır. Ve bu bitki ayrıca yere hasır, sele sepet yapmakta ve değişik sanat eserleri üretmekte yine bugün hala yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu bitkinin parlak kökleri diş çıkarmakta olan bebeğe, ısırtıp diş kaslarını geliştirmesi için verilir.

Son 200 yıldır sömürgecilerle zor zamanlar yaşadık ve hala yaşıyoruz aslında... İnsanımız hala aldatma, suistimal edilme ve onurunun incitilmesi nedeniyle üzüntü yaşamaktadır. Çoğumuz kendi topraklarımızda hapsedilmiş ve özgürlüğü olmayan insanlarız. Ya da çoğumuz yaşamımızı idame ettirebilmek için büyük kentlere gitmeye zorlandık. Size topraklarımıza hoş geldiniz derken, sizin yeni eviniz olarak burayı korumanız ve bu topraklara iyi davranmanızı bekliyoruz... Papatanuku yani "Doğa Ana" hala acılar içinde... Beton yollar ve endüstriyalist sistem onun güzel vücudunu dümdüz etti... Tanemahuta'nın çocukları olan tohumlar ise acı içinde kırılıp dökülüyor... Her şeyimizi kontrol altına almak isteyen kapitalist sistem "Doğa Ana"nın her gün ırzına geçiyor.

Başlattığımız toplumsal projeyi betonlaşmış şehirleri doğaya dönüştürmek için önemli bir çaba olarak görüyorum. Dikilen her bitki, büyütülen her meyve ağacı toprak ananın iyileşmesine katkıda bulunacaktır. Hep birlikte, bütünlükçü bir anlayışla gelecek nesillere biraz iyileşmiş bir Doğa Ana parçası bırakabilirsek ne mutlu bize...

Ki Kaha Wahine! (Güçlü Kalın kız kardeşler!)"

Toplum yemeği olarak organize edilen bu toplantıda salonda bulunanların çoğu doğayla belki ilgiliydi ama ekolojik politikayla ilgili değildi. Bazıları bu göçmen kadınların yaptığı lezzetli yiyeceklerin tadına bakmak ya da başka bir meraktan gelmişti. Fakat hepsinin Mahina'nın konuşmasından etkilendiği ortadaydı... Özellikle yaşlı, bilge, Maori ve göçmen kökenli kadınlar sandalyelerinden kalkıp yanındakilere sarılıp adeta bizim böyle bir şeye adım atmamızı kutluyorlardı. Sank' kolonyalizmin getirdiği acıları ve yerlilerin neden bizn hala kuşkuyla baktıklarını anlamaya çalışıyorlardı.

Projenin ilerleyen yıllarında karşılaştığımız zorluklar oldu. Ama Mahina'nın bu sözleri bize hep güç verdi. Mümkün olduğunca ekolojik sürdürülebilirlik konusunda çalışma yapan Maorilerle ortak iş yapma zemini yaratmaya çalıştık. Böylelikle Anglosakson kökenlilerin aceleciliği ve bazen de hoşgörüsüzlüklerine biraz nefes katmaya çalışıyorduk. Düzenlediğimiz her atölye çalışmasında Maorili uzmanlardan bitkilere dair iyileştirici özelliklerini bütünsel bir şekilde öğrenirken aynı zamanda kendimiz de tüketim toplumunun yarattığı paslardan ve hâkim kültürün ön yararından arınmak için ortamlar yaratmış oluyorduk.

Projeyi hayata geçirmeye çabaladığımız üç yıl boyunca gerek öğretim çalışmalarımız ve gerekse ritüellerimiz için kalıcı bir yere ihtiyacımız olduğu aşıkardı. Belediye kanalıyla başvurduğumuz alanlar için sempati besleyenler kadar karşı çıkanlar da oluyordu. Acaba ülkelerimizden getireceğimiz tohumlarla oranın yerli ekosistemini (hatta kapalı uzun giyinen kadınlar yokuşa çocuk arabalarını nasıl sürecektir gibi) bozar mıyız vb. ırkçı şüpheciliğe dayanan bazı sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin sorularıyla dahi karşılaştık. Oysa içimizde bizzat oradaki üniversitelerden ekolojist bilim insanları olduğunu biliyorlardı. Elbette her grubu sabırla ikna etmeye ve kendimizi defalarca anlatmaya çalışmamız gerekiyordu. Yoksa kentin içinde tam göbeğinde talep ettiğimiz dört dönüm kadar alan ve öğretim için kullanacağımız bina bize kiralanmayabilirdi. Sabırlı olmalıydık... Böylesi bir projeyi ve insanların görünür kılabilme için kentin iki saat dışında gösterilen yerlere gitmek istemiyorduk. “Zaten sınırlarda (marjinlerde) olan bu insanlar hep görünmez kılınıyor mu?” diye belediyeyi dahi ikna etmemiz kolay olmadı.

Elbette bu çalkantılar kendi aramızda da bir enerji kaybına neden oluyordu. Fakat 11 değişik ülkeden kadınların yarattığı, rengarenk, ahenkli bir ortamda sorunlara çözüm üretmek zaman olsa da umudumuzu kaybetmemeyi başardık. Bizi anlayan ve anlamak isteyen insanların varlığı da bize güç verdi. Birkaç yıl içinde grubumuz kendi alanında proje ve uygulama yapan sivil toplum kuruluşları arasında saygınlık kazanmıştı. Hatta bana “Pasifik düzeyinde bir toplumsal kent bahçeleri konferansı düzenlemeyi düşünüyor musunuz?” diye telefonlar geliyordu. Niye zorluklardan yılalım ki... Yeni üyelerimizi ve halkı öğretim programlarımızla ve yaptığımız diğer etkinliklerle çekmeyi başarıyorduk. Örneğin kendi bağımsız fonumuzu yaratmak için

düzenlediğimiz toplum yemeklerinin biletleri bir hafta içinde kapışılıyordu.

Şifalı otlar konusunda öğrendiklerimiz ise eşi benzeri bulunmayan türdendi. Örneğin, uygulamalı programlardan birkaçında rongoa denilen, Maorilerin kullandığı şifalı bitkilerin Wellington'da her gün geçtiğimiz parklarda yanı başımızda olduğunu, onları hasat ederken nelere dikkat etmemiz gerektiğini bilmek harikaydı. Mesela en yaygın ve yetiştirmesi çok kolay olan, kalp şeklinde yapraklara sahip kawakawa bitkisi bir yandan yaşayan çit görevi görürken aynı zamanda uykusuzluktan, yaralı bir yerin tedavisine ve hatta haşerelerin uzaklaştırılmasına kadar bir dizi değişik amaçla kullanılıyordu. Kalp şeklinde olması, kozmik yaratıcı Io Matua Kore'nin, Papatanuku'nun (Toprak Ana) Tane'ye (Gökyüzü Baba) aşkını ifade ediyordu. Yaprak üzerindeki delikler ise birbirine kavuşamayan aşkın gözyaşlarını...

Biraz da projemizdeki çeşitliliğin yanında Avrupa-merkezci çatışmalara dikkat çekelim. Innermost manifestosuna göre projemiz her türlü hiyerarşiden ve otoriter görüşten uzakta şekillenecekti. Hatta Wellington'da kent avukatlık bürosuna anayasamızı sunduğumuzda, böylesi bir içerikle hiç karşılaşmadıklarını, "Bakalım onaylanır mı?" gibi sözleri de duymuştuk. Aslında böylesi bir yapılanma güç paylaşımı ve toplumdaki hiyerarşileri sorgulama anlamında çok motive edici olacaktı. Fakat bir o kadar da zor görünüyordu. İkimizde yönetici konumda kimse yoktu. Biz mevsim dönüşümlerinden (Equinox), değişik kültürlerin doğayla ilgili ritüellerine kadar pek çok şeyi birbirimizden öğrenerek ve toplumla paylaşarak zenginleşiyorduk. Bu süreçte geldiğimiz kültürel altyapı itibariyle birbirimize karşı olan önyargılarımız da törpüleniyordu. Ama sonraki dönemde onları yok etmenin çok uzun yıllar alacağını da anlamış olduk. Çünkü o önyargılar; Avrupa-merkezcilik düşüncesiyle oldukça kökleşmiş durumdaydı. Açıkçası Anglosakson kökenli bazı kadınların kendilerini Asyalı kadınlara göre üstün görmeleri yarattığımız harmoniyi zorlaştırdı. Bu noktada Maori feminizminin tarihine göz attığımızda Maori kadınlarının mücadele platformlarını neden beyaz feministlerden ayırdığını daha iyi anlamış oldum. Ayrı bir konu olduğu için burada uzatmayacağım. Çünkü Avrupa-merkezcilik cinslere nüfuz ederken de maalesef farklı süzgeçlerden geçmiyor. Sorunların üstesinden gelmeyi iyi bir uzlaşmazlık çözümleme stratejisiyle, uzun bir süre de olsa, çözüme ulaştırabildik. Acılar yaşadıkça da kimseyi dışlamadık ve birbirimize küsmedik.

2006'nın son aylarında adım attığımız Innermost projemizde, 2009 yılı itibariyle, biri kent belediyesinin sağladığı Wellington merkezindeki yeşil kuşak içinde Mt Victoria'da, diğeri de ırk çeşitliliği açısından yalnızca Wellington kentinin değil aynı zamanda Wellington bölgesinin de en fazla kültürel çeşitlilik içeren semti New Town'da bir kilisenin atık deposu haline gelmiş yerini temizleyerek oluşturduğumuz iki kent bahçemiz ve öğretim yerimiz oldu. Grubumuz ise perma kültür eğitiminden, zehirli kimyasal maddelerin topraktan biyoremediasyon yöntemiyle temizlenmesine kadar aktiviteler de sunuyordu. Ben dördüncü yılın başında başka bir ülkede yaşıyor olsam da oğlumun dahi çocukluk zamanını geçirdiği ve her zorluğunu benimle yaşadığı Innermost Bahçeleri projesinin Aoteoroa'da bıraktığımız güzel bir can olmaya devam etmesinin gururunu taşıyoruz.

Beş yıl sonra 2016 yılında Wellington'a yaptığım bir ziyaret sırasında Victoria'daki Innermost Bahçesi ve binasında yeni üyelerle ve yetişen ağaçlarla tanışmak güzel bir duygu oldu.

Sonuç

Innermost projesi çeşitli zorluklarıyla da yaşam boyu unutmayacağım çok yönlü ilginç bir deneyim oldu... Başka türlü ne Maori kültürünü bu denli yakından tanıyabilirdim, ne de değişik kültürlerden kadınlardan, erkeklerden ve üçüncü cinslerden kişileri tanıyabilirdim... Toplulukların birbiriyle kesişim yerlerinde etkileşimleri ve kalıcı ilişkiler kurması için Powhiri seremonilerinin müziksellliği, Marae toplumsal evlerinin dayanışmacı ruhu bize yerli kültürlerden öğrenmemiz gerektiğini ortaya koyuyor. Orada teatral yeteneği güçlü mücadeleci kız kardeşlerimden öğrendiklerim hep dimağında canlı kalacak...

Bu yazıyı bağlarken kadın ve doğanın aynı ataerkil endüstriyel-kapitalist kültür tarafından tahakküm altına alındığını belirtmeliyim. Toplumsal ekoloji felsefesinin kurucusu Murray Bookchin'in hiyerarşiler konusunda söz ettiği gibi, patriarkayı sökmek ve aramızdaki hiyerarşileri çözmek uzun asırlar gerektirecek. Ama söküp atmak için köklerini bu tür etkileşimlerle yumuşatmak mümkün. Michel Foucault'nun da belirttiği gibi kadına yönelik toplumsal cinsiyet ayrımı üzerinden gerçekleşen tahakküm ilişkisi biyolojik farklılıklara bağlı değildir. Kısacası biyolojik determinist bakışla (kadının

biyolojik olarak doğaya daha yakın olması vb.) cinsiyetler arası bir eşitlik sağlanamayacağını belirtmeliyim. Çünkü cinsiyetler arası eşitlik ırk, sınıf, deri rengi, ekonomik statü, cinsel eğilim vb. değişik katmanları içinde barındırıyor. Kısacası Innermost Gardens gibi toprağa bitkiye ve insana dokunup olabildiğince hiyerarşileri sorgulayarak katılıklarını yumuşatmak mümkün görünüyor. Kentin beton dokusunda siz de böylesi özgürlüğe nefes olacak alanlar yaratmayı düşünmez misiniz?

<http://www.innermostgardens.org.nz/>

Kaynakça:

Gerda Lerner, *Creation of Patriarchy: Women and History*, Oxford University Press, ABD, 1987.

Michale Pollan, *Omnivorous Dilemma: A Natural History of Four Meals*, The Penguin Press, ABD, 2006.

Simone de Beauvoir, *Second Sex*, Alfred A. Knopf press, Fransa, 1949.

Michel Foucault, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, Vintage, Kaliforniya: ABD, 1988.

Murray Bookchin, *Özgürlüğün Ekolojisi*, çev. Alev Türker, Ayrıntı Yayınevi, İstanbul, 1995.

Her Ay Dünyayı Kurtarmak: Menstruasyonunuz Ekolojik Mi?

İlknur Urkun Kelso

Bir toplumun en önemli sorunu hakkında en az konuşulandır.

- Louis Wirth

Köy kökenli olup memuriyete geçmeyi başarmış, “yeşil devrim”in çiftçi aileleri için yarattığı dar boğazdan kaçıp şehir yaşamına ve moderniteye dört kolla sarılmış bir çiftin kızıyım. Kendisi küçük, ama kocaman fabrikası sayesinde oldukça gelişmiş, zenginleşmiş ve havası kirlenmiş bir sahil kasabasında, apartmanlarda büyüdüm. Yaşadığım yerdeki en iyi devlet okullarında, mühendis, doktor ya da mimar olmak üzere eğitim aldım. Boş zamanlarımın bir kısmı annemin çalıştığı hastanede, bir kısmı babamın çalıştığı okulda, kitap okuyarak, test çözerek, ödev yaparak geçirdi. Bir sağlıkçı ve bir eğitimcinin tek çocuğu olarak geleneklerden oldukça uzak büyütüldüm.

Menstruasyon, adet, regl, aybaşı, ay hali, hayız, hastalık, kirlilik, kırmızı olmak, renkli olmak, kan ağlamak, PMS olmak...

Böyle bir ailede ergenlik, cinsellik, doğurganlık ve kadınlık algım da gelenekler ve tabulardan nispeten arınmıştı. Toplumumuzda bir erkek çocuğun sahip olduğu hemen tüm özgürlüklere sahip olduğumu düşünüyorum. Mesela annem “düzgün” oturmam için beni nadiren uyarsa da beni korkutmamaya, ezdirmemeye çok dikkat eder, şort ve pantolon giymemi teşvik edip beni özgürleştirmeye çalışırdı. Evleneceksin, çocuk yapacaksın, ev işini sen yapacaksın gibi roller bana hiç biçilmedi. Kadınlar şöyle yapar, kızlar böyle yapmaz gibi kalıpları sadece komşulardan duydum ve pek kale almadım. Doğurganlık ve cinsellikle ilgili giriş seviyesi eğitimimi annemin sağlık ansiklopedisi ve kütüphanede bulduğum minik bir kitapçıktan aldım. Bu konuda anneme pek soru sorduğumu da onun bir şey anlattığını hatırlamıyorum. Sadece reklamlarda izlediğimiz o kanatlı şeyin ne olduğunu sorduğum an aklımda. Hani kendisi için pamuktan ve gazlı bezden hazırladığı pedler vardı ya, işte onların hazır satılmalı olduğunu söylemişti.

Bir de bir gün okula gelen birkaç kadın bizi spor salonuna toplayıp birer kitapçık ve ikişer tane tek kullanımlık ped dağıtmış, menstruasyonla ilgili bir şeyler anlatmışlardı. O gün tüm teneffüslerde çantalarımızı yanımızda taşımak zorunda kalmıştık. Tabii tüm önlemlere rağmen erkekler pedleri ve kitapçıkları ele geçirmeyi başarmış ve iki gün boyunca akla gelebilecek her tür utandırıcı şaka ve aşağılamayı sıralamışlardı. Pedlerimizi ve menstruasyonu herkesten gizlemek zorunda olduğumuzu o zaman öğrendim. Bir de gençlik dergilerinde yazılar olurdu; kızların nasıl pantolonlarındaki kan lekesiyle rezil olduklarını, yerin dibine geçtiklerini anlatan. Eczanede çalışan adamın ped aldığında onu neden önce gazete kâğıdına sarıp sonra poşete koyduğuna da ilk seferinde pek anlam verememiş, sebebini birine sormuştum.

Menstruasyon konusundaki tek endişem bütün yazılarda üst sınır olduğu söylenen 14 yaşında hâlâ adet görmemiş olmaktı ama 14 yaşım bitmeden o da gerçekleşti ve genel olarak menstruasyonla ilgili pek bir sorunum kalmadı. Bundan sonraki 14 yıl boyunca sadık müşterisi olacağım pedleri tanıtmaya gelen ablaların dağıttığı kitapçıktaki hareketleri yaparak ve annemin verdiği ağrı kesicileri alarak kramplarımı da nispeten kolaylıkla kontrol altında tutabiliyordum. O pedleri kullanmayı bırakınca kramplarımın tamamen ortadan kalkacağını ise yıllar sonra öğrenecektim.

O zamanlar tanıdığım herkes gibi benim için de tek kullanımlık “hijyenik” pedler büyük bir buluş, harika bir teknolojiydi. Eskiler gibi “çaput” yıkamamız, ütülememiz gerekmiyor, modern ve temiz kadınlar olarak kanımıza hiç elimizi değdirmeden çöp kutusuna atabiliyorduk. Hele bir de tampon kullanmaya başlarsam (modern aile dediysek o kadar da değil!) açık renkli daracak pantolonları da rahat rahat giyebilecektim.

Dünyayı kurtarma sevdası

2009 yılında eşimle birlikte Ankara'nın pahalı, stresli, sağlıksız, ruhsuz yaşamından ayrılmaya, birkaç yıl önce yazlık niyetine alınan köy evine yerleşmeye karar verdik. Köy diye gittiğimiz yerde meydandaki otantik kahveler, mahalledeki bir iki horoz ve bir iki keçi dışında köylük bir durum yoktu. Herkes alışverişini ucuz olduğu için büyük marketlerden yapıyordu. Deniz kenarındaydık ama belediyenin arıtma tesisinin bazen çalışmadığını bildiğimden denize girmek pek keyifli değildi. Evimizin eteğinde olduğu

tepenin ardı milli park, parktan denize kadar uzanan yamaçlar gittikçe azalan zeytinlikler ve gittikçe artan yazlık sitelerle kaplıydı. Her sonbahar üzerimizden geçen küçük uçaklardan zeytin sineği için kimyasallar dökülüyor, yazın haftada bir sivrisinek ilaçlayan arabalar mahalleyi mavi bir dumana boğuyordu. Kasabanın etrafını saran zeytinliklere müteahhitler, sırtımızı yasladığımız dağın derinliklerine ise altın madencileri göz dikmişti.

Ankara’da şehir plancısı olarak yürüttüğüm aktivizmin yorgunluğunu atamadan kendimi Kaz Dağları’nda “çevreci” olarak bulmuştum. Ama yapılan protesto yürüyüşleri, imza kampanyaları bana umut vermiyor, tersine mutsuz ediyordu. Kötü şeylere engel olmak, onlarla mücadele etmek değil iyi şeyler yapmak arzusundaydım ve tam da zamanında permakültür kavramıyla karşılaştım. Dünyaya, kendime, her şeye bakışım değişti.

Permakültür, 1970’li yıllarda, Tazmanya’da, iki araştırmacı tarafından geliştirilen bir tasarım sistemi. İnsan yerleşimlerinin tüm fiziksel ve toplumsal yönleriyle, doğaya uyumlu şekilde tasarlanmasını amaçlıyordu. Bu öğretiyi yeni tanışan herkes gibi eşimle ben de ilk önce bir parça arazimiz olsa, oraya ekolojik malzemelerle kendi evimizi yapsak; çatısına bir güneş paneli, önüne bir gölet, bir iki koyun, tavuk, elbet birkaç arı kovanı koysak; biraz meyve bahçesi, biraz da bostan yaptık mı harika olur diye düşündük. Fakat yaşadığımız yerdeki yapılaşma baskısı yüzünden yakın mesafede o boyutlarda bir arazi sahibi olmamız imkânsızdı. Dünyayı değiştirmeye doğrudan sokağa açılan kapımızın önünden bile değil evimizin içinden, “mıntıkâ sifir”dan başlamak gerekiyordu.

Evin içine bakınca önce çöpümüz dikkatimizi çekti. Kasabadaki birkaç geri kazanım kutusunu kullanmaya kalkıştık ama kâğıt kutusunda şişe, cam kutusunda gazoz tenekesi, metal kutusunda ise marketten alınan faturalar buldukça sistemin pek de verimli çalışmadığı kanaatine vardık. Bu arada ben evdeki atıkları yaratıcı şekillerde yeniden kullanıma sokma konusunda düşünmeye başladım. Poşetleri doğrayıp çantalar örmek, biriktirdiğim kahve ambalajlarından bardak altlıkları yapmak gibi şeyler başta çok eğlenceli geldiyse de sonuçta sadece bir kez kullanılmak üzere üretilmiş kalitesiz malzemelerle aslında ihtiyacım olmayan ıvır zıvırlar üretmenin zaman kaybı olduğuna karar verdim. “Azalt, tekrar kullan, geri dönüştür” ilkesini yaşayarak yeniden keşfettim yani. Önce ambalajlı gıda satın almayı

azaltmakla başladık. Markete zorunlu kalmadıkça hiç girmemeye karar verdik. Temizlik ve kişisel bakım malzemelerinin ev yapımı alternatiflerini kullanmaya, pazarda sepet ve bez torba taşımaya başladık. Yanımızdaki boş arsanın sahibinden izin alıp mutfak artıklarımızı kompost yapıyorduk. Karşı komşumuz kullanılmış şişe ve metal içecek kutuları biriktirip satıyormuş meğer bu sayede onunla selamlaşmaya başladık. Çöpümüzü sıfırlayamasak da artık birkaç haftalık atığımız minik bir kovaya sığıyordu... ve benim kullanılmış ped ve tamponlarım evin geri kalan çöptünden fazla oluyordu.

Menstruasyonum ekolojik mi?

İşte çöpümle bu şekilde yüzleşme benim için yepyeni bir kapı açtı. “Bu kadar çok plastiği çöpe atmadan doğal döngümü yaşayamaz mıyım?” sorusuna cevaben karşıma çıkan alternatif menstruasyon ürünleri hakkında okuduklarım gerçek olamayacak kadar güzeldi. Bunları kullanmaya başlarsam geri dönüştürülmesi imkânsız, 500 yıl gibi bir süre sonra ayrışsa bile canlıları zehirlenmeye devam edecek, kilolarca (basit bir hesapla ortalama bir kadın ömrü boyunca 8-10 bin kadar ped/tampon kullanıyor, yaklaşık 90 kilo kadar çöp üretiyor) çöpü hayatımdan çıkarabilirdim. Dahası bu konuda okudukça, sadece doğa için değil doğrudan kendi sağlığım için de başka seçeneklere yönelmem gerektiği açıktı.

“Hijyenik” ped ve tampoların içinde ne var?

Alternatif menstruasyon ürünlerine geçişimin sebeplerinden biri ped ve tamponların vücudumuzun en emici dokularından biri olan vajina duvarı yoluyla vücudumuza geçirdiği toksik maddeler oldu. Yediğim yiyecekleri plastik kaplarda saklamamaya, sentetik giysiler giymemeye, plastik şişelerde su satın almamaya, evimi plastikten arındırmaya çalışırken vajinamı korumak en son aklıma gelmişti.

Tek kullanımlık menstruasyon ürünlerinin paketinde içindekiler bölümü yoktur çünkü pedlerin üretim süreçleri bu firmalarca patentli, yani içerikleri ticari bir sırdır. Bazı ülkelerin yasalarına göre bu ürünlerde kullanılmasına izin verilen içerikler ise şöyledir: ahşap lifleri, pamuk, rayon (sentetik ipek), polyester, poliakrilat (plastik), emicilik arttırıcılar, klor bileşikleri ve parfümler. Ayrıca girdi olarak kabul edilmeyen fakat bu ürünlerde mevcut

olanlar: çoğunlukla genetiği değiştirilmiş pamuğun üretim biçiminden kaynaklı glifosat (ot öldürücü tarım ilaçları) ve diğer tarım kimyasalları , beyazlatma işlemlerinde açığa çıkan ve eser miktarlarda bile hormon, endokrin, bağışıklık ve üreme sistemlerinde hasarlara neden olduğu kanıtlanmış dioksin ile renk ve koku verici kimyasal kokteyllerdir. Dahası bu “hijyenik” ürünler steril değildir.

Klorlu beyazlatma süreçlerinin yan ürünü olan dioksin adlı madde çevresel tehditler listesinin ilk sıralarında yer alır. Ped ve tamponların içindeki pamuk ve selülozun beyazlatılması işleminde ortaya çıkan bu kimyasalın, endometriosis, infertilite ve çeşitli hormon bozukluklarıyla ilişkisi bilinmektedir ve ABD'nin çevre bakanlığı diyebileceğimiz EPA (Environmental Protection Agency) tarafından dioksine maruz kalma konusunda zararsız bir alt sınır olmadığı, yani bu maddenin en eser miktarlarda bile kanserojen etkisi olduğu bildirilmiştir. Vücuda alındığında çok uzun süre depolanan bu maddenin birincil kaynağı tampon ve pedler olmamakla birlikte bu ürünlerin uzun yıllar düzenli olarak kullanılmaları kadınlar için ciddi bir risk oluşturur. Karen Houppert'in kitabında alıntılıdığı gibi, şirketlerin iç yazışmalarında dahi tamponların kanserojen maddeler içerdiğinden söz edilir. Organik olmayan, büyük ihtimalle GDO pamuk liflerinden kaynaklı tarım ilacı kalıntılarının, koku engelleyici madde ve parfümlerin de rahim ağzı kanseri ile ilişkisi tartışılmaktadır.

Vajinamızın ekolojik dengesi

Sentetik iç çamaşırı giymenin sağlıksız olduğunu bilmeyen yoktur. Bunlar yeterince nefes almaz, terletir, bu ortamda mikropların üremesi kolaylaşır... işte bu yüzden sentetik ped kullanan hemen herkes bu pedlerin terletmesinden, kaşındırmasından şikayetçidir. Fakat bu pedlerin hijyenik olduğu beynimize kazınmıştır bir kere; o yüzden sanki o kaşıntı ve tahriş bizim suçumuzmuş gibi hissetmeye, daha sık ped değiştirmeye, daha çok ped satın almaya yönlendiriliriz. Halbuki satın aldığımız şey zaten steril değildir ve vücudumuzda doğal olarak belli miktarda bulunmasında sakınca olmayan mikroorganizma miktarlarının hızla artmasına, mantar ve idrar yolları enfeksiyonlarına davet çıkarmaktadır.

Çoğu kadına hayatı zindan eden bu enfeksiyonlar normalleştirilirken bir tanesi

daha nadir görülmesine rağmen haklı olarak daha çok ciddiye alınmaktadır. “Toksik Şok Sendromu”, straphylacoccus aureus adlı bakterinin ürettiği bir toksinden kaynaklanır ve ölümcül olabilir. Ama aslında bu bakteri dünyadaki kadınların yaklaşık %15’inin vajina florasının doğal bir parçasıdır. Hafif asidik yapıdaki vajinamızda çeşitli bakteri ve mantarlar belli bir denge içinde yaşarlar ve zararlı olanların dışarıdan girişi ve girenlerin orada üremesi bu dengeli flora tarafından engellenir. Fakat bu ortamın koşulları değiştiğinde mikroorganizmalardan bazıları avantajlı duruma geçer ve fazla üreyerek toksin miktarını artırırlar. Tek kullanımlık sentetik tamponlar vajinamızdaki florayı hem içeriğindeki kimyasallar ile hem de yüksek emiciliği nedeniyle değiştirir. Tampon kullandığımızda vajina içindeki tüm sıvılar emilip tampon içinde hapsedilir. Burada oluşan sıcak, nemli ve havasız ortam s. aureus bakterisinin üremesi için çok uygun bir ortam oluşturup onların metabolizma atığı olan toksinlerin tekrar vajinamızdan, yani vücudumuzun en hassas noktasından emilmesine ve ciddi bir enfeksiyona sebep olur.

Pozitif menstruasyon yaklaşımı

Alternatif menstruasyon ürünlerini araştırır ve denerken fark ettiğim bir diğer şey de tek kullanımlık ürünlerin psikolojik etkisi oldu. Pek çok kadın gibi ben de menstruasyonu bir baş belası, modern kadının özgürlüğünün bedeli olarak görüyordum. Bizden önceki nesiller gibi neredeyse ilk reglden menopoza girene kadar sürekli çocuk doğurup hayatımızı türümüzün devamlılığına adamamış olduğumuz için yetişkin ömrümün büyük bölümünde her ay bu çileyi çekmeye mahkûmdum. Bu bakış açısıyla menstruasyon kanımı mümkünse görmeden, dokunmadan, koklamadan çöpe atıp unutmak istiyor, daha emici, daha sızdırmaz, daha parfümlünün cazibesine ben de kapılıyordum. İçinde hiçbir kırmızı sıvının görülmediği reklamların da ima ettiği gibi kanım “ayıp” ve “pis”ti.

Gerçi modern teknoloji sadece bize parfümlü, kanatlı, bariyerli seçenekler sunmakla kalmıyor sorunu kökünden çözmeyi de vaat ediyor. Bazı doktorlar menstruasyonun aslında hiç de doğal olmadığını iddia ediyor ve bu doğal olmayan döngüyü istediğiniz süreyle, isterseniz hayatınız boyunca bastırmak için en yeni teknoloji ürünü spiral ve deri altı implantları tavsiye ediyorlar.

Bu hormonal müdahalelerin kullanan kadınlardaki yan etkileri ve toplumsal

sonuçlarına burada girmeyeceğim. Doğal hormon döngümü bastırmaya çalışmak bana hiçbir zaman cazip gelmedi. Ama üreme endüstrisinin kadınları bu derece pençesine aldığı, bunun ne kadar büyük bir sektör olduğunu da sonradan fark ettim. Ne kadar mı büyük? Mesela bir web sitesi tek bir kadının adet görmesinin maliyetinin toplamda 18 bin doların üzerinde olduğunu hesaplamış. Bu rakamı gördüğümde gözlerime inanamadım ama esas sürpriz bu maliyetin kalemlerindeydi. Evet, tek kullanımlık pedler, ağrı kesiciler, belki kramplar dolayısıyla verimli çalışmamak gibi etmenler ciddi bir maliyet yaratıyordu fakat bu pastada aslan payı doğum kontrol hapı için harcanan 12 bin dolara aitti. İlginç olan, bu tutarın (doğum kontrol hapları genellikle yumurtlamayı tamamen engellediği için) başlığın aksine adet görmenin değil görmemenin maliyeti olmasıydı. Konu kadınların üreme sistemleri olduğunda sürekli bir yanlış bilgilendirmeyle, hatta manipülasyonla karşılaşılırdım.

Başka bir dünya mümkün

Yaklaşık 20 yıldır adet görüyorum ve son 6 yıldır tek kullanımlık menstruasyon ürünü satın almıyor/kullanmıyor/çöpe atmıyorum. Neredeyse ilk adet gördüğümden beri (önceleri ağrım olunca, zaman geçtikçe ilk kanı gördüğüm anda önlem olarak) ağrı kesici kullanıyorken 6 yıldır neredeyse hiç kramp yaşamıyorum. Menstruasyonun çile olmadığı bir dünya için 2010 yılından beri sağlıklı, ekolojik ve ekonomik seçeneklerimizi anlatan bir blog yazıyorum:

www.dunyayikurtarankadinlar.blogspot.com

Evde kolaylıkla sterilize edilip yıllarca kullanılabilen menstruasyon kapları, annemizin bezlerinden evrilip son derece kullanışlı hale getirilmiş ve satışa sunulmuş yıkanabilir pedler ve doğal deniz süngerinden zehirsiz tamponlar... Toprak Ana'nın sırtındaki yükü azaltan bu ürünlerin kadınların kendi bedenleriyle barışmalarına da vesile olduğunu görüyorum. Tek kullanımlık ürünleri bırakıp alternatiflerine geçen arkadaşlarım ve blog takipçilerinden gelen bazı deneyimler şöyle:

“Her regl zamanımda çılgın ağrılar çeken, çektiğim ağrılar yüzünden “ulan rahmimi aldırıp bu işten komple kurtulsam mı, zaten çocuk dediğin şey nedir ki?” diyerek kendime sürekli eziyet eden biriydim. Biriydim diyorum çünkü ilginç ki ilk defa ağrı çekmiyorum.”

“Menstrual kaplar ise tampon gibi özgürce hareket etmeye olanak sağlıyor, dahası tamponun vajina sağlığına yaptığı olumsuz etkilerle karşılaşmadım henüz. Diğer güzel yanı da tekrar kullanılabilirliği ve daha az atık...”

“Gerçekten dedikleri gibiydi, hiçbir şey hissetmiyordum ve regl olduğumu dahi unutmuştum.”

“Her ay benim için -ve tahminimce pek çok kadın için- bu kadar sıkıntılı geçen bir dönemi deneyimleme biçimim değişti.”

Kimyasallara maruz kalmadığımız için azalan, hatta yok olan ağrı ve gerginlikler; kaşıntı, tahriş, kuruluktan kurtulmak, bakteri ve mantar enfeksiyonlarının azalması, üreyen bakterilerden kaynaklanan kötü kokuların ortadan kalkması, tatilde denize girebilmek için hormonal ilaçlar kullanmaya gerek kalmaması vb... Bu ürünlerin fiziksel ve psikolojik olarak menstruasyon dönemini güzelleştirdiklerini hem kendim yaşayarak hem de yıllardır aldığım bu gibi geri bildirimlerde görüyorum. Fakat bu ürünlerin kadınlara faydalarının sadece bireysel olmadığını da düşünüyorum. Menstruasyon neredeyse tüm toplumlarda hâlâ bir tabu. Hakkında konuşulmaması, çok mecbur kalınırsa kısık sesle, kaş göz işaretiyle, şifreli kelimelerle ifade edilmesi, koyu renk poşetlere, gazete kâğıtlarına sarılması gereken bir konu ve dişi bedenimizin önce kendimiz sonra da toplum tarafından olduğu haliyle kabul edilmesinin önündeki en önemli engelin bu gizem perdesi olduğuna inanıyorum.

Menstruasyonun bu gizemliliği kadınların toplumdaki dışlanmaları için de sürekli bahane olarak kullanılıyor. Bazı ülkelerde yoksul kadınlar için herhangi bir ürünü parayla satın almak söz konusu bile değil ve bu nedenle adet gördüğü günlerde okula gidemeyen kızlar, atık kumaş, kâğıt, hatta çalı çırpı ve toprak ile kanamayı kontrol etmeye çalıştığı için enfeksiyonlar sonucu ölen kadınlar olduğunu biliyoruz. Bazı kadınlar menstruasyon gördükleri dönemde evden uzaklaştırılıp kulübelerde tek başlarına yaşamaya zorlanırken UNICEF’in yaptığı bir araştırmaya göre İran’da okul çağındaki kız çocuklarının neredeyse yarısı menstruasyonun bir hastalık olduğunu düşünüyor (tanıdık geldi mi?). Pek çok toplumda kadınların adet gördükleri için bazı işleri asla yapamayacaklarına (suşi şefliği gibi), ya da adet gördükleri dönemde uğraştıkları şeylerin (mesela turşu) bozulacağına inanılıyor.

Bu haksızlıkları ortadan kaldırmanın yolunun kadınların kendi bedenlerini ve döngülerini tanımalarından geçtiğini düşünüyorum. Menstruasyon kanımızı tiksintiyle çöpe atmayıp ona dokunmamızı, onu görmemizi sağlayan bu ürünleri en çok da bu yönüyle kıymetli buluyorum. Özellikle menstruasyon kabı sayesinde vajinasının şeklini, derinliğini, serviksin ne olduğunu ilk defa duyan kadınlarla karşılaştığımda dünyayı kurtarmışçasına seviniyorum.

Aybaşı Mektupları

Ürettiğim atık miktarını azaltmak için çıktığım bu yolculuğun esas amacı kadın bedeninin kadınlar ve toplum tarafından doğal haliyle kabul edilmesine katkıda bulunmak durumuna geldi. Eve Ensler'ın Vajina Monologları'nda yaptığı gibi, konuşulmayan, görülmeyen, duyulmayan, konuşulur, görülür, duyulur hale getirmeye heves ettim ve bunun için, o çalışmadan ilhamla hem kendi döngülerimiz üzerine düşünmek hem de başka kadınların hikâyelerine şahitlik etmemizi sağlayacak hikâyeler, mektuplar toplamaya başladım. İlk adet gördüğünüz an, adet gördüğünüz ya da görmediğiniz için yaşadıklarınız, başkalarından duyduklarınız, döngünüzün değiştiği menopoza gibi süreçlerin hayatınıza getirdikleri... İçinizden ne paylaşmak geliyorsa, yukarıda bahsettiğim ve bahsetmediğim herhangi bir dönem/durum hakkında hikâyelerinizi paylaşmak ya da herhangi bir konuda sadece benimle yazışmak isterseniz adresim: ilknur.urkun@gmail.com.

Sevgi ve dayanışmayla.

Şile’de Slow Food Odaklı Ekoloji ve Kadın Uyanışı

Fatma Çam Denizci

Eşim ve ben 1994 Haziran ayında Şile’nin Ovacık köyünü görünceye dek, bir yerde yaşamaya bu kadar kolay karar verileceğine inanamazdık. Köyün arkasındaki tepenin köye doğru uzanan eteklerinde yer alan arazimiz, zamanında bölgenin doğal dokusu olan meşe ormanı imiş. Ancak köylünün geçim kaynağı olan orman ve odunculuk faaliyetleri nedeniyle bu alan, maalesef yıllar önce orman niteliğini kaybedip tarla haline dönüştürülmüş durumdadır.

Arazimizi almaya karar verdiğimiz zamanda ise tepeden aşağıya yıllarca akan yağmur suları ile aşağıdaki dereye sürüklenen humuslu toprak, arazi üzerinde kayalar ve yarıkların ortaya çıktığı, erozyona maruz kalan bir arazi örtüsünü ortaya çıkarmıştı.

Kızım Fidan’ın doğumu öncesi arazimize 1995 Mart ayında 900 adet orman ve meyve fidanı dikerek arazinin ve köyün manzarasını değiştirmeye başladık.

1996 yılında 30 cm iken diktiğimiz ağaçlarımızın kendini göstermesi ile evimizin temelini attık. Ekonomik imkanlarımızın elverdiği ölçüde 5 yılda tamamlanan evimize 2001 yılında yerleştik. Yoğun çalışma tempomuz burada kalmamızı engelledi ama emeklilik yıllarımızın planlarını yapmamıza mâni olmadı. Aynı yıllarda amatör olarak arazimizi ekip ilk doğal sebze ve meyvelerimizi topladığımız zaman duyduğumuz heyecan, bizi ileride yapacağımız biyolojik tarım işine daha çok yaklaştırıyordu.

Özel şirketlerde 25 yıl Finansman departmanlarında çeşitli kademelerde çalıştım. Profesyonel iş hayatımın son yıllarında birden başkaları için hiçbir şey yapmadığımı fark ettim. Sabah işe gidip akşam dönen, ay sonu maaşımı alan biriydim. Bunun doğru olmadığını ve fiziksel olarak sağlığım yerindeyken bir şeyler yapmam gerektiğini anladım. Belki de ilk gördüğümde aşık olduğum Ovacık köyümüz beni doğa için çalışmaya teşvik etmişti.

2010 yılı başında emeklilik hayatıma başlarken arazimize “Ekolojik Tarım Sertifikası” almak için girişimde bulundum. Başlamak için yerel tohum bulmakta zorlandım ve araştırmaya başladım. Anadolu’nun çeşitli köylerine gittim her yerden tohum topladım. Tohum Takas Şenliklerine katıldım. 2012 yılında ilk Şile Ovacık Köyü Tohum Takas Şenliğimizi yaptık. Üreticilerin, tüketicilerin, yerel yönetimin, sivil toplum kuruluşlarının o kadar büyük ilgisi oldu ki doğru bir iş yaptığımızı anladım.

Tohumları korumak, çoğaltmak, paylaşmak ve biyoçeşitliliği korumak amacı ile 2013 yılında Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği’ni kurduk. Kadın üretim alanlarında tohumu saklayan, koruyan ve çoğaltandır dedik ve hem gıdanın üretimini gerçekleştirmek hem de köy ekonomisine kadının katkısını arttırmak için yürüyüşümüze adım adım başladık.

2012 yılında Permakültür Tasarım Kursu Ovacık köyünde bizim çiftliğimizde yapıldı. Ben de bu eğitimi alarak permakültürle, en önemlisi de eğitmenim, arkadaşım Emet Değirmenci ile tanıştım ve çok heyecanlandım. Hayata, doğaya bakışım değişti. Bilmediğim ne çok şey varmış. Yaşamımın geri kalanını bu felsefe ile değiştirmeye çalıştım. Bahçemi permakültür uygulamaları eğitimlerine açtım. Özellikle çocukların öğrenmesi benim için çok önemliydi.

Gıdamızın nereden geldiğini, kimler tarafından nasıl üretildiğini bilmek hakkımız düşüncesi ile üretici pazarı açma fikrim oluştu.

Şile’de düzenli olarak kurulan bir “üretici pazarı” yoktu. Kadınlar ürettiklerini satacak yer bulamayınca üretim de yapmıyorlardı. 2013 yılında 10-15 kadın üretici ile “Üretici Pazarı” açtık. Daha sonra bunun Şile’ye ve İstanbul’a yetmediğini fark ettik. Şile Belediyesi, Şile Tarım İlçe Müdürlüğü, Şile Turizm Derneği ve Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği’nin katkıları ile “Şile Doğal Ürünler Pazarı”nı açtık. Üretici sayımızı 45’e çıkarmıştı.

2014 yılında Slow Food* International tarafından çiftçi olarak Türkiye’yi temsilen Torino’ya Terra Madre (toprak ana) etkinliğine davet edildim. Slow Food kurucusu (çoğu insanın kahramanı olan) Carlo Petrini’ye Şileli kadınların el emeği göz nuru ile üstünde adı işlenmiş şalı hediye ettik. Petrini Dünyanın bir ucundaki küçük bir İlçeden taa Torino’ya gelmiş Slow Food gönüllülerini görünce çok mutlu oldu bizler de gururlandık.

Bu sırada Slow Food Şile Palamut Birliği'ni (convivium) kurdum.

Amacımız pazarımızı bu hareketin içinde yer alan “Yeryüzü Pazarı / Earth Market” diye adlandırılan satış alanına dönüştürmekti. 15 Kasım 2015 tarihinde Yeryüzü Pazarı/ Earth Market olarak tescillendik ve adımızı uluslararası bir alanda duyurmayı başardık.

Türkiye’de ilk olarak Foça’da kuruldu. Sonra Gökçeada’da ve üçüncü olarak da Şile’de devam etti.

Yeryüzü Pazarı 40 kilometrelik bir mesafe içinde sadece kendi ürettikleri ürünleri satan çiftçilerden oluşan bir uluslararası pazar ağı. Burada, mevsimsel, yöresel ve sürdürülebilir tarım metotları ile üretilmiş ürünler yer alır. Yeryüzü pazarında fiyatların ulaşılabilir olmasına dikkat edilir. Üretici ve tüketici doğrudan diyalog kurar, üretici ürününün kalitesi hakkında bilgi verir ve sorumluluğunu alır. Yeryüzü Pazarı sadece satış yeri değil, aynı zamanda tadım ve muhabbet yeridir. Ürün ve üreticilere uluslararası yer değiştirme imkânı sağlanmaktadır. Slow Food çeşitli zamanlarda değişik ülkelerde etkinlikler düzenliyor ve oralara üreticileri, üyeleri davet ediyor. 2015 yılında iki genç kız üreticimiz, Neşe ve Zeynep, ülkemizi ve Şile’yi temsilen Milano’ya EXPO fuarına davet edildi

Eylül 2016 yılında Torino’da yapılan Terra Madre/Toprak Ana etkinliğine Şile Yeryüzü Pazarı olarak davet aldık. Genç üreticimiz Hüseyin Kurt orada stand açtı. İlk defa uçağa binen, dilini bilmediği Slow Food gönüllülerin evinde kalan gençlerimizin bundan sonraki hayat görüşü, vizyonu nasıl olur? Slow Food sayesinde karşılıksız yardım, paylaşıma, sevgi ve saygının mümkün olduğunu görmek inanılmaz bir deneyim.

Yeryüzü Pazarımızın kadınlarımızın üretime katkıda bulunmasına, ekonomik özgürlüklerini elde etmesine etkisi tartışılmaz. Haftada iki gün kurulan pazarda ilk başlarda yalnız katılan kadınlarımız şimdilerde eşleri ve çocukları ile katılıyorlar. Böylece birlikte zaman geçirme, paylaşıma, birbirine destek olmak gibi “sosyal katkı” da sağlanmış oluyor. En önemlisi ise gençlerimiz kendi bildikleri işi yaparak evlerini geçindirebileceklerine, köylerinde kalabilip iş aramak için şehirlere gitmek zorunda kalmayacaklarına ikna olmaya başladılar. Üniversiteye gidip tekrar köyünde tarım ve hayvancılık

yapan/yapmayı düşünen gençler var ki gelecek ile ilgili umutlarım artıyor... Ekonomik özgürlüğünü kazanan kadınların kendine güveni öyle bir arttı ki katıldıkları toplantılarda haklarını nasıl savunduklarını görünce çok mutlu oluyorum.

Özellikle iki kadın var ki, beraber başladığımız bu serüvende geçirdikleri aşamalar, gelişmeler inanılmaz. Hasanlı Köyünde yaşayan sevgili Elif ve Fatma birlikte üretip birlikte tezgâh açıyorlar. Pazarın en çok müşterisi olan, her hafta tüketicinin taleplerine göre üretim yapan bu kadınları artık hiç kimse durduramaz. Kendilerini o kadar geliştirdiler ki eğitilmiş kadınların yapamadığı miktar ve kalitede sosyal medya kullanımları, reklamları, sunumları şahane. Ekonomik güç ellerinde olduğu için işlerine yarayacak en teknolojik araçları eşlerine danışmadan ve hiç çekinmeden alıyorlar (hamur karma makinası, fırın derece ölçer vs.). Amaçları daha hızlı ve etkin üretim yapmak.

Daha önceleri değil toplantıda konuşmak toplantılara dahi gitmeyen kadınlar, tamamı erkek katılımcı olan ortamlarda daha iyi iş çıkarmalarını engelleyen kişi ve kurumları (köy muhtarını, erkek üreticileri) yüksek sesle şikâyet edip yardım isteyebiliyorlar. Erkek üreticiler ile kıyasıya rekabet edip tüm tehditlere göğüs geren bu kadınlar pazarın en popüler üreticisi olmayı başardılar.

Kadınlarımızın dış görünüşleri de değişti; artık toplantılara sırt çantası takarak gayet şık şekilde geliyorlar. Eskiden şalvar giyerlerdi şimdi sadece bahçede giyiyorlar. Ara sıra makyajlı olarak pazara geldiklerini bile görüyoruz.

Alışveriş sayesinde farklı kültür ve gelir kategorilerine mensup eğitilmiş tüketiciler ile iletişimde oluyorlar. Bu sayede konuşma becerileri, vizyonları arttı. Opera, permakültür, reiki, nefes açma, yaşam koçu gibi çoğu şehirlinin uzak olduğu konular hakkında fikir sahibi oldular. Medyanın gücünü öğrendiler, eskiden kameralardan kaçarken şimdi TV çağırırsanıza diyorlar. İnovasyonu öğrendiler, tüketicinin ne istediğini anlayarak onların istediği ürünleri üretmeye başladılar. İlham almayı kopyalamayı öğrendiler yazılı mizah yapmak, tezgahını dekore etmek (örtüler, sepetler, taze çiçekler). Daha önce farklılık yaratanlara gülerken bunun çok önemli bir etken olduğunu gördüler.

Bir de her meyveden toprak küplerde sirke yapan Fatma Teyzemiz var. Büyüklerinden öğrendiği tarif ile “Bal Sirkesi” yapıyor ki; Slow Food’un “Nuh’un Ambarı” (ark of taste) listesine girmeyi başardı. (Nuh’un Ambarı; dünya genelinde kültürlere, tarihe ve geleneklere ait, yok olma riski altındaki küçük ölçekli ve kaliteli gıda ürünlerini araştırır. Bu ürünlerin varlığını ve birkaç nesil sonra yok olma tehlikesi altında olduklarını duyurmak; ayrıca insanları bu ürünleri talep edip satın alarak, üreticileri destekleyerek; kendi hikâyelerini anlatmalarına, yok olma tehlikesi altındaki yabani türlerin korunmasına ve yeniden üreyebilmelerine imkân tanıyarak insanları harekete geçmeye davet etmek amacıyla başlatılmış bir projedir.)

65 yaşın üstünde olan Fatma teyze artık bir Facebook kullanıcısı ve tüm gelişmeleri oradan takip ettiğini söylüyor. Ancak izliyorum ama yorum yapamıyorum diye de hayıflanıyor. Yakında onu da başaracağından eminim. Çıktığım bu yolculukta anladım ki iyi bir şeyler yapınca herkes size saygı gösteriyor. Eşinizin, çocuğunuzun, ailenizin, arkadaşlarınızın gözünde yeriniz değişiyor. Kızım Fidan 21 yaşında ve geçen yıla kadar ne yaptığım, neden yaptığım ile ilgilenmezken şimdilerde soruyor, merak ediyor. “Bugün TV programın var heyecanlı mısın? Hazır mısın?” diye soruyor. Sunumlarıma, tercüme edilecek yazılara yardımcı oluyor. Benim ile gurur duyduğunu anlıyorum. Arkadaşlarına artık ne yaptığımı anlatıp paylaşıyor.

Eşim Tamer en büyük destekçim. Etraftan bazen birileri ‘Fatma Hanım siz hiçbir şey satmıyorsunuz maddi desteğiniz nereden geliyor?’ diye soruyorlar. Gönüllük işinde maddi manevi katkı gerekiyor. Ben de sponsorum var, eşim diyorum.

Bu olumlu gelişmeler yanında kurallara uymak, cezalandırılmak, dedikodu gibi kavramlar da oluştu hayatlarında. En küçük kontrolsüzlük, denetimsizlikte derhal suiistimaller başlıyor.

Sivil toplum kuruluşları ile yerel yönetimin ortak bir proje yapması çok meşakkatliymiş. Kadın ve bu projenin paydaşı, fikir vereni olmam çok da kabul edilebilir olmadı. Örneğin Belediye Başkanımızın derneğimizden bahsederken “Ovacık Köyü Kadın Tohum Derneği” diyemediğini fark ettim... Ekolojik dernek, köy derneği gibi isimler takıyor. Bunu fark ettiğim ve nedenini sorduğumda çok feminist bulduğunu söyledi. Ancak ilerleyen

aylardaki konuşmalarında doğru bulduğundan bahsedebiliyor. Kadınların hep savaştırması, kendini kabul ettirmek için enerji harcaması ne yazık...

Onlar siyaset gereği kendilerini göstermek istiyorlar. STK'lar ise kurallar çerçevesinde üreticiyi korumak istiyor. Devamlı aramızda çatışma çıkıyor. İyi bir iş başarmak yetmiyor, bu başarının kişilere bağlı olmadan devam ettirilmesi çok önemli.

Türkiye'de tüm köyleri bekleyen tehdit, yaşlı nüfus ve onlarla kaybolan kültür ve değerler. Bundan sonra hedefim genç kızlarımızın (20-25 yaş) ufkunu açmak, üretime daha çok katkıda bulunmalarına destek olmak, gençlerin köylerinde kalmaları, geçmişlerine sahip çıkmaları için sebeplerin ve ortamların yaratılması amacıyla iş birlikleri yapmak.

Tohumları korumak hedefiyle çıktığım bu yolda gördüm ki kaybolan yalnız tohumlar değil geleceğimiz, geleneklerimiz, kültürel mirasımız....

Tohumların yaşaması için onları ekecek çiftçilere, toprağa, suya ihtiyacı var. Elimden geldiğince tohumları ekme, saklamaya ve paylaşmaya devam edeceğim. (Yıllar sonra yaşadığım evin, çantalarım, ceplerim ve çekmecelerimin her yerinde tohum bulunma ihtimali çok yüksek.)

Yabancılaşma ve Tüketim

Selma Hekim

Yaklaşık iki yıl önce, bir ev tekstil mağazasındaki sezon sonu indiriminden doyuya faydalanmak için kalabalığın arasında elim kolum dolu koştururken bir farkındalık anı yaşadım. Nerede olduğuma, ne yaptığıma, neden yaptığıma o kadar yabancılaşmışım ki sanki beni oraya başka bir el getirip bırakmıştı. Aslında çok fazla alışveriş yapan birisi değildim. Alışveriş konusunda hep bazı rahatsızlıklarım vardı; kaynakların kullanılmasından üretim sürecine, insan emeği sömürsünden atıklara kadar bir ürünün ortaya çıkışındaki her aşama benim için sorunluymuştu. Ama o sırada bunları düşünemiyordum çünkü indirim vardı, o gün moralim bozuktu ve eve yeni bir şey alırsam hayatıma bir tat gelir diye düşünmüştüm. Aslında çok da düşündüğüm söylenemez, daha çok sürüklenmişim diyebilirim. Kendime ve yaşamıma yabancılaştığımı fark ettiğim o an beni rahatsız olmanın ötesinde bir karar vermeye itti. Dünyanın, sistemin, içinde rahat etmediğim bu yaşamın değişimi için ilk önce benim küçük hayatımı değiştirmem gerektiğini idrak ettim. Günün sonunda bulunduğum alışveriş merkezinden çıkarken bir yıl boyunca yiyecek, içecek ve hizmet hariç bir şey satın almamaya niyet etmişim.

Doğadan uzaklaşmak, onun bir parçası olduğumuzu unutmak, diğer insanlarla ve kendi bedenimizle bağlantımızı koparmak bizi gerçeklikten uzak, yapay bir hayatı yaşamaya itiyor. Gördüklerimiz, işittiklerimiz, çevremiz o kadar dolu ki gerçek olanla bağlantımızı tekrar kuramıyoruz. Böylece kendine ve yaptığı şeye yabancılaşmış bilinçsiz tüketicilere dönüşüyoruz ve başını sonunu düşünmeden çılgınca alışveriş yapıyoruz. Belki de son 20-30 yılda bizden önceki nesillerin tükettiğinden çok daha fazla kaynak tükettik.

Bu tüketim çılgınlığı ve yabancılaşmanın başlangıcı 1900'lerin başına kadar gidiyor. Henry Ford'un başlattığı seri üretim sistemi sonrası tüketici davranışları ve alışkanlıkları, bu alışkanlıkların nasıl değiştirilebileceği gibi konular pazarlamanın ana konusu olmaya başladı. 1950'lerden sonra özellikle 1970'lerde "Post-Fordizm" ile birlikte üretimdeki artış ve çeşitlenme beraberinde rekabetin artmasını da getirdi ve firmaları rekabette öne geçmek

in çeşitli yollar aramaya itti. Bu yolları bulmada ise aynı dönemlerde yapılan psikolojik araştırmaların tüketici davranışlarına uyarlanması yardımcı oldu. Sonuç olarak tüketimi artırma çabaları kitle iletişim araçları yardımıyla ve reklamlar, kampanyalar, moda ve yüceltilen yaşam tarzları vasıtasıyla günümüz insanını imajlardan oluşan inçinden çıkılması zor bir yabancılaşmanın inçine sürükledi.

Bu yabancılaşmayla birlikte tüketim artık ekonomik bir etkinliğin ötesinde sosyal, kültürel ve psikolojik bir araç ve ihtiyaç haline geldi. Bir yandan bize dayatılan yaşam tarzlarına uymak, onun bir parçası olmak, toplum inçinde saygınlığımızı, imajımızı pekiştirmek inçin; diğer yandan da mutsuzluklarımızın gerçek nedenleriyle bağ kurmadan yeni bir eşyayla yeni başlangıçlar yapılabileceğimizi, hayatımızdaki boşlukları doldurulabileceğimizi sandığımız inçin alışveriş yapar olduk.

Bütün bu göz boyamanın altında ne yaptığımızdan bihaber alışveriş yapmaya devam ederken, üstünü kapattığımız gerçeklikleri yok sayıyor, tüketim döngüsünün yol açtığı eşsizlikleri ise ya aklımıza getirmiyor ya da görmezden geliyoruz.

Bir yıl temel ihtiyaçların haricinde bir şey almama kararı verdiğim dönemde bu eşsizlikler benim inçin daha görünür bir hal aldı. Dünya üzerindeki eşsizliği bütün boyutlarıyla düşündüğümde; türler arası eşsizlik, doğa-insan hiyerarşisi, emek sömürüsü, ırkçılık, insan hakları ve kadınların eşitlik mücadelesinin birbirinden ayrı değerlendirilemeyeceği, bunları ayırmanın bütün bu sorunların temeli olan yabancılaşmayı getirdiğini gördüm. Satın almamaya devam ettikçe etrafımda “al, al” diye bağıran reklamları ve kampanyaları daha net fark etmeye başlamamla beraber en çok dikkatimi çeken de kadınların tüketimle özdeşleştiriliyor olması oldu. Bu daha önceleri de fark ettiğim bir şey olmasına rağmen inçinde kaybolduğum yabancılaşmadan sıyrıldığımda daha rahatsız edici bir boyuta ulaştı. Kadın bir yandan kendine toplumsal olarak biçilmiş roller çerçevesinde potansiyel tüketici olarak reklamların hedefiyken, diğer yandan da araba, saat, tıraş kremi gibi ürünleri erkeğin satın almasını sağlamak inçin de reklamlarda araç olarak kullanılıyordu.

Çocukluğumdan beri televizyon reklamlarında evin temizliğinden, yemek yapımından, çocuklara bakmaktan sorumlu tutulan ev kadınlarını görüyordum. Bunları hepimiz görüyoruz. Evdeki harcamaların birçoğunu da kadınların yapıyor olması onu büyük bir pazar hedefi haline getiriyor. Bu harcamaların sürmesi için kadınların daha iyi bir ev kadını olması, daha iyi bir anne olması, daha güzel, daha temiz bir eve sahip olması gerektiği vurgulanıyor. Hijyen takıntısı yüceltilirken ortalama temizlik hiçbir zaman yeterli bulunmuyor. Ürünler çeşitlendiriliyor; sadece bir çamaşır deterjanı yetmiyor, beyazlar için ayrı, renkliler için ayrı, leke çıkartmak için ayrı, ürünler gerekiyor.

Daha fazla ürün satmak için reklamlarda hayat bir yarış olarak kurgulanıyor. Mesela şimdilerde “kıskanacaklar” temalı bir yumuşatıcı reklamı dolaşüyor; “yemeği yapışını, saçını atışını, evinin pırılığını kıskanacaklar”. Bu reklamın apaçık yapmaya çalıştığı şey, sanki diğer kadınlar arkadaşlarımız, kardeşlerimiz, akrabalarımız değilmiş gibi kadınları rakipleştirmek; birbirlerine yemek tariflerini vermeyen, kullandıkları deterjanları söylemeyen, birbirinin düşmanı kadınlar yaratmak ve bizi kendi aramızda bir yarışa sokmak; bu yarışta geride kalmamak içinse sürekli tüketmemiz, yenilenmemiz gerekiyor algısını oluşturmak.

Bir yandan temiz, düzenli, mükemmel ev kadını rollerini yakalamaya çalışıp bu alanda rekabeti sürdürürken diğer yandan da güzellik yarışında rakiplerimizi geçmemiz gerekiyor. Evliyse kocamızı diğerlerine kaptırmamamız, değilsek kendimize erkek bulmamız için güzel olmamız gerekiyor. Toplumun kadına dayattığı bir güzellik standardı var; kadın bedeni artık biyolojik-fiziksel bir durumun ötesinde bir fetiş, toplumsal bir kendini gösterme ve prestij edinme amacına dönüşüyor. Kendimizi bedenimizle kabul edilir kılma yoluna girsek artık kaçamayacağımız bir tüketim döngüsüne giriyoruz. Kendi bedenimizle bağlantımız kopuyor, onu sevmez, hatta olduğu gibi görmez oluyoruz. Ne kadar uğraşarsak uğraşalım bedenimizi toplumun sunduğu ideal beden imajına yaklaştıramadığımız algısına kapılıyoruz. İş bununla da kalmıyor, yaşlanmamamız da gerekiyor ki bu da insanın kendi biyolojisine tamamen yabancılaşması anlamına geliyor.

Geleneksel kadın rollerinin yanı sıra toplumda daha çok söz sahibi ve eşitlik arayışı içindeki kadın rolünün devreye girmesi ve kadınların toplumsal

hayatta daha çok görülmeye başlamasıyla kadına yönelik reklam ve pazarlama yöntemlerinin de değişime uğradığını görüyoruz. Artık kadınların eşitlik mücadelesi de bir pazarlama aracı olarak görülüyor.

1920'lerde Sigmund Freud'un yeğeni Edward Bernays'ın Lucky Strike sigaraları için yaptığı kampanya kadınların özgürlük mücadelesinin ve toplum içinde güçlenme arzusunun tüketim malzemesi yapılmasının ilk örneklerinden biri oldu. Bernays, amcası Freud'un psikanalitik kuramını kitlelere uygulayan ve o dönemde pazarlama alanında büyük başarı elde eden bir halkla ilişkiler uzmanıydı.

Edwards'ın başarısına örnek olarak gösterilen kampanyalarından biri olan Lucky Strike kampanyası o dönem hoş karşılanmayan kadınların dışarıda sigara içme davranışını değiştirerek sigara satışlarını çoğaltmayı hedef almıştı. Sigara içmenin kadınlar tarafından erkeklerle eşit olmak anlamına geleceği düşüncesinden yola çıkan Bernays, özgürlük yürüyüşünde para ödediği kadınlara Lucky Strike sigarası içirmiş, böylece erkeklerle eşitliğin sigara içerek elde edileceği düşüncesini yerleştirmeye çalışmıştı. Kampanyanın sonunda sigara satışları kadınlar arasında büyük bir artış gösterdi.

O dönemlerde Lucky Strike sigaraları yeşil paketlerdeydi ve yeşil hiç moda bir renk değildi. Bernays başka bir kampanya başlatarak dergileri, moda yazarlarını ve yeşil renk giymeye ikna ettiği ünlü kadınları kullanıp yeşil rengi moda bir renk haline getirdi ve bunun sonucunda moda renkle eşleşen paketleri sayesinde Lucky Strike'in satışları çoğaldı.

Lucky Strike'in bu iki kampanyasının ortaya koyduğu gibi pazarlamacılar ve piyasa, ürün satmak için bir yandan kadının bağımsızlığına destek olmuş gibi görünürken diğer yandan kadını bir moda kurbanı haline getirmekte sorun görmüyor. Satış yapmak için dönemin yükselen değerleri neyse onu öne çıkarıyor; toplumsal konumumuza, ihtiyaçlarımıza ya da mücadelemize sadece bir araç olarak bakıyor.

Piyasaların kadınların kendi parasını kazanmasını desteklemesi onun özgürlüğünü desteklemesinden değil kadının tüketim potansiyelini ve harcama gücünü kullanmak istemesinden kaynaklanıyor. Kendine güvenen güçlü iş kadını imajı kadının ekonomik gücünü ve bağımsızlığını tüketim

güçle bağdaştırılan yeni bir pazarlama aracı haline geldi. İçeriklerinde bolca alışveriş ve tüketimin yer aldığı diziler, filmler, reklamlar elinde alışveriş çantalarıyla şehrin sokaklarında dolaşan şık ve tüketen kadın örnekleriyle nasıl “özgür” kadın olunabileceğine dair rol modeller sunuyor. Bu konuda verilecek en iyi örneklerden biri De Beers adlı pırlanta firmasının “sağ el” kampanyası.” Dünyanın bütün kadınları, sağ elinizi kaldırın” diyerek kadınların bağımsızlıklarını pırlanta yüzüklerini kendilerinin almalarına indiriyor. Bu kampanya ülkemizde de bir dönem popüler olan, bağımsız kadını parasını kendi kazanan ve tüketen kadın önümüze koyarak sloganlaşan “tek taşımı kendim aldım” şarkısını hatırlatıyor. Tek taşını kendin alabilmek, son model arabayı kendin kullanmak, çok para kazanıp çok tüketmek sistemin araçlarıyla onun içinden çıkmadan oynan bir oyundan ibaret, feminizm değil hele ki özgürleşmek hiç değil.

Sistem ne kadar özgürleşebileceğimizin sınırlarını kendisi belirliyor, biz bu sınırların dışına çıkmadıkça tamamen özgürleşemiyoruz. Önceden, tam olarak da tarif edemediğim bir rahatsızlık haliyle, tüketim sisteminin içerisinde debelenerek bir özgürlük mücadelesinde olduğumu sanıyordum. Birazcık dışarısına çıkıp uzağında durduğum bir yılda ise tüketim dünyasının beni nasıl kandırdığını, özgürlük diye düşünerek yaptığım şeyle sistemi nasıl beslediğimi anlayıp sahip olmam gerekenin daha bütünsel bir bakış açısı olduğunu fark ettim. Özgürleşme ve tüketim arasındaki yanlış denklemi çözmek ve bu yabancılaştırmadan kurtulmak için bu bütünsel bir bakış açısına dönmeye ihtiyacımız olduğunu düşünüyorum.

Bağımsızlığımızın eşya sahibi olmaya bağlı olmadığı; kabul edilmek, sevilme, saygı görmek için bir imajımızın olması gerekmediği; bedenimizin ve varlığımızın ölçülerle sınırlı olmadığı ve doğanın ayrılmaz bir parçası olduğumuz gerçeğine dönmemiz lazım. Doğayla nefes alıp verdiğimizizi, doğadaki dengesizliğin bizim de dengemizi bozduğunu ve o yok olursa bizim de yok olacağımızı aklımızdan çıkarmamız gerekiyor. Kendimizi nasıl tanımlıyorsak bize dayatılan yapay rollerin dışında kendimizle bağlantımızı nasıl kuruyorsak ancak öyle var olabiliriz. Duruşumuzu bu temele oturttuğumuzda zincirleme olarak sistemle, ekolojiyle, yaşamla ilişkimiz daha samimi ve gerçek olacaktır.

Kaynakça

Botsman ,R. Rogers, R. Foley ,K. What's Mine Is Yours: The Rise of Collaborative Consumption. Harper Business.New York, 2010.

Cole.N.L, Crossley.AD. On Feminism in the Age of Consumption, Commodities and Consumption Consumers(11), 2009

İklim değişikliğinin ekolojik bir kriz halini aldığı, gezegenin yeni bir toplu yok oluş evresine doğru hızla ilerlediği, doğanın tüm bileşenlerinin çoklu bir saldırıya maruz bırakıldığı günümüz koşullarında feminizmi ve ekolojizmi bir arada ve bir ilişki sistemi içinde ele alan bakış açılarına belki de hiç olmadığı kadar ihtiyaç duymaktayız. *Doğa ve Kadın: Ekolojik Dönüşümde Feminist Tartışmalar*'ın bu ihtiyaça karşılık geldiğini düşünüyor, başta feminizm ve ekoloji alanında mücadele yürüten kişi ve kurumlar olmak üzere herkes için yararlı bir kaynak olmasını ümit ediyoruz.

Bu yayın Heinrich Böll Stiftung Derneği'nin katkılarıyla basılmış olup, ücretli satılmaz.